KAFKŮV

ILLUSTROVANÝ PRŮVODCE PO KRÁL. ČESKÉM.

LUŽICKÉ HORY A JEŠTĚD.

TISKEM A NÁKLADEM
DRA ED. GRÉGRA A SYNA V PRAZE.

DÍL XVI.

Cena K 1 80.

KAFKŮV ILLUSTROVANÝ PRŮVODCE PO KRÁL. ČESKÉM.

XVI.

LUŽICKÉ HORY A JEŠTĚD

NAPSAL

JOSEF KAFKA,

ADJUNKT MUSEA KRÁL. ČESKÉHO.

S VYOBRAZENÍMI A MAPAMI.

V PRAZE.
NÁKLADEM A TISKEM DR. ED. GRÉGRA A SYNA.
1909.

PŘEDMLUVA.

Území tohoto dílce je zvláště zajímavé po stránce národnostní.

Na české půdě jsou jeho středisky tak prononcovaná místa německá jako Liberec, Čes. Lípa, Rumburk, Varnsdorf a Frýdland, a přece zasahuje sem ještě velká část českého okresu turnovského a nalézáme mnoho českých menšin v jeho straně jižní.

Naproti tomu zabírá toto území valnou část zahraničné půdy, kde nám jména Budyšín a Zhořelec připomínaji lužicko-slovanskou minulosť a turista setká se také ještě s lužickým lidem slovanským na samé půdě Německa.

Jinak je to kraj i historicky v mnohém památný a přírodnicky zajímavý, že věru nevíme, proč český turista častěji nezamíří sem svými kroky. Je to pro českého turistu země téměř neznámá i kojím se nadějí, že zavděčím se mnohým, kteří najdou v této knížce vůdce, jenž by instruktivně vedl je právě na nejzajímavější body.

Mohu říci, že krajinářsky náleží tento koutek naší vlasti k nejkrásnějším; zasahujeť do něho valná část vyvřelého Středohoří se svými, z terrainu vysoko a malebně vystupujícími kupami nebo vyvřelými korunami pískovcových vrchů, ověnčených zříceninami a přirozenými nebo umělými rozhlednami, s nichž naskytá se obraz za obrazem, jemuž těžko je najíti rovna.

Je-li dosti velkou chybou, že naši turisté nezmocnili se temene Ještěda nad samým rodištěm Karoliny Světlé (Český spolek pro zimní sporty v Praze odhodlal se zbudovati zde turistickou chatu), bylo by ještě větší, kdyby si nevšímali těch krás, jež nejen sám Ještěd ale celá řada jiných památných vrcholů nabízí (připomínám jen Ralsko, Tannenberg, Kleis, Luž, Hochwald vedle přebohaté řady jiných). Jedna ještě věc zasluhuje zmínky. Téměř úplně námi zanedbávané vlastní »České Švýcarsko« je ze stanic Čes. sev. dráhy (Chřibské, Krás. Lípy) snadněji přístupné nežli od Děčína a Hřenska.

Spisovatel.

ÚVOD.

Zeměpisnou základnou tohoto území jest trať železniční mezi Bakovem a Turnovem.

Z Bakova vybíhá trať, která ohraničuje území po straně západní, t. j. trať Bakov—Čes. Lípa, Krásná Lípa a odtud jednou stranou přes Rumburk, Georgswalde—Ebersbach na Biskupice druhou stranou přes Mikulášovice do Sebnice s prodloužením přes Žandov na Drážďany. Z Turnova vychází trať, která ohraničuje stranu východní od Turnova přes Liberec - Frýdland a odtud jednou stranou ku Greifenberku, drahou přes Seidenberg na Zhořelec.

Na severu pak ohraničuje území toto rovná čára spojující Drážďany přes Biskupice a Budyšín se Zhořelcem a Greifenbergem, kteráž trať přes Hiršberk spojuje na severní straně území to s územím Krkonošů, jak zahrnuty jsou v dílku II.

Lužické Hory mají své jádro ve vlastní Lužici a vysílají odtud dvě větve na českou půdu, jednu do krajiny mezi Rumburkem a Hanšpachem v podobě **Rumbursko-hanšpašského pohoří**, druhou pak k jihu přes Frýdland, kteráž zde končí hřebenem **Ještěda**.

První větev byla by dosti jednotvárnou vysočinou s mělkými údolími, kdyby četné čedičové a znělcové kužele nedodávaly jí rázu skutečně horského. Celkem asi 60% terrainu leží v nadmořské výšce 400—500 *m* a asi 34% ve výšce 300—400 *m.*, malá jen část (5·7%) vystupuje nad 500 *m* a nejmenší sestupuje pod 300 *m.*

Na Rumbursku, kdež doliny a svahy jsou hojně vzdělávány, jsou pro krajinu příznačnými tyto kupy, kolem nichž navaleno bývá žulových balvanů. Hanšpašsko je naproti tomu lesnaté a zalesněné hřebeny mají příznačný ráz kopcoviny žulové.

Mezi Grafenwaldem a Herrenwaldem sestupují se čtyři mělká sedla v uzel, který tvoří rozvodí mezi dolinou rumburskou, z níž vody ubírají se do Odry a mezi údolím velkošenovským, jež svádí své vody k Labi.

Převládající horninou této krajiny jest *žula*, která zejmena v okolí Rumburku je význačna modravým dichtroitickým křemenem a proto také jako *rumburská žula* je známa.

U Herrenwalde vložen je do žuly shluk *granititu* v délce asi 5 *km* a místy vyskytují se menší hroudy *ruly*, která za vyvřelou (protoginovou) se považuje. Osamělé ostrovy tvoří pak zvláštní plástevnatá, živcem bohatá hornina, jež jako *ruložula* se označuje. Jiné horniny jako fylit, jinoráz, křemenovec, diorit a porfýr zaujímají místo podřízené, také rudních ložisk významných tu není.

Za to je tato část území našeho průvodce tím velepamátná, že u Kyjova a Sternberga zapadá do ní z Lužice uzounký pruh útvaru jurského, jenž v Čechách jedině na tomto místě na den vystupuje.

Rumbursko - hanšpašské pohoří vyplňuje však levou stranu našeho území jen v části severní, celou část jižní zaujímá útvar křídový, velkou většinou kvádrovými pískovci jizerských, dílem i chlomeckých vrstev (u Chříbské a Tannenbergu) zastoupený, jejichž útesy sice již netvoří tak zajímavá skalní města, amfiteatry, turně a j. jako dále na západ v českosaském Švýcarsku (viz díl I.), nicméně vždy ještě ve spojení se znělci a čediči dodávají krajině rázu interessantního.

Hornatější a význačnější ráz má druhá větev Lužického pohoří v Čechách, t. j. *Ještěd*, ačkoli stavba jeho je dosti jednoduchá.

Jest tu převládající horninou prahorní břidla, t. j. *fylit*, kterýž skládá jádro ještědského hřbetu nad Hodkovicemi, a *ruložula*, která v severní části směrem k Hrádku vystupuje a také na Frýdlandsku mohutný shluk tvoří a dle novějších názorů za vyvřelou (protoginovou) horninu se považuje.

U Světlé a v Gruntě vystupuje nápadně z fylitů *vápenec*, jejž jinde zastupují *křemité břidlice*, jinde *kamení jinorázové*. Také zde jsou rudy vzácné. Zajimavo je, že ve vápencích nalezeny stopy zbytků živočišných, takže počítaji se k nejstaršímu útvaru se zkamenělinami (praekambriu).

V krajině mezi Rumburkem a Varnsdorfem potkáváme se se štěrky, jež obsahují hojné pazourky a úlomky hornin z krajin severnějších (z Německa a Švédska), jež sem ledovými krami byly zaneseny, když moře ledové až do severních Čech v době diluvialní zasahovalo.

Střed mezi oběma těmito větvemi pohoří Lužického zaujímá *Žitavská pánev hnědouhelná*, která částečně i do Čech

k Hrádku zasahuje; třetihorní usazeniny vystupují i u Varnsdorfu a východně u Weigsdorfu na Frýdlantsku. Obvod hnědouhelné pánve obklopen je naplaveninami.

Ještědský hřeben možno právem nazvati krásným pohořím, na němž vlastní vrchol Ještědu s rozhlednou tvoří ostře

Geologická mapka Lužických Hor s Ještědem.

vyhraněnou kupu, vypínající se do výše 1013·2 *m* nad m., nejvyšší vůbec bod v celém obvodu tohoto území. Vrchol Ještěda sedí na širokém hřbetu, který k severozápadu poněkud se zúžuje a snižuje v sedlo Tetřeví (Auerhahn), jímž vede silnice z Liberce do Hanichen, Křížan a Jablonného. Za sedlem hřbet opět stoupající dělí se ve dvě větve, z nichž jedna západní pozvolna se sklání na saské hranice a má velmi příkře spadající bok, druhá pak východní čelí hor. Jizerským.

Rostlinstvu našeho území věnována byla mnohonásob, a to již od první půle 19. stol., pozornost botaniků z povolání i četných amatérů; leč výsledky činnosti té, jak dříve vůbec bývalo, přispívají k seznání kraje namnoze jen floristickému. Z doby Opicovské a starší jmenujeme ukázkou Manna, Petterse, V. Siegmunda, Zizelsbergra, Hanschkeho, Šoutu, Hieronyma; při severním pomezí druhdy také znamenití botanikové P. Ascherson a Ad. Engler k floristice přispěli. Některé velmi zajímavé nálezy floristické učinil zvláště farář Karl ve Fugavě u Šluknova. Od let šedesátých Lad. Čelakovský sám některé části území botanicky scestoval, hlavně však zpracoval herbarní příspěvky starších sběratelů v Museu král. Českého V posledních desetiletích získali si zásluh mimo jiné V. Schiffner a řed. Wurm, tento zvláště o prozkum okolí České Lípy.

Floristicky netvoří naše území nikterak jednotného celku, nýbrž je možno tříditi je na část jižní, mimo krajinu rybníků a rašelin u Dokes a Jestřebí, osazenou vegetací, jakou i dále k j. a jv. v Pojizeří shledáváme; dále na část severní a severovýchodní, s horským hřebenem Ještědu a Lužickými horami dále k sz.; konečně od západu směrem k východu shledáváme vytráceti se po rozptýlených vrcholech čedičových a znělcových rozličné ty živly vegetační, které jsou súčastněny ve složení květeny Českého Středohoří. Vrcholy takové jsou útočištěm nejednoho druhu, jehož nejbližší stanoviska sousední shledáváme po případě v jiných okresech, jako krušnohorském, středohorském, jizerském nebo ještě dále. V celku má toto území přechodní ráz, ač příbuznost vegetačních elementů jeví se bližší hercynskému Rudohoří, než Jizerským horám a Krkonošům; pásmo lesní Ještědu a Luže vyznačuje řada druhů podhorských, dílem formaci podhorských lesů smrkových, dílem formaci luk horních náležejících; jsou to zvláště v lesích Ještěda *Juncus squarrosus* L., *Streptopus amplexifolius* DC., *Mulgedium alpinum* Less., *Homogyne alpina* Cass., *Petasites albus* Gärtn.; horní luka všude téměř zdobí *Arnica montana* L., nezřídka objevuje se *Rubus Saxatilis* L., *Cirsium heterophyllum* All., u Rumburka a Georgswaldu též *Orchis globosa* L., místy též okoličnatá rostlina, zvláště Rudohoří charakterisující *Meum athamanticum* Jacq. (okolí Šluknova, Krásné Lípy). Lesní kraje vod u Mimoně, Chrastavy a jinde zdobí v červenci a srpnu oměj *Aconitum variegatum* L. Podhorské živly jsou i v nižších polohách, zvláště na severu, a na

vyšších kupách eruptivních roztroušeny: *Centaurea pseudophrygia* C. A. Mey. (Rumburk, Georgswalde), *Hieracium floribundum* Wimm. (Ralsko, Tolmštejn), *Campanula latifolia* L. (Frýdland, Chrastava, Zákupy), *Centaurea austriaca* Willd. (horní luka u Rumburka), *Struthiopteris germanica* Willd. (Zákupy, lesní kraje u potoků), *Festuca sylvatica* Vill. (Kleis, okolí Šluknova a Georgswaldu), *Elymus europaeus* (Ralsko, Jablonné, Šluknov), *Juncus silvaticus* Reich. (Liberec, Čes. Lípa, Chřibská), *Polygonatum verticillatum* All. (Čes. Lípa, Jablonné atd.); památné je stanovisko kapradiny *Osmunda regalis* L. z vlhkých lesů pod Luží u Nesselberku na lužickém pomezí; v novější době tam nebyla pozorována. Na skalách a štěrku temen eruptivních vrcholů porůznu objevují se zvláště živly t. zv. praealpinské: *Allium montanum* Schm. (Kleis), *Aster alpinus* L. (Ralsko, Kleis), scházející pohraničným horám Čech; v místech těch objevuje se i vzácná kapradina *Woodsia ilwensis* R. Br. (Luže, okolí Čes. Kamenice); z rostlin, jež květeně hájové středohorské přísluší, uvésti lze travinu *Melica uniflora* Retz. (zhusta v lesích na vyšších čedičových kopcích, na př. Ralsku, u Jablonného, na Špičáku u Šluknova a j., a hrachor *Lathyrus montanus* Bernh. (Rálsko, Kyjov u Krásné Lípy). S několika stanovisk udává se medvědice (*Arctostaphylos officinalis* W. Gr.), v nejsev. cípu u Šluknova druhdy prý vyskytla se i třezalka *Hypericum pulchrum* L, později nenalezená tam, nýbrž v okolí Mirošova v záp. Čechách. Na prameniskách porůznu objevuje se *Nasturtium officinale* R. Br., na písčitých průhonech a úhorech u Bělé a Mimoně úraznik *Sagina subulata* Torr., v podobných, vlhčích však místech na Šluknovsku i jinde sítina *Juncus tenuis* Willd. Tamtéž podél potoků hojně zdomácněla olše původu severoamerického, *Alnus serrulata* Willd. Rašeliny u Dokes a Jestřebí chovají pamětihodnou květenu ostřic, suchopýrů, mechů rašelinných a kříků z čeledi Ericaceí, mezi nimiž nejpamátnější však jsou orchidea *Sturmia Loeselii* Rehb (Jestřebí) a ze Sibiře přes Rus a Karpaty na osamělém ostrůvku u Dokes a Bělé usazená popelivka *Ligularia sibirica* Cass. Na pískovci hory Ralska hojně v lese rozšířená ostřice *Carex pediformis* C A. Mey. rovněž je památná tím, že její stanoviska ve střední Evropě jsou po značných vzdálenostech roztroušena (v Čechách ještě u Smečna a Konopiště). V letech 80. min. stol. zjištěn v území našem druh šafránu *Crocus albiflorus* W. Kit., jediný to v zemích koruny české domácí druh rodu šafránů. Počasně objevuje se snad na Šluknovsku též bělička po-

čtveřená (*Moenchia quaternella* Ehrh.), zjištěná v 1. polovici min. století. Z rostlin porůznu zdomácnělých u Boru nejdříve se vyskytla *Silene dichotoma* Ehrh., jež v posledních letech i kolem Prahy se šíří; u Liberce a Šluknova pak objevuje se *Stachys arvensis* L. Lesy převládají v jihu borové a smíšené, v pásmu Ještěda a Lužických hor hlavně čisté smrkové.

Krajinářsky náleží území naše k nejrozkošnějším v Čechách. Sotva kde je tolik vyhlídkových bodů s rozhlednami přirozenými i umělými, jež by poskytovaly tak skvělá a stále se měnící panoramata, jimž Rudohoří, Krkonoše a Jizerské Hory tvoří obzorový rámec, do něhož se kreslí nesčetné kupy a doliny s krásnými letními sídly i bohatými průmyslovými místy, kde vystupuje celá řada podivuhodných skalních hradů, malebných a historicky památných zřícenin.

Území je hojně protkáno značkovanými cestami turistickými, které Rudohoří spojují s Českým Švýcarskem a přes Lužické Hory a Ještěd s horami Jizerskými, takže odhodlanější turista může podniknouti těmito severními končinami našeho království daleké a vděčné, krajinářskou scenerií i místními zajímavostmi stále se měnící partie. Také o pohodlí turisty je většinou dobře postaráno.

Příroda je bohata půvaby, třeba se vyskytovaly i polohy méně úrodné, třeba tu nebylo většinou vody velký nadbytek (kromě rybničné krajiny dokeské). Jest tato krajina rozvodím mezi mořem Severním a Východním a protkána jen potoky, jež z části k Labi, z části ku Sprévě a Nisou k moři Východnímu se ubírají.

Nejvýznačnější odvětví průmyslová jsou textilnictví a sklářství. Až na západní Podještědí a část Podbezdězí, jsou krajiny vesměs zněmčené, české menšiny k severu úplně se vytrácejí. Za hranicemi směrem k Budyšínu nalézáme zprvu ještě malé procento Lužických Srbů, zbytku to Baltických Slovanů, teprvé od hřebenů Černobohu a Bělolohu a od stanice Vjelegina (Wilthen) k severu přes Budyšín k hranici sasko-pruské a dále přes tuto po Sprévě k poněmčenému Grodku a poněmčenému ostrůvku u Chocebuzi (Cottbus) jdeme stále ještě krajinami slovanskými, jež ovšem stále germanisací víc a víc jsou zúžovány. a v nichž větší města rovněž tvoří germanisační ohniska. Dle dr. A. Muky bylo ještě r. 1880 v Horní Lužici přes 100.000 a v Dolní Lužici (většinou již v Prusku) skoro 76.000 (celkem 176.969), Srbů, kdežto úřední statistika počínající si podobně jako u nás napočetla

jich r. 1900 všech 116.811. V Horní Lužici, jež přiléhá k našemu českému území, shledáváme se s Lužičany, jichž řeč je příbuznější češtině nežli polštině, hlavně jako s rolníky a baráčníky, kteří mají i své rolnické spolky, sdružené v »*Zjenočenstwo serbskich burskich* (bur, burjo = sedlák, celoláník) *towařstwow*«.

Nejzajímavější body Lužických Hor a Poještědí.

A. **Nejvyšší body a vyhlídky.**

Zkratky: *Rz.* rozhledna, *h.*, *pf.* vstupné na rz., *Rs.* restaurace, *N.* nocleh, *m* výška n. mořem, *V.* vyhlídka, *Ch.* Ochranná chýše.

Ahrenberg (Javor 705 *m*) čedičový kopec u Falknova-Hillenmühlu s rozsáhlou vyhl.

Bezděz se zříc. a pěknou vyhl. u stanice Bezděz a Bělá pod Bezdězem.

Bildstein u Boru s vyhl. lešením a krásným rozhledem.

Blottendorfský Hřeben u Boru s pěknými výhledy.

Borný (443 *m*) u Doksů s velkolepým rozhledem.

Čepel u Doksů s obmezenou sice, ale krásnou vyhl. do hornaté a rybničné krajiny.

Český Vrch u Skalice se zajímavými lomy, obmezenou, ale vděčnou vyhl.

Eisenberg (511 *m*) u Svojkova se skvostnou vyhl.

Eichberg, nejvyšší bod (461 *m*) Kumerského Pohoří s krásnou vyhl.

Habichstein u Oken, holá čedičová kupa s pěknou vyhl.

Holý Kámen (*Kahlstein* 420 *m*), nejvyšší z Provodínských kamenů, geol., bot. zajímavý s krásným rozhledem.

Holý Vrch (*Kahleberg* 294 *m*), ½ h., od České Lípy s kolovým rozhledem.

Hvozd (*Hochwald* 748 *m*) na lužické hranici s Rz. s Rs. Skvostný rozhled.

Ihrigberg (*Irichstein* 534 *m*) u Chříbské s ochr. chýší a vyhl. lešením a pěkným rozhl.

Javorník (*Záskalský vrch*, *Jobberlich* první vrchol ještědského hřebene nad Záskalím s krásnou vyhl.

Ještěd, nejvyšší bod území (Rz., Rs nocl. 1010 *m*). Skvělý rozhled na 113 *km* obvodu s jednotlivými vrcholy až 149 i 152 *km* vzdálenými.

Jüttelsberg u Šluknova (476 *m*) s krásnou vyhlídkou.

Kirschberg (301 *m*), vyhl. pavillon u Čes. Lípy; sady rs. s krás. vyhl.

Kleis, (775 *m*) z daleka viditelný kopec na rozhraní Středohoří, nyní lesem zarostlý, nicméně s některých bodů skvostné výhledy poskytující.

Klotzerhohe, čedič. kopec u Chříbské s krásnou vyhl. a ochr. chýší.

Kotvický vrch u Kotvic (lázní) s rozkošnou vyhl.

Kozly (*Koselspitze*, 596 *m*, rs.) skvostná vyhl. k J.

Kraví Hora (*Kuhberg* 370 m) u stanice Rehdörflu s velkolepou vyhlídkou.

Krkavčí Kameny (pod Luží, *Rabensteine*). Pitoreskní skály s krásnými výhledy.

Luž (*Lausche* 741 *m*). Vyhl. lešení. Vyhl. prvního řádu. Na hranicích zemských. Přístup od st. Neuhütte-Lichtenwalde a Jonsdorf.

Landskrone (*Zemská Koruna*) u Zhořelce se skvostným přehledem Sudet.
Maršovicky Vrch 513 *m*, s velice zajímavou geol. stavbou a skvělou vyhlídkou. Letní rs.
Neubauerův Vrch (341 *m*), mineralogicky nejzajímavější z Provodínských kamenů, s pěknou vyhl.
Pihlberg u Sloupu s vděčnou vyhl.
Plissenberg (659 *m*) u Lichtenwaldu s pitoreskními skalami a krásnými výhledy.
Radechov Velký (391 *m*) u Bělé pod Bezd. s pěknou vyhl.
Ralsko u Mimoně (694 *m*) se zříc. hradu a přir. Rz., vystupující 400 *m* nad okolní krajinu, poskytuje skvělou vyhlídku.
Rauchberg (511 *m*) u Rumburku-Krasné Lípy, čedičový kopec s rs. a skvostnou vyhl.
Šetina (470 *m*) v Maršovických Vrších u Dokes s rozk. rozhl.
Špičák u Varnsdorfu. Rozhl.
Špičák (446 *m*) u Čes. Lípy. Rozh. Rs. skvostný rozhled.
Tannenberk (700 *m*), znělcový kopec s Rz. (20 h) s malebnou vyhlídkou do Čes. Švýcarska Oblíbené výl. místo.
Tolštýn se zříceninou a krásnou vyhl. u Tannenbergu.
Trogelsberg (537 *m*) nad Jítravou s úchvatnou vyhl. a mysl. i rs. Freudenhöhe pod vrcholem.
Wachstein u Sloupu s rozk. vyhlídkou.
Weidmannsheil, rozkošné zátiší (rs.) u Georgswalde s krásnými rozhledy.
Wolfsberg u Rumburku poskytuje svou Rz. (ochr. chýše) skvostný rozhled.
Wolfsbergspitze je z nejkrásnějších vrcholů šluknovského »Nizozemí« (stanice Gärten) Rz. (10 h), Camera obscura, dalekohled. Skvostný rozhled.

B. Místa lázeňská, letní sídla i místa přírodnicky a historický zajímavá.

Lz. lázně, *Ls.* letní sídlo.

Bezděčín viz *Hodkovice*.
Bílá u Čes. Dubu na náh. rovince pod Ještědem Ls. Několik podkr. bytů. Dotazy zodpoví správa školy.
Bor, stanice sev. dráhy, něm. Ls v blízkosti lesní Ruské parní lázně. Četné byty a domky se zahr. Dot. na městský úřad.
Botzenberk u Šluknova obklopen je na úpatí pamětihodným, 5 *km* dlouh. náspem, o jehož původu archaeolog. vyslovují různé názory.
Budyšín, druhdy slov. město, tvořící nyní německý ostrov v saské Lužici. Památné a krásné město.
Čes. Dub, město silně českým živlem osazené pod Ještědem.
Čes. Kamenice, pamětihodné město se zříc. hradu a zajímavým okolím na rozhraní československého Švýcarska, (Díl I.), Středohoří a (díl IX.) tohoto území lužického.
Čertova zeď. Čedičová stěna v šířce 1·5—2 *m* a v délce 25 *km* ze sloupů vodorovně složených mezi Osečnou a Čes. Dubem na den vystupující.
Děvín, zříc. hradu u Vartenberka, jenž asi ve 30tileté válce byl zničen.
Doksy, něm. Ls. v rybničné krajině na rozhraní Středohoří a Lužického pohoří. Seznam bytů má okraš. sp.
Doubice, (*Stará a Nová*), něm. Ls. na rozhraní českos. Švýcarska a rumburského pohoří. Stanice Chřibská—Teichstadt.
Dürrerberg u Cvikova bývá navštěvován pro tak zv. »ledovou jeskyni«, dutina mezi balvany, kde i v létě tvoří se led.
Ehrenberg Starý, něm. Ls. na rumburské vysočině (400—460 *m*), 1 hod. od Krásné Lípy. Byty a strava v hostincích.
Ehrenberg, středisko dřevotkalcovského průmyslu u Rumburku.
Falknov, rodiště čes. mineraloga Zippeho, sídlo průmyslu sklářského s rokokovým kost. sv.

Antonína, jenž chová pěkné umělecké památky.

Finkendorf, něm. Ls. (400 *m*) v Lužických Horách, 10 min. od st. Rynoltice. Mnoho turistů ze Saska. Byty a strava jen v host.

Frauenberg, něm. Ls. na úpatí Ještěda, 1/2 hod. od stan. Weisskirchen. Levný pobyt v někt. host.

Fredewald, malebné okolí čedičové u Kamenice, kde stával stejnojmenný hrádek.

Freudenhöh, něm. Ls. v lesích mezi Ještědem a písk. pohořím, 1 hod. od stan. Weisskirchen (1 1/4 od Rynoltic). Byty a strava v myslivně (rs.) a Lammerově host.

Frýdlant, pamětihodné město s krásným zámkem vévody druhdy Frýdlantského a malebným chrámem sv. Kříže. Pěkná čtvrť kotážová.

Fugava, klimat. a láz. místo na pomezí, 1 hod. od Šluknova. Na Sprévě. Malá česká menšina.

Grabštejn (Grafenstejn), krásný hrad a zámek Gallasovský (zvláště pěkný pohled od vsi Ketné) nad Nisou. Oblíbené Ls. ve stejnojmenné vsi pod hradem.

Grunt (sv. Krištofa, Christophsgrund,) Ls., ves v krásné krajině (s Eckersbachem a Novinami na Ještědě) t. zv. »Clamovském Švýcarsku«.

Hamerštejn, zbytky hradu v malebném okolí pod Ještědem.

Hanšpach, nejsevernější české město v půvabném okolí se zámkem z XVIII. stol.

Hasel, něm. Ls. (400 — 450 ob.) v lesnatém údolí u Chřibské. Málo bytů v soukr. a host.

Hodkovice, stanice dráhy pod Ještědem. Blízké a hojné lesy. Letní byty v Čes. Besedě a blízkém českém Bezděčíně. Strava v host. Dotazy na správu mat. školy.

Hrádek (Grottau) průmyslové městečko na hranici zemské v obvodu třetihorních vrstev, v nichž na hnědé uhlí se doluje.

Chrastava, rodiště malíře Jos. Führicha (s malým »Führichovým museem«), pam. deskou a pomníkem jeho.

Chřibská, město se zajímav. chrámem sv. Jiří, středisko sklářského průmyslu. Odtud vyšel také vynález »sklenné harmoniky« (viz sbírky Čes. Musea) tamního truhláře F. Pohla na konci XVIII. stol. Rodiště malíře Eliáše Hille, jehož krásný, ale výstřední obraz P. Marie převezen do Vídně. Letní byty bez kuchyně. Strava v host. Východisko do Čes. Švýcarska.

Jablonné, město s imposantním chrámem vlašského stylu.

Jestřebí, zajímavý skalní hrad u stejnojmenné stanice.

Johannesberg, něm. Ls., 1/2 hod. od stan. Jablonné. Smíšené lesy. Asi 20 pok. v host. i soukr.

Kamenická Hora (465 *m*) u Zákup s ochr. chýží a přiroz. Rz. z čedičových balvanů sestavená. Vyhlídka skvělá.

Keteň (Ketten), zast. tratě Liberec — Žitava s lázeňkami železitými (zv. *Wartburg*).

Kotvice (Kottovic) u Boru. Slatinné a jehličnaté Lz. Pokoj týdně 6 - 10 K.

Königswalde u Rumburku je rodištěm proslulých germanisatorů, litoměřických biskupů Kindermanna a Frinda.

Krásná Lípa, něm. město, jež vyrostlo jako středisko prům., chová ve svém chrámu malby Tkadlíkovy, Kindermannovy a Führichovy krásný mramor. náhrobek Petrichem v Římě pracovaný. Ls. Plovárna. Lázně

Krombach, něm. Ls., 3/4 hod. od stan. Jonsdorfu. Dotazy na ob. úřad.

Kundratice (*Kunnersdorf*), Lz. slatinné, solné (s jodovou solí), parní, vanové, jehličnaté, písečné a elektr. v malebné kotlině pod Ještědem. Pokoj v lz. domě od 6 K týdně.

Kuří Vody, město se starobylým kostelem a zámkem a četnými pomníky za padlé v okolí r. 1866.

Kvítkov, zajímavý skalní hrad u České Lípy.

Kyjov (*Khaa*) v rumburském výběžku, naleziště útvaru jurského. Malebné rokliny na Křinici (Kyjovské údolí) a potoku Stern-

berském, vlídné Ls. Dot. na ob. úřad. Východisko do Čes. Švýcarska.

Lemberk, starobylý zámek u Jablonného.

Liberec, velké průmyslové středisko, pod Ještědem na rozhranní Jizerských Hor (viz díl II.). Česká Beseda. Národní Dům.

Lípa Česká, něm. město, 1/4 česk. obyv. Ls. Informace podá Česká Beseda.

Malý Semerink, léčebné místo u Teichstadtu.

Martinstal, něm. Ls. u Cvikova s byty v rs. se stravou.

Milštejn u Cvikova, malebná hora s nepatrnými stopami stejnojmenného hradu.

Modlivý Důl (Bettelgrund) u Svojkova se skalní kaplí a zdařilou skupinou kříže.

Nový Falkenburk, vkusný zámeček z XVIII. stol. u Jablonného.

Ochranov u Žitavy, středisko evang Jednoty bratrské v Lužici (Ochranovských), zal. r. 1722, jež vydržuje asi 140 missijních stanic.

Oyvin, zříc. hradu a po něm tu povstalého coelest. kláštera s hist. museem, U Jonsdorfu na saských hranicích; něm. Ls.

Paseky viz Rozstání.

Peklo, krásné údolí u Čes. Lípy.

Radimovice, české Ls. s rozptýlenými lesy nad Mohelkou. Byty zde i v blízkých *Sedlejovicích* a *Radolíně* jen v host. se stravou (zprávu podá J. Šulc, hostinský). V soukromí byty bez nábytku.

Radotín viz *Radimovice.*

Rašovka, české Ls. s horským podnebím na Ještědě, 3 *km* od stan Dlouhé mosty. Jen 1 pok. v host. za 8 K týdně.

Rozstání, čes. Ls v romantické poloze pod Ještědem, blízko lz. Kunratických (srovn. t.) Byt jen v host., také v blízkých *Pasekách*. Dotazy na odb. N. J. S. v Rozstání, Osečná.

Rumburk, české tovární město v sev. cípu Čech, dobré východisko turistické.

Sedlejovice viz *Radimovice.*

Schönbach, něm. Ls. (městys 400 až 789 *m*), rozptýlené na svahu Ještěda. Levné Ls. v domcích se zahradami, často u lesa. Inform. v host. Zimmerové.

Schönfeld, něm. Ls. mezi lesnatými kopci. Byty v host. se stravou. Dotazy na poště.

Sloup, něm. Ls. mezi zalesněnými pískovcovými skalami u Boru. Byty o 1—6 pok. přímo u lesů. Prům. 48 K za pokoj s 2 post. Asi v 30 domech lze vařiti, jinak strava za příst. ceny v host.

Steinhübel, něm. Ls. (516 *m*) 3/4 hod. od Krásné Lípy. Byty jen v host. (ve Šmidtové lze také pro sebe vařiti).

Stohánek, skály se stopami hradu Mimoně s pěknou vyhl.

Světlá, rodiště Karoliny Světlé pod Ještědem. Ls. (jen 1 byt). Stanice Hodkovice 2 hod.

Svojkov, něm. Ls. (400 *m*) 1 hod. od st. Boru (host. Kinská mysl. Waldhaus, zámek upravují a pronajímají za letní byty, jež také jinde lze dostati. Bližší u správy hrab. Kinského a na ob. úřadě. Skvostná křížová cesta se skupinou kříže od J. Maxe a skalní kaplí. Pamětihodný skalní hrad.

Šluknov, rodiště malíře Kindermanna, město s rozvinutým průmyslem tkalcovským.

Tannendorf, něm. Ls. u Chřibské (590 *m*). Byty v host. i v soukr. Dotazy na ob. úřad.

Thomasdorf, něm. Ls. (484 *m*) na hranicích Saského Švýcarska, 3/4 hod. od st. Mikulášovice. Jen málo bytů ve 2 host. se stravou.

Tolštejn, malebné rozvaliny hradu s rs. (malé museum nálezů z hradiště) u Jiřetína.

Varnsdorf, průmyslové něm. město (více než 200 továren) tkalcovské na cestě do Žitavy.

Velenice, něm. Ls. 40 min. od st. Zákupy. Četné byty, strava v host. Dotazy zodp. ob. úřad.

Vodalnovice, české Ls. pod Ještědem, 1 hod. od stan. Hodkovic. Asi 10 bytů. Dotazy na odb. N. J. S.

Všemily. něm. Ls. u Chřibské, blízko lesa; bytů dost, ale nezařízených. Všude zahrada. Nábytek z Hodkovic. Dotazy na ob. úřad.

Weigsdorf u Frýdlantu, zajímavé středisko hnědouhelných dolovisk.
Wolfsberg, ňem., Ls. (475 *m*) na rozhraní Čes. Švýcarska a Rumburského Pohoří, 1 hod. od st. Krásná Lípa, blízko lesů. Bližší u hostinského A. Gampeho.
Zákupy, sídlo lesnické školy, z Bělé sem přeložené.
Zhořelec, po Vratislavi nejdůležitější původně slovanské město v Prus. Slezsku (býv. markr. Hornolužickém), kde Soběslav I. pův. založil pevný hrad.
Žitava, středisko saské pánve hnědouhelné s kost. sv. Pavla v ranné gothice a j. památnostmi.

Cestovní rozvrh.

Po stránce turistické rozpadá se území naše v pět partií: *Poještědí*, *Frýdlantsko*, *Pískovcové pohoří* (v sousedství Česko-Saského Švýcarska), *Rumbursko* a *Lužici*.

Každá z těchto partií může býti předmětem samostatného většího nebo menšího výletu. Kdybychom všechny chtěli spojit v jednu turistickou cestu, doporučovalo by se přes Poještědí navštíviti Frýdlantsko, a odtud přes Lužici zpět Rumbursko a pískovcové pohoří, kdežto každá z těchto partií jednotlivě má dílem své zvláštní lepší spojení a jiná výhodnější východiště, nežli v takovém spojení celkovém.

Ze středu země je do těchto partií spojení dobré, ač ovšem už nikoli levné. Celé území je rozvrženo dle tohoto spojení v následujících šest tratí:

Trať I. Bakov. Čes. Lípa. Rumburk. Georgswalde. Ebersbach. Biskupice (Bischofswerda).

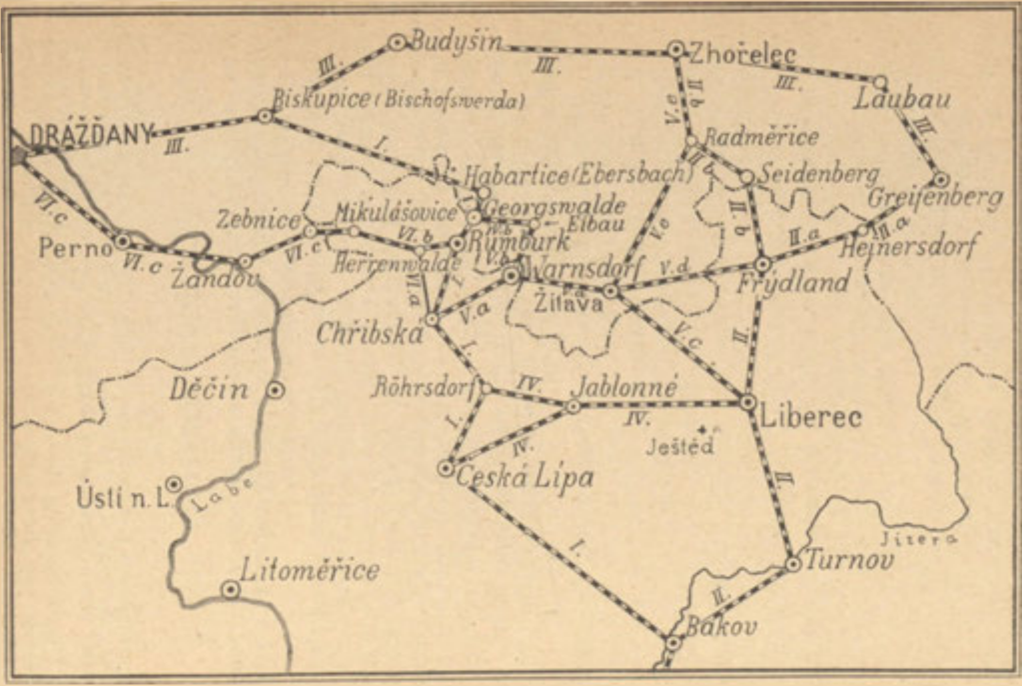
Trať II. Turnov. Liberec. Frýdland.
» II. a. Frýdland, Heinersdorf, Greifenberg.
» II. b. Frýdland. Seidenberg. Zhořelec.

Trať III. (Praha-Drážďany). Biskupice. Budyšín. Zhořelec. Lubij. Greifenberg

Trať IV. Čes. Lípa. Jablonné. Liberec. Jablonné. Röhrsdorf

Trať V. a. (Podmoklí-Děčín). Chřibská. Varnsdorf. Žitava.
» V. b. Varnsdorf, Eibau. Georgswalde.
» V. c. Liberec. Žitava. Žitava-Ojvín.
» V. d. Frýdlant. Hermsdorf. Žitava
» V. e. Zitava. Zhořelec.

Trať VI. a. Krás. Lípa. Herrenwalde.
» VI. b. Rumburk. Herrenwalde. Mikulášovice.
» VI. c. Rumburk. Mikulášovice. Sebnice. Žandava

Orientační mapka.

Výběr výletů.

Kdo chce zavítati do některé z výše dotčených pěti partií, tomu sděluji následující zkušenosti:

A. Poještědí.

Pro toto území, z části ještě úplně nebo silně české, je nejlepším východištěm stanice Hodkovice, po případě Liberec, jichž obou dostihnouti lze z Prahy dobře rychlíky severní dráhy, takže již o půl desáté ráno možno býti v Heinersdorfu nebo Hodkovicích a kdo chce ještě téhož dne se vrátit, má tu času až do půl sedmé večer (10 hodin, v III. tř. 9 K 50). Takto možno z Prahy podniknouti:

Celodenní výlet.

1. *Na Ještěd.* Rychlíkem v 6 hod. ráno do Turnova, dále buď osobním vlakem do Heinersdorfu, odkudž jsme za 2 hod. na Ještědě nebo lépe dále rychlíkem do Liberce a odtud na Ještěd. Návrat si můžeme uspořádati velmi výhodně přes Liberec neb přes Heinersdorf anebo přes Světlou a Český Dub do Hodkovic Statný turista může místo do Liberce zamířiti do krásných partií v Gruntu (Krištofově), kde však nutno dostihnouti již o 4½ hod. odjíždějící vlak.

Dvoudenní partie.

2. *Poještědím* doporučuji podniknouti výstupem z Heinersdorfu nebo Liberce na vrchol, odtud pak do Gruntu (Krištofova, nocleh), odtud druhého dne po sev. hřebeni Ještěda na Trögelsberg a do Jítravy a k stanici do Rynoltic.

   Takovou dvoudenní partii na Ještěd spojiti možno s návštěvou Jablonného nebo

3. *Ještěd, Jablonné, Ralsko, Mimoň.* Jako při č. 1. přes Heinersdorf na Ještěd se sestupem do Gruntu (Krištofova) a drahou do Jablonného nebo dle vlastního rozvrhu až do Mimoně. Obojí lze spojiti. Po ranní prohlídce Jablonného v 11 hod. do Mimoně vlakem. Zde po obědě na Ralsko a večerním rychlíkem přes Čes. Lípu a Lovosice do Prahy.

   Dvoudenní partii možno z Ještěda prodloužiti velmi dobře také do význačného bodu pískovcového pohoří -- do Sloupu, tímto způsobem:

4. *Ještěd. Sloup.* Jako při č. 1. přes Heinersdorf na Ještěd a do Gruntu (Krištofova), odkudž téhož dne ještě drahou do Brniště nebo do Zákup, odkudž druhého dne máme jen dvě hodiny do *Sloupu* a odtud hodinu ku dráze do Skalice nebo 2 hod. do České Lípy, s návratem drahou přes Turnov nebo přes Lovosice.

B. **Pískovcové pohoří** (s výběžky Středohoří).

Pískovcové pohoří, jež jest jen pokračováním pískovcové krajiny Česko-Saského Švýcarska, krajinářsky sice již není tak soustředěným nakupením sloupovitých pískovcových skal, za to však se tu častěji střídají jiné motivy, zejména čedičové a znělcové kupy výběžků českého Středohoří krajinu malebně prostupují a poskytují mnoho krásných vyhlídek i půvabných zátiší.

Do těchto krajin máme nejrychlejší spojení ranními rychlíky sev. dráhy do Čes. Lípy (odjezd v 6 hod., příjezd do Čes. Lípy již v 8 hod. 45 min., do Boru v 9 hod. 8, do Tannenbergu o půl desáté, do Chřibské v 9 hod. 42 min. Poněvadž večerní rychlíky odjíždějí sev. drahou teprve od půl sedmé, máme zde k řadě pěkných výletů 8—9 hod. času. V III. tř. do Čes. Lípy a zpět 7·40 K).

Celodenní výlety.

5. *Bezděz.* Do stanice Bělé (v stan. Bezdězu rychlíky nestaví), odkudž na Bezděz je malá, ale vděčná partie, kterou statný turista může snadno prodloužiti krásnými lesy na Kuří Vody a odtud do Mimoně, odkudž se vráti rychlíkem večerním přes Lovosice. Méně statný spokojí se kratším pochodem kolem Velkého ryb. Dokesského do Doksů.

6. *Kumerské Pohoří. Jestřebí.* Rychlíkem do stanice Doksy, odtud kolem rybníků do Kumerského Pohoří a tímto až na Provodínské kameny, odtud do Jestřebí s návratem do rychl. stanice Doksů.

7. *Čes. Lípa.* Město se Špičákem (Rozhl.) a odpol. s partií do Pekla k Nov. Zámkům.

8. *Sloup.* Přes Č. Lípu do stanice Skalice a za hodinu do Sloupu s překrásným okolím. Odtud přes Bukovinu na Špičák u Čes. Lípy (Rozh.) a do stanice v Čes. Lípě.

9. *Bor* (Hajda) s partií na Blottendorfský Hřeben nebo do Kotvic a na Kotvický Vrch, po případě s partií přes

Sloup do Skalice nebo přes Blottendorf (také přes Kamený Šenov) do Čes. Kamenice a drahou přes Podmoklí zpět.

10. *Tannenberg* s výstupem na stejnojmenný, nejvyšší bod pískovcového pohoří.

11. *Chřibská* s partií na Ihrigberg a odtud do Čes. Kamenice, která umožňuje návrat přes Podmoklí.

12. *Krásná Lípa* s partií do Kyjova (Kyjovského údolí) s pruhem útvaru Jurského. Odtud přes Doubici do Chřibské nebo přes St. Ehrenberg do Rumburku.

Poněkud levnější spojení na Čes. Lípu (ale nejdále jen do Čes. Lípy) poskytují výletní rychlíky spol. st. dráhy do Podmoklí, kde lze tratí Děčín-Č. Lípa přes Benešov dojeti v 10 hod. 32 min. (skoro o 2 hod. později nežli sev. drahou) do Čes. Lípy a nutno pak Čes. Lípu opustiti večer v 5 hod. 13 min., tedy opět o 2 hod. dříve. Není tudíž toto poněkud levnější (rozdíl jen asi 1 K) spojení turisticky nijak výhodné.

Dvoudenní partie.

Dvoudenními partiemi využitkuje se nejlépe náklad na žel. spojení i možno je pak v pravdě nazvat levnými a výhodnými.

13. *Bezděz-Ralsko* (s okolím Mimoně, Limberk a j.). Rychlíkem do Bělé a přes Bezděz přímo do Mimoně. Druhého dne výstup na Ralsko prohlídka okolí a zpět přes Čes. Lípu.

14. *Doksy.* Partii uvedenou pod čís. 5. možno z Jestřebí (místo návratu do Doksů) prodloužiti do Dubé a druhého dne Dubským Švýcarskem (viz díl IX.) do Liběchova, odkudž návrat přes Mělník-Všetaty (nebo také z Dol. Beřkovic).

15. *Sloup-Ralsko.* Rychlíkem do Čes. Lípy. Odtud na Špičák a přes Bukovinu do Sloupu a do Brniště. Odtud drahou do Mimoně. Druhého dne na Ralsko a Děvín a přes Čes. Lípu zpět.

16. *Sloup. Jablonné-Ralsko.* Jako při č. 14. do Sloupu (buď s vynecháním Špičáku nebo Čes. Lípy a přímo ze stanice Skalice), odpoledne přes Cvikavu do Jablonného. Druhého dne ráno do Mimoně a na Ralsko a Limberk a návrat přes Čes. Lípu.

17. *Bor (Hajda). Jetřichovice. České Švýcarsko.* Rychlíkem přes Bakov do Boru a přes Kamenný Šenov do Čes. Kamenice a odtud do Jetřichovic. Druhého dne Českým Švýcarskem (viz díl I.) do Hřenska. Výlet možno konati také obráceně použitím zábavního rychlíku (v neděli) do Podmoklí a parolodí do Hřenska a Jetřichovic a druhého dne přes Čes. Kamenici do Boru.

18. *Tannenberg* (stanice) s výstupem na stejnojmenný vrchol a sestupem do Chřibské, odtud ještě téhož dne do Jetřichovic a druhého dne Českým Švýcarskem (viz díl I.) do Hřenska a Podmoklí (Srovn. č. 16).

19. *Chřibská* s výstupem na *Irichberg* a dalším pochodem do Jetřichovic. Druhého dne jako při č. 16 a 17.

20. *Krásna Lípa. Kyjov-Hermsdorf. Čes. Švýcarsko.* Rychlíkem do České Lípy a přes Kyjov a Zadní Doubici do Hermsdorfu, odkudž 2. dne Českým Švýcarskem (viz díl I.) do některé parolodní stanice a parolodí do Podmoklí, odkudž rychlíkem návrat. (Záb. rychlík v neděli odjíždí až o 9. hod.)

C. Frýdlantsko.

Krajiny za Libercem nejsou již tak rychle a snadno přístupny jako Poještědí. Jednodenní výlet sem provésti možno jen tak, že jedeme do Turnova na noc a odtud ranním vlakem (po 6. hod.) dále.

21. *Frýdlant*, ranním vlakem z Turnova již o 9. hod. dostižitelný, sám poskytuje mnoho zajímavostí a stojí za jednodenní výlet. Chceme-li se téhož dne vrátit, nutno opustiti Frýdlant již o 2. hod. odpol.

Dvoudenní výlet

tímto směrem možno takto kombinovati:

22. *Liberec.* — Odtud *a*) přes Ještěd do Gruntu (Krištofova) a buď drahou zpět do Liberce nebo pěšky přes Chrastavu do Einsiedlu a z Liberce nebo Einsiedlu večer do Frýdlantu. — *b*) Jizerskými Horami dle dílu II. do Hejnice a odtud druhého dne ráno přes Raspenavu do Frýdlantu. — Odtud ve 2 hod. odpol. zpět drahou.

D. Rumbursko.

23. *Rumburk* je přístupný přes Bakov ranním rychlíkem (již o 10. hod.). Průmyslové město neláká zvláštním půvabem, má ale dobré spojení přes Mikulášovice až do

Sebnice a odtud drahou saskou až do Žandova; toto spojení má však své výhody jen pro dvou- nebo vícedenní výlety. (Viz díl I. a trať VI.).

24. *Varnsdorf* lze stihnouti výhodně jen nejrannějším vlakem z Podmoklí; nutno tudíž do Podmoklí jeti na noc nebo večerním vlakem. Z Varnsdorfu možno pak podniknouti vděčný pochod do Jablonného a odtud drahou přes Čes. Lípu se vrátit. (Výborné spojení.) — Týž výlet možno o den prodloužiti, zastavíme-li na cestě do České Lípy v Mimoni a navštívíme Limberk a Ralsko — anebo opačně dáme-li se z Jablonného do Gruntu (Krištofova) a přes Ještěd do Hodkovic nebo Liberce.

25. *Varnsdorf-Žitava* jest partie neméně jen na dva dny přístupná. Jedeme-li do Varnsdorfu jako při č. 23, můžeme odtud v poledne dále do Žitavy. Odtud pak 2. dne podniknouti některý vděčný pochod k jihu na př. přes Oyvín a Cvikavu do Boru nebo přes Einsiedl a Hermsdorf do Jablonného. V obou případech stihneme vhodný rychlík přes Čes. Lípu do Prahy.

E. Lužice.

Pamětihodná místa Lužice dostihnouti lze dvojím směrem výhodně:

přes Podmoklí-Drážďany;

26. *Budyšín.* Nočním vlakem (nebo večer) do Podmoklí a ranním vlakem do Budyšína. Tak možno býti v Budyšíně již ve tři čtvrtě na 10. Kdo dojede večer až do Drážďan, může použíti ještě rannějšího vlaku a býti v Budyšíně již o 8. hod. Přes Drážďany nutno se vrátit o 6. hod. večer. Jinak možno o 2. hod. odpol. do Zhořelce (příj. ve 3 20 hod.). Když pak opouštíme Zhořelice o 7. hod. večer, dojedeme přes Seidenberg na noc (k 11. hod.) do Turnova a můžeme se odtud ranním vlakem vrátit do Prahy.

Prázdninová cesta Poještědím a Lužickými Horami.

Učiňte svým východištěm Turnov a přes Sychrov se odebeřte do Hodkovic.

Není to sice nejpraktičtější, ale Českému Poještědí již přineste tu oběť, že vydáte se z Hodkovic do Čes. Dubu (chcete-li, můžete odtud na půl dne navštíviti pamětihodnou *Čertovu Zeď* u Osečné) a vydejte se odtud přes Světlou na

Ještěd, kde můžete přenocovati. Můžete to vše spojit tak, že z Čes. Dubu jdete přes Malý Dub na Čertovu Zeď a odtud směrem k Modlibovu a na sever přes Rozstání do Světlé.

2. den. Po hřebeni Ještědském do Gruntu nebo přímo až Jítravy, odkudž se drahou přes Jablonné odebéřete do Mimoně a vystoupíte na Ralsko.

3. den. Přes Kumerské Pohoří na Bezděz a sestoupíte do Bělé nebo Doksů.

4. den. Jestřebí, Provodínské Kameny, Kraví Hora s ukončením výletu v Čes. Lípě.

5. den. Do okolí Čes. Lípy: Peklo. Kvítkov, Kozly a zpět do Č. Lípy.

6. den. Přes Špičák, Svojkov a Modlivý důl do Sloupu s návštěvou okolí Sloupu.

7. den. Přes Bor na Kleis, do Röhrsdorfu (Statnější může dopoledne na Bildštejn a zpět a teprv odpoledne na Kleis.)

8. den. Z Röhrsdorfu přes Milštejn do Lichtenwaldu a přes Krombach na Hochwald a zpět přes Oyvín, Schanzendorf a Plissenberg do Hor. Lichtenwaldu nebo do Jonsdorfu na noc.

9. den. Z Lichtenwaldu neb Jonsdorfu na Luž, přes Tolštýn na Tannenberg k noclehu v M. Semerinku nebo Chřibské-Teichstadtu.

10. den. Odbočka do Čes. Švýcarska z Chřibské na Jetřichovice, kde odpol. výlet do okolí a nocleh.

11. den. Z Jetřichovic do Zadních Jetřichovic a údolím Křinice do Zadní Doubice a údolím Kyjovským do Kyjova a Krásné Lípy.

12. den. Z Krásné Lípy přes Rauchberg do Rumburka a drahou do Georgswalde. Zde buď do Filipsdorfu (Butterbügel, Töppelberg) nebo na Weidmannsheil.

13. den. Do Budyšína. (Cestou možno navštíviti některou větší ves lužicko-srbskou, na př. vystoupiti ve G. Pastwitz a jíti odtud do Budyšína pěšky.)

14. den. Drahou do Zhořelce a večer do Frýdlantu.

15. den. Prohlídka Frýdlantu a návrat přes Liberec.

Pokyny cestovní.

Jedná se o kraj převahou hornatý. Třeba vyjimečně jen (na Ještědě) dostupovali jsme tisícimetrové výše nadmořské, přece jen všude se setkáváme se značnými relativními rozdíly výškovými, ač nikoli s velkými rozdíly klimatickými (vyjímaje drsnější vrcholy Ještědského hřebene).

Proto kromě Ještěda jen zřídka jsou nám na cestě údělem značnější změny v teplotě a počasí vůbec.

Za to častěji spoléháme na pěkné vyhlídky a krásné dojmy krajinové a podle toho hledíme i pro své výlety vyvoliti počasí krásné, nikoli podmračné a pro vyhlídkové partie buď dobu velmi záhy z jara nebo od září do října, nebo aspoň dobu po východu slunce do 10. hod dop a před západem po 4. hod. odpol.

Při tom nicméně nepozbývají své důležitosti zdravotní pravidla obezřetného turisty:

Do vrchu stoupej stejnoměrně a zdlouha. Cítíš-li únavu svalů v lýtkách a stehnech, omyj se mírně studenou vodou a po usušení líhem anebo kořalkou. Dospěv na konečnou stanici, neoddávej se ihned úplnému klidu; po malém odpočinku mírný pohyb velmi osvěží a zabrání i zlenivění a stuhnutí svalů, jež jinak se dostaví a nerado povoluje. Dostavuje-li se nezkrotná žízeň, uhasíš ji nejlépe vodou s vínem aneb citronovou limonadou, nikdy lihovinou, která zdá se s počátku osvěžovati a později pak tím větší únavu vzbuzuje.

Výzbroj cestovní. Pěší turista oděje se pokud možno lehce, učiní však dobře, vezme li s sebou lehký nepromokavý plášť (po případě jednu neb více košil k výměně na noc). Klobouk buď lehký, plstěný. Nejpohodlnějším zavazadlem jest s t a h o v a c í v a k, jenž nosí se na zádech zavěšený a o kříž opřený. Opěradlem nejlepším jest pevný deštník nebo hůl deštníková, zobcem okovaná. Kdo počítáš s noclehy a několikadenní cestou, vezmi s sebou: mýdlo, ručník, hřeben, kartáček na zuby, kartáč na oděv, nůž se zátkopáčem, jehlu, nitě, knoflíky k zapichování, anglickou náplasť, kapky opiové proti kolice a průjmu, natron bicarbonicum proti žáze, jelení anebo salycilový lůj, nebo místo toho mandlový olej proti opruzení, dále trochu citronové kyseliny k uhašení žízně. — Zdá se toho býti mnoho, ale mijíš li větších měst, nezbývá než se tím vyzbrojiti. Však

i v městech nenajdeš v hostinci mýdla a j. toiletních potřeb a jiné věci sháněti i v mnohých větších městech bývá spojeno s velkou ztrátou času. — Pro cyklisty jest dost pěkných silnic, stoupání většinou mírné. Fotograf-amatér, pochodí nejlépe s ruční komorou filmovou. Pro jednodušší tury dostačí úplně mapky tomuto průvodci připojené. Kdo cestovati chce podrobněji, opatří si mapy generálního štábu (v. měřítku 1 : 75.000) list po 1 K, na plátně po 1·80 K a sice:

ev. Pásmo 1. col. X. Lobendava.
» 1. » XI. Šluknov.
» 1. » XII. Zhořelec.
ev. Pásmo 2. col. X. Podmoklí-Děčín.
» 2. » XI. Rumburk-Varnsdorf.
» 2. » XII. Liberec-Frýdlant.
ev. » 3. » X. Ústí-Litoměřice.
» 3. » XI. Lípa-Dubá.
» 3. » XII. Turnov.

Kromě těch levnější a dost podrobné jsou Kotyškovy mapy (měřítko 1 : 200.000), vydané firmou Bursík a Kohout po 80 h napnuté.

Konečně pak velmi průzračné jsou Srpovy mapy (bez terrainu), z nichž hodí se tu listy (po 60 h, na plátně po K 1·10) Rumburk—Chřibská. Děčín—Čes. Lípa. Liberec—Turnov. Frýdlant.

Na mapy je dobře opatřiti si brašničku z nepromokavé gutaperči průhledné, na níž narýsována je ½—1-kilometrová síť. (V obchodech s vojenskými potřebami.)

Útraty. V krajinách Poještědí a Lužického Pohoří necestuje se právě draho, ačkoli lze tu najíti dost pohodlí. Pěší turista, jenž požadavky své nepřehání a přec přístupné pohodlí i požitky si přeje, vystačí se 6 K denně, ač ovšem s útratami cestovními, používáme li hojněji dráhy nebo povozů a méně cestujeme pěšky, můžeme počítati s průměrem 10—12 K denně. V krajinách většinou německých našinec nemůže počítati s hostinci zvlášť levnými a cestující student zřídka nalézá pohodlí noclehárny. České studentské noclehárny jsou v obvodu tohoto území jen v Turnově, *Liberci* (Nár. dům), *Rozstání* pod Ještědem, *Bělé* pod Bezdězem, Klášteru n. Jiz., Mnichově Hradišti a Bakově.

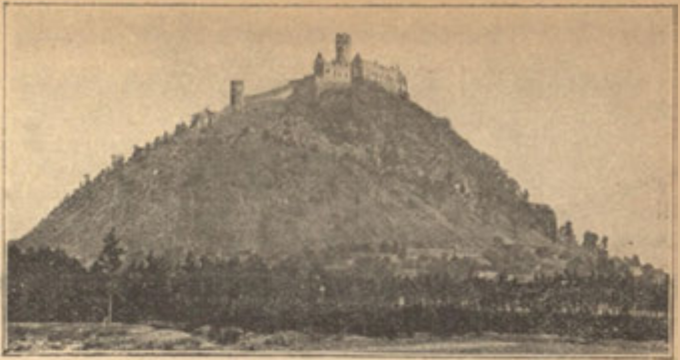
Cesty a prostředky dopravní, průvodčí. Kromě železničního spojení je zde ještě hojně spojení poštovního. Ve

venkovských městech povoz 2-spř. na půl dne 6-8 K, na den 12—16 K. Většinou se předpisuje i 1—2 K zpropitného kočímu. Cesty jsou jen zřídka značkovány.

Vysvětlivky k textu »Průvodce«. Používám dvojího rozdělení textu: přes celou šířku strany tištěny jsou texty o hlavních stanicích a hlavní tratě, dvousloupcově odbočky a jednotlivé výlety; kdo sleduje na př. hlavní trať, vynechává všechen dvousloup. hustější tisk a pokračuje dle tisku řidšího, přes celou šířku strany jdoucího. Vzdálenost určujeme dle kilometrů (*km*) a času (hodin = hod., minut = m, při čemž 1 *km* v rovině = 12—15 min. v terrainu vystupujícím 20—30 m.); ***čísla v závorkách*** značí vzdálenost od východiska, *čísla bez závorek* vzdálenost od posledního stanoviska. Jinak užívám zpravidla jen nejnutnějších:

v l.	= v levo.	JV.	= jihovýchod,
v p.	= v pravo,	n. m.	= nad mořem,
J.	= jih,	*m*	= metrů,
S.	= sever,	vyh.	= vyhlídka,
SV.	= severovýchod,	nád.	= nádraží,
SZ.	= severozápad,	kost.	= kostel,
Z.	= západ,	h.	= hotel, hostinec.
V.	= východ,	pok.	= pokoj,
JZ.	= jihozápad,	omn.	= omnibus k nádr.

* a ** označeny partie zvlášť pěkné a zajímavé.

Bezděz. (Dle fotografie † J. Eckerta.)

Trať I. Bakov—Čes. Lípa. Rumburk. Georgswalde. Ebersbach. Biskupice.

Bakov, nad jehož stanicí nedaleko zvedá se zřícenina hradu *Zvířetic*, jest východištěm odbočné tratě sev dráhy přes Čes. Lípu do Georgswalde-Ebersbachu. Trať z údolí Jizery uhybá v levo k SZ. do údolí pot. Bělé, jež brzy zúžuje se (v pr. obora s dančí zvěří) k Rečkovu, za nímž několik rybníků, papírna a továrna na cellulosu údolí oživují. S výhl. v pravo na blížicí se Bezdězy stihnem stanici

Bělou pod Bezdězem, vlídné město v pěkné poloze, jež v novější době častěji je vyhledáváno jako Ls. Ze 7 bývalých bran jediná »Česká« zbývá. Farní chrám má sakristii a kapli ještě z pův. stavby ze XIV. stol. Klášter Augustianský, zal. r. 1340 Berkou z Dubé, Husity spustošený r. 1421 a znovuzřízený chová v refektáři Valdštejnovu podobiznu s letop. 1631. V zámku Valdštejnském bývala lesnická škola, nyní do Zákup přeložená. Radnice z r. 1613 přestavěná r. 1850.

Bělá založená Berkou z Dubé r. 1337, nadána právy bývalého města Bezděze i opevněna. Na jediné zbývající bráně padl r. 1643 v obraně proti Švédům primas městský. R. 1662 koupil Bělou Albrecht z Valdštýna, jehož rodině náleží dosud okolní velkostatek s rozsáhlými lesy a oborami.

Bělá má pečlivě hleděné sady a jako rychlíková stanice je pohodlnějším, ač vzdálenějším východištěm na Bezděz,

poskytujíc kromě toho mnoho jiných vlídných procházek a výletů.

Hostince: U nádraží, U lva, Richtrův, Pospíšilův, Měšť. Beseda (záb. večery). Koncerty v zahr. na Střelnici. Stud. noclehy v měšť. škole. Byty letní v host. i soukr. (asi 40 pok. a 20 kuchyní) 10–12 K měs. za pokoj, 8 K za kuchyň. Plovárna na ryb. Slonu. Stanice od města ¾ hod., poštovní vůz u každého vlaku (40 h).

Výlety z Bělé.

1. **Velký Radechov**, čedičová kupa (291 *m*) s myslivnou (obč.) uprostřed lesů s pěknou vyhl. Od rybníka Slonu z Podolí vede cesta k lesu přes Horku (pěkná vyhl.) přímo k mysl. Radechovské (4½ *km*), odkudž snadný výstup na vrchol. S vrchole průsekem k SV. sestoupiti lze za 20 min. do Dol. Krupé a sledovati v pr. krajem lesa stinné údolí pot. Klokočky v délce 5 *km* až do Bílé Hlíny a odtud v pr. lesním úvalem 3 *km* k Sv. Prokopu u mysl. Klokočky, odkudž dále vede silnice 2 *km* do údolí Bělé, kterýmž v pr. přes Rečkov máme 6 *km* k stanici v Bělé podle dvoru Páterova (dvůr konv. Augustianů s rs. a letními byty) a odtud 3 *km* do města (celá partie 22 *km* na celý den).

** 2. **Bezděz**. Silnicí není cesta zvlášť půvabná; přijdem do Hlínoviště, kde odbočíme v pr. ke dvoru Bezdězu a za ním přímo dále do městyse Bezdězu (7 *km*) dál jako níže (viz stanici Bezděz). Kdo chce jíti půvabněji, ač nikoli kratčeji, jde a) údolím k S. a buďto již u prvního rybníčku v l. Obecním Dolem přes starou mělnickou silnici přímo do obce Bezdězu) 7½ *km*), nebo *b*) Novou vsí až na konec a proti prvnímu průseku (v pr.) v l. lesní cestou k N. Hospodě a přímo dále do obce Bezděze (10 *km*) —

3. **Doksy. Kdo nechce jíti drahou a chce užíti delší půvabné partie lesem, může jíti buď *a*) přes Bezděz dle č. 2. *a*) nebo *b*) a z Bezděze k mysl. pod Malým Bezdězem a za touto v pr. k JZ. stále lesem až do Doksů (13½ *km*, ve druhém případě 16 *km*), nebo *b*) Z města Kuřívodskou silnicí (krásná procházka Studeným Dolem) 5½ *km* (po 4 *km* v pr. krátký výstup na Lysou (363 *m*) s pěknou vyhl.) až ku křižovatce za Sv. Janem, kde v l. jde přímočárná Mariina Cesta stále lesem až do Doksů (15½ *km*)

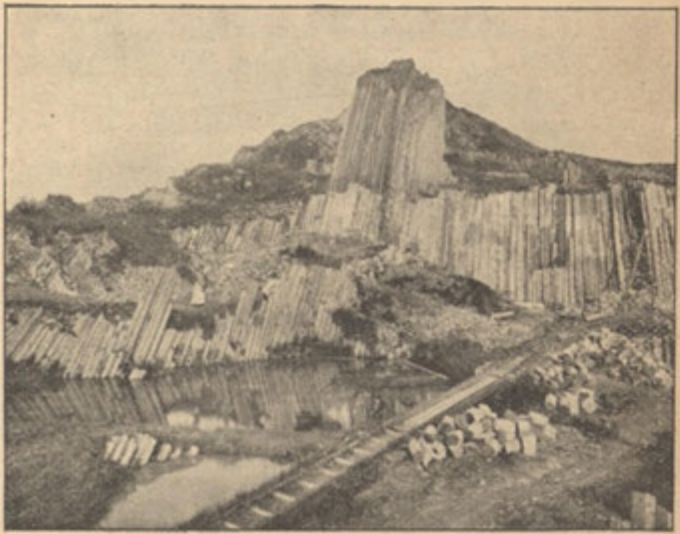
4. **Provodínské Kameny. Krásná, ač vzdálenější partie, již sledujeme nejdříve cestou do Nové Vsi jako při 2*b*. a Novou Vsí přímo dále lesem 3 *km* až na křižovatku s lesní silničkou mnichovohradištskou, touto silničkou v l. 5 min. a hned zas v pr. v původním směru podle hájovny k loveckému zámečku Valdštýnskému ve Strassdorfu. Zde třeba vyžádati si povolení a průvodce k návštěvě obory, v níž leží Kumerské pohoří. Od zámečku ze staré mělnické silnice v l. k *Bílému Kameni* na obvodu Kumerského pískovcového pohoří, četnými půvabnými lesními dolinami prostoupeného; dáme se tu bokem jeho v pr. k S. 2 *km*, načež odbočíme v l. přes plot obory (schůdky) cestou, křížem z načenou do Dlouhého Dolu, jímž k Z. vede cesta 6 *km* dlouhá až k mysl. Heuthoru; z ní po 10 min. v l. odboč cesta pod Pecí (Petzberg) k Doksům, za myslivnou Heuthorem v l. do Provodína; odtud v pr. na některý z čedičových kopců, jež jak botanicky tak i mineralogicky jsou zajímavy (zvláště Holý Kámen a Neubauerův Kopec). Odtud ¼ hod. do zast. Rehdorfel (27 *km* na celý den).

5. **Kuří Vody. Ralsko**. Jako při 3b. Kuřívodskou silnicí k Lysé (v pr. vyhl.) a dále podle Sv. Jana k mysl. a do Kuřích Vod 9 *km*. Pošt. spoj. 80 h, odtud silnicí do Mimoně 9 *km*, pošt. spoj. 80 h; možno na př. jeti poštou na nocleh do Kuřích Vod a odtud časně ráno do Mimoně). V Kuřích Vodách (něm. městečko s 1190 obyv.,

host. u zel. stromu, u věnce, hroznu a cís. rak.) tká se po domácku pytlovina. Nyn. farní chrám je z r. 1724, má však starobylou křtitelnici, dobrý obraz sv. Trojice a pozoruhodný oltář sv. Jana z vyhořelého chrámu. Zámek, jenž je sídlem nadlesního, má renais. portál ze XVI. stol. V lese za K. Vodami v pr. pomníky padlých z r. 1866. Na písčinách v okolí roste *Sagina subulata* (jediné stanoviště v Čechách), u rybníků *Vaccinium uliginosum, Oxycoccos, Andromeda, Sturmia Leeselii, Malaxis paludosa*, u vod *Carex dioica, pulicaris, panicea, Ligularia* a j. Pěší turista nejde však přes Kuří Vody, nýbrž sleduje cestu 4. k loveckému zámečku ve Strassdorfu a dále přes starou mělnickou silnici v pr. k S. tak zv. mimoňskou stezkou podle Kumerského pohoří s oborou (v l.) do Kumeru, zde v pr. k mlýnu u rybníka a od mlýna k S. (při rozc. v l., při násl. rozc. v pr.) k mysl. novomostecké (Neubrücken) na Ploučnici, odkudž k S. silničkou do Mimoně (18, do středu města 19 *km*). Další viz při trati IV.

Stanici Bělou opouštějíce ubíráme se podle Valdštýnské obory (v l.) k neda'eké stanici.

Bezděz, poblíž vchodu do obory, odkudž nedaleko je k bývalému loveckému zámečku.

Skvostně sloupovitý čedič, lomy otevřený v Herrenhaussteinu u Kam. Šenova.

Mapka okolí Bělé v Doksů.

Waldsteinruh (3 *km*) z roku 1797, jenž má v Čechách jediný pendant v Tuppelbergu u Teplic. Stojí tu v kruhu 6 budov s mansardovými střechami; jedna bývala kaplí, druhá obydlím vrchnosti, ostatní byly pro hosty. Používá se ho za myslivnu, u níž i mnoho zvěře bývá možno shlédnouti. Zachovány jsou tu dvě sochy granátníků v nadž. velikosti z pískovce vytesané.

Od stanice (host. u nádraží) k S. (2 *km*) leží obec **Bezděz** (s malou českou menšinou, několik host. s noclehy, u 3 líp, u zám. vrchu, Waldsteinshöhe; Ls.) přímo pod vys. znělcovými kopci *Velkým* (v l. 674 *m*) a *Malým Bezdězem* (v pr. 605 *m*), na kterémž posledním spatřují se malebné zříceniny hradu.

Bezděze k němuž značenou, příkrou cestou vystoupíme za 25 až 30 min. Cestou na svazích můžeme sbírati vzácnou ostřici *Carex pediformis*. Hrad zal. asi ve 12. stol. Roku 1279 uvěznil zde správce země Ota Braniborský, královnu, vdovu Otakarovu, Kunhutu s dětmi jejími.; později Václav II. i Karel IV. častěji se tu zdržovali, tento zejména za času stavby doksského rybníka a znamenitých stok u Nov. Zámků. — 1421 byl hrad od Táboritů spálen, však znovuzřízen. — 1588 koupil jej Jan z Vartenberka. — 1621 propadl B. Václ. st. Berkovi z Dubé a dostal se Albrechtovi z Valdštejna, jenž uvedl sem bratry řádu sv. Augustína Když se jim tu nelíbilo, zal. klášter pro Benediktiny montserratské; podniknutí to však pro jeho smrť nedokončeno. Don Antonio de Sotomayor, opat Emauzský, obnovil některé části hradu a uvedl sem několik duchovních i znenáhla stalo se z B. proslulé místo poutnické (v r. 1740 scházelo se tu lidí na 40.000). — R. 1778 osazen hrad Prusy, jež Chorváti vypudili. — 1785 klášter zrušen, opuštěné místnosti vytlučeny a hrad spustnul úplně. Spatřují se ještě mohutné zříceniny hradu, tak i kláštera, k nimž ze vsi po již. svahu vede stará cesta (od roku 1686 křížová) třemi branami vzhůru, jež označují stopy bývalého opevnění; třetí z nich chráněna byla věží (t. zv. Čertova Věž), dosud 30 *m* vysokou; touto branou vstupujeme na S. svah; hražený opevněním ze 17. stol. — po chvíli jsme na předhradí, majíce před sebou malebný pohled na goth. presbytéř kaple a velkou hradní věž. Brankou dostaneme se odtud na malé nádvoří, v němž na l. spatřuje se zbytek hradního paláce (šindelem krytý) a hradní kaple; zvlášť tato poslední náleží k nejzn. stav. památkám v Čechách, v paláci také jeden krb ze 13. stol. se zachoval. Kapli obklopuje křížová chodba, poskytující krásný výhled do krajiny. K paláci přiléhá hlavní věž na nejvyšším bodě vrchu, jež r. 1844 učiněna přístupnou ze dvora po 38 schodech; uvnitř po 164 stupních dostoupí se jizby, v níž chová se kniha pamětní a po dalších 26 stupních na cimbuří ve výši 45 *m* **odkud kol do kola** skvělý rozhled se nabízí. Celé Rudohoří, Lužické hory, Ještěd, Jizerské hory, Krkonoše obklopují obzor k S. Z.,a S V., u nohou našich k Z. malebné rybničné okolí Dokes a za ním Dubské Švýcarsko s Dubou a Úštěkem, k JZ. pak celé Středohoří a daleký výhled do kraje až ku Praze, Kutné Hoře (Vysoká) a Českom. Vys. (okolí Polné) na Turnovsko a Jičínsko.

Sestoupíme-li s hradiště, můžeme buď obcí dáti se v pr. k myslivně

Nový Bezděz na záp. úpatí Malého Bezděze, od níž vedou pěkné cesty do *Doksů* (6 *km*), — nebo před obcí odbočíme v l. kolem Velkého Bezděze k S. a jdeme stále krásnými lesy k mysl.

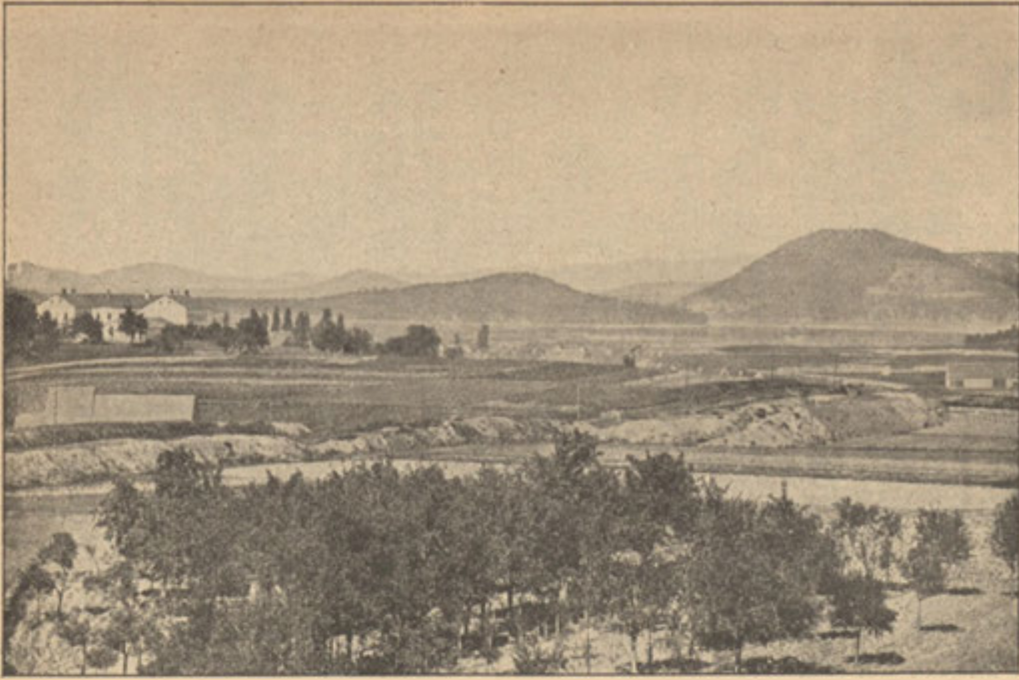
Flösslu, (6 *km*), kde se cesty dělí: a) v l. do *Doksů*, krásnými partiemi 6 *km*, b) v pr. do *Kuřich Vod* 5 *km* a c) přímo dále k S. 3 *km* k Bílému Kamenu na jihových. cípu Kumerského Pohoří (obory); jdeme dále k S. ještě 2 *km* a nastihnem u schůdků do obory (v l.) po 2 *km* cestu křížem označenou do *Dlouhého Dolu*, jímž možno buď v l k J. zatočiti se opět do Doksů (krásnými partiemi 7 *km*, od myslivny Flössen 12, od Bezděze 16 *km*), nebo přímo k Z. 6 *km* k mysl. Heuthoru (od Bezděze 15 *km*) a dále na *Provodínské Kameny* jako na str. 22 V mysl. třeba požádati o volný vstup do obory.

Trať železniční z Bezděze vede nás lesem s pískovcovými útesy a brzy zas otevřeným krajem, kde leží stanice **Okna.** V l. v dáli nad Dubským Švýcarskem vystupuje Vrátenská Hora; krajinou tou je možný pěkný pochod na zámek Housku (2 hod.) a dále na Kokořín, do Mšena, Liběchova, Mělníka (viz díl IX. Čes. Středohoří). Kostel Nanebevz. P. Marie z r. 1756 má presbyteř v pův. got. slohu a velký zvon, jenž nese české nápisy. Pěknou partii k J. možno podniknouti tímto směrem:

Vrátenská Hora. Houska. Od stanice ke kostelu, odtud obcí v l. na polní cestu, jež k J. vede na Luky. Vsí k J. a v pr. silničkou pod *Habichstein* (393 *m*), skoro holý čedičový kopec (hojné krystaly augitu, amfibolu a biotitu), na nějž vděčno vystoupiti pro rozkošnou vyhl. Vidíme zámek Housku a v pozadí až Milešovku. Oba Bezdězy, Luž, Ještěd a až na Krkonoše s velkým množstvím osad a horských skupin nižších. S kopce sestoupíme k J. do Kruhu (Kroh), odkudž nás vede v pr. cesta na *Housku* (2 hod.), ves s pamětihodným hradem prostřed lesů Dubského Švýcarska. Odtud znač. cesta (žlutý kříž) na *Horu Vrátenskou* (506 *m* rozhl., 2½ hod.) se skvostnou vyhl. Odtud stejně znač. cestou můžeme jíti do Libovic a buď přímo do Mšena 6 *km* k stanici (celkem 4 h.), nebo z Libovic jdeme silnicí do údolí Kokořínského, tímto přes Albertstal na Kokořín a ku stanici Kanině (celkem 6 hod.). Kdo však chce se vrátiti k pův. trati, jde s Vrátenské Hory k vých. přes Nosalov k Bezdědicům ¾ hod. a odtud buď pod vsí v l. přes Žďár do Oken (celkem 5 hod.) nebo do Bezdědic (Kl. Bösig) a od kostela k vých. silnicí až k 1. polní cestě v pr. na Kluček 1½ *km* vedoucí; zde překročíme silnici a jdeme k SV. ¼ hod. k Valdštýnské oboře; při 3. křižovatce v l přímo k S. ¼ hod. k samotě U Daňku, podle níž vede cesta oborou k býv. eremitáži *Waldsteinruh*, odkudž máme ¾ hod. k stanici Bezdězi nebo ¾ hod. k stanici Bělé (celkem 5½ hod.).

Za Okny míjíme v l. osamělé čedičové kupy (Tochovský a Zbynský vrch), v dálce vyhlédá i zámek Houska, v pr. míjíme ves Oboru s velkým rybníkem, za nímž v pěkném pohledu vynořují se zas oba Bezdězy a podle malého rybníka Čepelského (v l.) objíždíme.

Doksy k stanici nad velkým rybníkem Dokesským, na jehož březích botanik nalézá mnohou zajímavou kořist. V čekárně I. třídy jsou dva pěkné obrazy Dokesského zámku a rybníku. Město s 2000 obyv. (několik jen Čechů) je oblíbeným Ls. *Farní kostel* sv. Bartoloměje je stavba z konce

Krajina u Dokes. (Dle fotografie Jindř. Eckerta.)

XVII. stol. Ozdobou hlavního portálu je umělecky pracovaný zámek. Pamětihodná je pěkná řezba P. Marie Montserratské, přenesená sem s varhanami, zvonem a některými obrazy z Bezděze. Od r. 1711 trvá při kostele literátský sbor. Nejimposantnější budovou města je *Valdštýnský zámek,* zal. za Vartenberků v stol. XVI., později ale často přestavovaný; chová velkou knihovnu a je obklopen krásným parkem, jsa ale v letě vrchností obydlen, je zřídka jen přístupný. Město má *městský sad* s hřišti pro tenis a kopanou a na potoku Čepelském sady cís. Josefa. Pamětihodnou je mřížová brána hřbitova, nejspíš z Bezděze pocházející

Hostince: Bílá Labuť a Hvězda nejspíše se doporučují, z rs. vinárna Stránského. Městské lázně jsou zřízeny jako slatinné, parní, horkovzdušné a vanové. Letní koupelny v Čepelském a Dokesském rybníce. V lesním úřadě možno si zjednati vstupenku do obory v Kumerském pohoří.

Výlety do okolí dokesského.

1. Čepel (Tschöpelberg), nevysoký kopec na již. konci města nad Čepelským rybníkem s glorietem na vrcholi, odkudž není sice daleká, ale za to rozkošná vyhlídka do okolní hornaté a rybničné krajiny.

2. Bezděz. Podle Čepelského ryb. přes trať k městské střelnici v lese (rs.), odkudž vede znač. cesta k bezdězské myslivně a do obce Bezděze (6 *km*). Cestou pěkný pohled přes obec Oboru k zámku Housce.

3. **Velký či Dokesský rybník** (350 *ha* s plov.), zal. Karlem IV., přístupen je cestou od žel. stanice Kluček, pískovcový útes v záhybu ryb., poskytuje krásný pohled na mohutnou tuto hladinu. Bývala prý tu tvrz jakéhosi loupeživého rytíře, rovněž jako na protějším ostrůvku, jenž Myší Zámek se zove. (O květeně zdejšího okolí viz spis prof. Wurma: Das Kummergebirge, die umlieg. Teiche u. deren Flora Nord. Exc. Club 1887).

4. **Borný.** Jižně od kostela vede městským sadem k vých. silnice přes trať do *Heidenmühlu*; lesem přicházíme k pískovcové skále s Kristem ve výklenku; je to *Královská Stolice,* známá tím jménem již od 15. stol. proto, že prý tu Karel IV. za honby obědval. Vrchol skály poskytuje pěkný pohled na zříc. Bezděze a St. Perštýna; nedaleko v l. proti Král. Stolici leží **Bílý Kámen,** poskytující pěkny pohled na Dokesský ryb. Minuvše les, odbočíme v l. a jsme za několik min. u hájovny (Kühbrücke), kde se cesty rozvětvují. Kdo si neopatřil vstupenku do obory v lesním úřadě v městě, požádá zde za dovolení. První cesta v l. vede k úpatí vrchu *Borného* (443 m), na jehož holý vrchol vede pohodlná stezka. Rozhled je velkolepý zvláště přes Dokesský ryb. k Doksům a vrchům v jejich pozadí půvabný, zavírající v sobě četné, pěkně položené osady: Okna, Oboru, Žďár s pozadím Vrátenské Hory a zámek Housku; s Dubským Švýcarskem dohlédáme i Řipu, před ním k JZ zříc. St. Perštýn, dále v pr. pak až Lounské Vrchy (Hoblík) a před nimi Ostrý a Klapý u Lovosic, zřetelně vystupuje Sedlo a Milešovka, pak hornatá krajina v okolí Ústí, v popředí okolí Drmů a Úštěku, Nové Zámky, Jestřebí; obloukem v pozadí dohlédáme hradby Rudohoří a obracíme své zraky v popředí k SZ. na Provodínské Kameny, za nimiž vystupuje rozhledna na Českolipském Špičáku, dohlédáme i Tannenberk u Chřibské, Kleis a k sev. přes Kumerské Pohoří za-

létá náš zrak k Zákupům a Mimoni s Ralskem, dále k SV. na Ještěd a k vých. až na vrchy Turnovské, z nichž rozeznáváme Mužský, Vyskeř, Trosky, Kozákov, ano až i Veliš u Jičína a Babu u Kosmonos, kdežto v popředí Bezdězy se svou zříceninou dodávaji obrazu nevšedního půvabu. Kdo nechce vrátiti se stejnou cestou, jesestoupí s Borného k S. a může tu pak jíti buď v pr. až do Strassdorfu, nebo v l. k mysl. *Ob. Tennlösig*, od níž vede cesta k J. do *Podhrází* na ryb. Dokeském a odtud podle tratě zpět do Dokes. Z mysl. možno však také k S. vystoupiti na hřeben Kumerského pohoří a jíti až na Pec (Petzberg, vyhl. zarostlá) a sestoupiti do Strassdorfu nebo k mysl. Flösslu (viz str. 31) a dáti se dle potřeby k Bělé, do Dokes nebo Kuřích Vod. Celá partie přes Podhrází 3½ hod., přes hřeben Kumerský a Flössel do Dokes 6 hod.

5. **Kuří Vody.** Jako při č. 4. městským sadem a přes trať, hned za tratí odboč. v prav. k mysl. Flösslu a přímo do Kuřích Vod (11 *km*).

6. **Ralsko.** Jako při č. 4, ale stále silnicí až do Heidemühlu, na velikém rybníku Heidě a dále podle rybníku k mysl. na úpatí Mühlbergu, kde požádáme o dovolení a průvodce přes oboru a Petzrberg na mimoňskou stezku, kte á nás přes Kumer (viz str. 29) do vede do Mimoně. (13 *km* odtud dále viz trať IV.) Jen ½ hod. bychom si zašli, kdybychom cestu č. 5 sledovali až k mysl. Flösslu a odtud dali se k S. jako na str. 29., k čemuž dovolení lesního úřadu není třeba.

7. **Maršovické Vrchy.** Silnicí k nádraží a dále podle tratě (v místě, kde silnice od tratě v l. počíná se odchylovati, odbočuje v pr. cesta do *Podhrází*, krásně položené vsi (Ls.) nad roklí, kterou Dokesský rybník směrem k Jestřebí se vypouští. 10 min. za cestou do Podhrází odbočuje v l. ze silnice cesta do **Bauergrundu**, rozkošného údolu v Maršovických vrších (nejlepší chmelnice v okolí); za ¾ hod. projdeme tudy do vsi *Nové Skalky* (Neukalken), odkudž za 30 min. vystoupíme na vrch **Šetinu** (470 *m*), jehož vrchol tvořen je čedičovým útesem, nad pískovcové boky vystupujícím. Rozhled je rozkošný, ačkoli porost mu místy již překáží. Přes Bezdězy a Buchberg u Kuřích Vod dohledáme až na Krkonoše, v pr. pak rozeznáváme své známé vrchole Turnovska, k J. a JZ. pak Dubské Švýcarsko s Vrátenskou Horou a zámkem Houskou před námi se rozkládá; v popředí zříc. Starého Perštýna, zámek Nový Perštejn, v pozadí vrchy Středohoří: Košťál, Hoblík, Ostrý, Milešovka, Hradištko, Lovoš, Dlouhá Hora u Litoměřic, Sedlo, dále k S., pak Kleis, Tannenberk a nejblíže Kumerské Pohoří a Provodínské Kameny, dál pak k SV. Ralsko a Ještěd. Sestoupíme do Staré Skalky a cestou, červeným křížem značenou, dojdeme odtud za 25 min. do Dokes (celá partie 3½ hod.)

Dráha vede nás podle Velkého Rybníku (v pr.) k Podhrází (v pr.), odtud pak lučinatým a lesnatým úvalem odtoku rybníku na samý obvod Kumerského Pohoří (v pr.), kde leží stanice

Jestřebí, u domků Dol. Provodína (Uslerův host.) Městečko Jestřebí ¼ hod. vzdál. (host Dotzauerův) slulo pův. Krušina (ač místo toho jména a založení stálo ¼ hod. dále u pusté kaple na ryb. Herrensenském.) Nyn. kostel je stavba z r. 1780 a chová oltářní obrazy od Kramolína. Přímo k městu na SZ. přiléhá *skalní hrad Jestřebí*, otecké sídlo Hronoviců ve XIII.—XV. stol., v jehož držení byli později

Smiřičtí a Vartenberkové. Ještě v XVI. stol. byl zachovalý a obydlen. Je to mohutný pískovcový útes, 30 *m* vys., nahoře širší, v němž bývaly komory a džbánovité vězení, nyní většinou zavalené. Možno vystoupiti až na vrchol, který poskytuje skvostný rozhled do okolí.

Výlety z Jestřebí.

1. **Kumerské Pohoří.** Od stanice vede znač. cesta k šancům cís. Josefa na Dlouhém Vrchu; touto cestou přijde se k čtverhranné redoutě, od níž vzhůru možno stopovati vyházené příkopy na hřebeni Dl. Vrchu. Necháme-li tyto »šance« v pr. a jdeme přímo dále, přijdeme k mysl. *Heutoru*, kde se cesty dělí: *a*) na *Kummer* (žluté značky) a dále do Mimoně; *b*) na *Zákupy*, *c*) do *Čes. Lípy* — a *d*) *Pohořím Kumerským*, jehož východní strana je Valdštýnskou oborou. Bohatě rozčleněné pohoří pískovcové s čedičovými kupami je porostlé krásným bukovým lesem. Nejlépe jest vzíti si v Heutoru průvodčího; možno jíti buď *a*) po hřebenu na **Eichberg** (čedičový vrchol 461 *m*), odkudž lze pohoří přehlédnouti i daleké vyhlídky užíti. Cesta cís. Josefa svede pak do Dlouhého Dolu, jímž se vrátíme; také lze sestoupiti s hřebene k mysl. *Ober-Tennlösig* a odtud buď přes Borný nebo přes Podhrází jíti do Doksů (str. 34); — *b*) Dlouhým Dolem (kdo nechce užíti vyhlídek) dovede nás průvodčí až do obory, kterouž se projde buď přes Pec (Petzberg) k Heidemühlu a Doksům nebo přímo na mimoňskou stezku. (Str. 29.)

2. **Maršovický vrch.** Od Skalního hradu silnicí Dubskou k první polní cestě, jež odbočuje v l., přímo do Maršovic na úpatí stejnojmenného vrchu, jehož spodek tvoří keratofyr (rozpadem jeho jsou okolní pole červeně zbarvena), boky pak korycanské pískovce s lavicemi exogyrovými a ústřicemi *Ostrea carinata*, vrchol pak znělec noseannefelinový; vrchole dostoupíme za 20 min. (letní rs.). Rozhled je znamenitý jako ze sousední Šetiny (viz str. 34.).

Ze stanice Jestřebí obrací se trať k SZ. kolem Provodína a nad ním se zvedajících vyvřelých kup Provodínských Kamenů do zastávky

Rehdörfel při nepatrné osadě, kde stýkají se silnice od Jestřebí, Nových Zámků a Zákup, z kteréž příčiny bývala tu stanice pro Zákupy a Mimoň, kteráž města mají nyní vlastní stanice na trati Čes. Lípa—Liberec. Stanička, jež pozbyla tak významu komunikačního, není turisticky bezvýznamnou. Máme odtud nejblíže na

1. **Provodínské Kameny** (*Mikenhaner Steine*), groteskní čedičové kupy (čedič jinorázový, v jehož dutinách vyskytuje se více než 11 zajímavých zeolitů, zvláště fakolith, natrolith a j. v pěkných a velkých krystalech.) Mineralogicky nejzajímavější z nich je *Neubauerův Vrch* (341 *m*), k jehož úpatí až dostaneme se silničkou. S holého vrchole je obmezený sice, ale pěkný rozhled. Sestoupíme-li k silnici a pokračujeme dále dl. značek podle vyššího Meichelberegu (387 *m*), vděčí nám výstup na nejvyšší a také nejnápadnější **Holý Kámen** (*Kahlstein* 420 *m*), jednak pohledem na zajímavé čedičové sloupoví, jednak skvělou vyhlídkou. Tento vrch je také nalezištěm bronzitu a celé řady zajímavých teplomilných rostlin. Pod čedičem uložen je tu nejspíše svor granátovitý, jehož úlomky na po-

vrchu se vyskytují. Za tímto vrchem zvedá se ještě čtvrtý nižší (345 *m*), jenž za výstup již nestojí.

2. **Kraví Hora** (*Kühberg* 376 *m*), jíž spatřujeme v l. od stanice, je lehounce dostupna; její vrchol, lomem otevřený, v kterémž lze spatřiti četné krystaly augitu, amfibolu a biotitu, poskytuje vděčný kolový rozhled, jmenovitě krásný pohled do krajiny k Zákupům a Mimoni s Ralskem, Limberkem a Tolcberkem, za nimiž dohlédáme celý hřeben Ještědský od Jítravy až k hlavnímu vrcholi a za ním v pozadí Jizerské Hory a Krkonoše. V popředí Provodínské Kameny a Kumerské Pohoří, okolí Doksů a Bezděze, k jihu Dubské Švýcarsko se zámkem Honskou a Horou Vrátenskou s Jestřebím v popředí, dále krásný výhled do Středohoří přes Nové Zámky a Bližvedly k Sedlu, k západu údolím Ploučnice vidíme k Děč. Sněžníku, k S. do okolí České Lípy se Špičákem, dohlédáme i rozhledny na Tannenberku a Rosenberku.

Opouštíme Rehdorfel směrem k S. a lesem obracíme se k vých. k Aschendorfu (v l.), za nímž za krátko křižuje trať železniční směr od Lovosic—Úštěku a stihne stanici

Čes. Lípa, již Němci nyní demonstrativně jmenují jen Leipa, dle původního českého Lipý. Město přiléhá sev. k nádražím (rs., omnibusy 40 h, turistická tabule s udáním vzdálenosti) ústecko-teplické a čes. severní dráhy, jež jsou spojovací tratí spojena (třetí nádr. spoj. dráhy Čes. Lípa-Kamenický Šenov je na severozáp. straně města poblíž zastávky čes. dráhy severní. Již při výstupu z nádraží kyne nám svými vrcholy hornatý kraj severně od Lípy se rozkládající (Špičák s rozhl., Kleis, Skalická Hora, v l. Kozly, Holý Vrch a j. ojedinělé kopce u Doubí nad údolím Ploučnice, na jejímž středním toku Č. Lípa leží). Město, kdež mezi 9800 něm. obyv. žije 400 Čechů, leží z části v nížině levého břehu Ploučnice, z části zvedá se na stráních po pravém břehu a činí velmi úhledný dojem a honosí se čilým průmyslem (raffinerie cukru, tov. na kartouny, škrob, dextrin, klovatiny a škrobové sago, výrobky cementové a umělé kameniny, hedvábný samet, bavlněná přádelna, výroba velvetu a velvetinu, kůží, ovocných extraktů, parní pivovar, výr. lis. kvasnic, pian, prádla atd.). *Chrám sv. Maří Magdaleny* s bývalým cistercianským proboštstvím je stará, v 16. stol. opravená gotická stavba, která Husity r. 1426 byla pobořena a po novém zdvižení požárem r. 1580 zničena. Z původní stavby zbývá postranní portál, vchod do sakristie a hvězdová klenba choru.

Obraz sv. Bernarda připisuje se Škrétovi a obraz sv. Maří Magdaleny je od lipské umělkyně Eug. Hauptmann-Sommerové. Klášter Augustianský z r. 1627 s *kostelem Všech Svatých* stojí za shlédnutí pro velkolepý rozvrh lodi chrámové, v níž spatřuje se malý obraz Madonny Dardaniovy (vlašské školy) ze XVII. stol. a v sakristii Raabův obraz

sv. Jana Nep. Klášter chová bohatou knihovnu a v klášterním dvoře zřízena je křížová chodba s mramorovými schody, kaplemi a obrazy, z nichž zejména zasluhují povšimnutí nástěnné malby v kapli loretánské z r. 1698. V klášterní zdi spatřuje se t. zv. *Berkovská Brána* z r. 1549. Před městskou obecnou školou zbudován pomník *Jahnovi*, organisátorovi něm. turnérů. Nejstarší budovou města je původní hřbitovní *kostel sv. Kříže* z r. 1389, got. stavba, obnovená r. 1897 dle plánů arch. Jos. Mockra, jejíž předsíň s hlavním portálem upomíná na práce Petra Parléře: chorové lavice pocházejí ze zrušeného kláštera sv. Mikuláše v Praze; v kněžišti, nad nímž se klene skvostná klenba gothická, spatřuje se socha madonny od Demetze, řed. soch. školy v St. Ulrichu v Tyrolsku. *Starý zámek*, původní sídlo pánů z Lípy a Berků z Dubé a z Lípy, je ve stavu, do něhož uveden po požáru r. 1615 a v jaký uvedl jej požár města r. 1820; v zachované části je raffinerie cukru. Naproti němu spatřuje se »*Červený dům*«, bývalý lovecký zámeček Berků z r. 1583, nynějším majitelem továrníkem Altschulem r. 1883 v renais. stylu dle plánů arch. Steffena obnovený. Na nejvyšším místě města (proti gymnasiu) chrám r. 1706 na místě, jiř od r. 1387 stávavší dřevěné stavby zbudovaný a r. 1881 vkusně restaurovaný s bohatou vnitřní výpravou, v níž poutají pozornost některé obrazy lipských rodáků (Salvator od Steinwebra, Kristus na kříži od Hickla a j.) Na bývalém hřbitově kolem chrámu zachovány některé umělecké pomníky od Jos. Maxe (Hirschmannův), Tomáše Seidana (Klepschův), Leop. Zimmera (u hrobky Wedrichovy). Radnice pochází z r. 1823, v nynější restaurovaný stav ve slohu renaiss. uvedena r. 1884. V ní umístěno je *městské museum*, v němž uloženy jsou sbírky (něm.) severoč. Exkursního Clubu. (Vstupné 20 h v neděli nebo po ohlášení se u sluhy). *Morový sloup*, v korinth. stylu, na tržišti pochází z r. 1683. Na některých místech zachovány jsou ještě *staré* hradby městské. — Vše ostatní, co tu za shlédnutí stojí, jsou stavby a zařízení novodobá: velkolepé městské *jatky* z r. 1908 (na konci dubské třídy), v pavill. soustavě vystavěná *všeob. nemocnice* z r. 1893, budova *krajského soudu*, nákl. 900.000 K, v l. 1896—98 vystav. dle plánů bratří Hinträgrů z Vídně s plastickou skupinou víd. sochaře Kauffungena v průčelí, *městská tělocvična* z r. 1877, *Wedrichovo Museum* (ve villové čtvrti) se sadem z r. 1904, založ. továrníkem Wedrichem s bohatou knihovnou a sbírkami uměleckými, archaeologickými, numismatickými a j.; před budovou herma zakladatele od J. Michelové.

Skvostná budova *stát. gymnasia* z r. 1879 na nejvyšším bodě místa s pěkným výhledem; *rolnická škola*, se vzorným statkem, r. 1894 zbudovaná; *městský sirotčinec* s pěknou kaplí (na cestě ku Skalici), *synagoga* z r. 1864 v maurském slohu vystavěná, *městská spořitelna* v renaiss. stylu z r. 1883. Ze starých hřbitovů kromě výše vzpomenutého zajímá také *starý židovský hřbitov* z r. 1479, na němž nejstarší pomník pochází z r. 1488; je tu také z r. 1892 černý žulový pomník 32 obětí, jež r. 1745 pandury byly v židovském městě ubity; *nový obecní hřbitov*, zal. r. 1885 má v hrobkách a náhrobcích některá umělecká díla. tak od *Jos. Maxe „Žehnajícího Spasitele"* ve hřbitovní kapli, *skupinu Víra, Naděje a Láska od Em. M. Maxe*, skvostnou hrobku rodiny Schmeykalovy z r. 1895-96 dle plánů víd. arch. Feldegga s oltářním obrazem od saského, ve Florencii žijícího malíře Konst. Feudela, skulptury od Leinwebra, Kirchbergra a j. — *Městský sad*, zal. r. 1875 v rozměru 7 *ha* má pomník Schmeykalův. hermu prof. Steffena, o zal. sadu zasloužilého, skupinu skalní, postavenou exk. klubem na paměť stříbrné svatby císařských manželův roku 1879 — a gloriet, jenž poskytuje krásný rozhled. Kromě výše dotčeného Jahnova pomníku, nalézá se tu také pomník cís. Josefa II. (před klášt. augustianským) a pomník válečný z černého syenitu, post. r. 1898 na paměť padlých r. 1866 (na již. straně Schmeykalovy třídy). Z rodáků lipských zajímají nás botanik dr. J. G. Mikan v Praze r. 1814 zemřelý, botanik Josef Hackel (1783 – 1869) a bývalý vůdce Němců českých dr. Fr. Schmeykal, jehož rodný dům je označen deskou.

Čes. **Lípa**, puvodně ves česká *Lipý* zvaná a pp. z Lipého založená, jako jiná místa česká, byla za Otakara německými kolonisty poněmčena a z osudu svého se více nevzpamatovala. R. 1262 stala se opevněným místem. Dědicové zakladatelů obdrželi i Žitavu a proto město právem Žitavským nadali. R. 1348 je tu však již pánem Hynek Berka z Dubé. R. 1426 bylo město Tábory a Sirotky dobyto a vypáleno. R. 1502 rozdělili se dědicové Berků o město a sousední statky, z nichž pak část přešla na Vartemberky a držena k Novým Zámkům. Katolické řády po době husitské obnovené ustoupily v XVI. stol. úplně víře luteránské. Po povstání r. 1618 stal se tu pánem Albrecht z Valdštýna, jenž opět katolické řády zaváděl a augustianský klášter k tomu účelu založil: r. 1631 zjednal na krátko obrat vpád Sasův. Po smrti vévody Frýdlandského ponechána Lípa jeho manželce Isabelle roz. z Harrachu a její dcerou přešla v držení hrab. z Kounic. V l. 1639 a 1643 zpustošeno město silně od Švédův a trpělo v ty časy mnoho skrze spory s vrchností, jež až r. 1660 urovnány. Rozvoj města zdržovaly vpády pruské (1744, 1757), morové rány (1772) a velké požáry (1787, 1820), avšak od let 50. min. stol. město se rychle vzmáhá díky rozkvétajícímu průmyslu.

Hostince: hotely: *U nádraží* na téže třídě co *město Londýn*, na tržišti *Kůň* a *Beránek*, v pošt. třídě *Stará pošta*, zv. ještě Korunní princ. se zahr. (Wiedeňská tř.) a Císař rakouský (Ferdinand. tř.). Menší hostince: Červ. Jelen a Černá bota, V nebíčku (z. Himmel), u města Kamenice a p. Čech obrací se do středlska našeho *České Besedy* kde dostane se mu žádoucích informací. Informace turistům udílí též kancelář Severoč. Exkur. Clubu na Klášterním nám. Kavárny: Dudákova (s vinárnou) na tržišti, Centrál v Dlouhé třídě, *Lázně vanové* v kavárně Central. V létě na Ploučnici plovárna.

Výlety z České Lípy.

**1. Špičák (446 *m*, rozhl. rs. s krytou verandou $^3/_4$ hod.) Možno voliti dvojí cestu: *a*) erární silnicí podle reservoiru (na 11.000 hl.) městského vodovodu k rs. *„Jägerhäusel"*, odtud v pr. k úpatí; *b*) Stromořadím s odpočívadly, jež hned sev. za městem v pr. se odděluje a na vých. úpatí vede; na obou místech dostihneme pohodlných stezek k vrcholi vedoucích a cestou užíváme krásných pohledů, jmenovitě s poslední cesty v pr. na Ralsko a Tolzberg. Rozhledna poskytuje krásný a malebný rozhled na Č. Lípu s dalekým okolím, údolí Ploučnice až k Horní Polici a dále až na Zinkenštejn s Rychnovem a k výšinám Rudohoří a Nakléřova, kde rozeznáváme i rozhl. na Děčínském Sněžníku. Krásná podívaná je k sev. do okolí Boru a dále na Blottendorfské výšiny, na Kleis a Luž (věž), Svojkovské vrchy a Hochwald (věž), dál na pravo na hřeben Ještěda (věž) s pozadím Jizerských Hor a Krkonošů s popředím v okolí Zákup a Mimoně (Tolcberg, Ralsko), za nimiž v dálce dohlédáme i Kopaninu s rozhl Č. Kl. T., Kozákov, Vyskeř, Mužský, Trosky, dál na pravo obrací se náš zrak k Babě u Kosmonos přes Kumerské pohoří a Bezdězy v popředí. K J. přes Lípu dohledáme na Provodínské Kameny, Jestřebí, Maršovické vrchy, Doksy, zámek Housku a v dálce i výšiny u Mělnika. Na vých. úpatí vrchu leží rozkošná idyllická osada *Spitzenberg*, známá také jako »Tiché údolí« s krásným výhledem k Ještědu.

2. Sloup. Výlet spojiti lze s č. 1. Sestoupíme-li se Špičáku znač. cestou $^3/_4$ hod. do Bukoviny (Bokwen), kde shlédnouti lze obrovskou lípu o pěti kmenech. Zde se cesty dělí: a) Na sev. konci vsi v pr. do Svojkova (*Schwojka*, oblíbené Ls.). Jdouce od kostela k S, můžeme vděčně odbočiti v pr. stezníkem na blízký **Eibenberg (541 *m*), kde nás očekává překvapující vyhlídka: stezník svede nás k S. ku skalní kapli (v kapli, jejíž vchod tesán je sloupským sochařem Wagnerem, nalézá se obr. Madnny od Eug. Hauptmann-Sommerové) křížové cesty, nad níž vedou schody k t. zv. »Oratoriu« se *skupinou kříže* od *J. Maxe* pocházející. Křížovou cestou sestoupíme pak k hostinci v horní části Svojkova (kdo neodbočil na Eibenberg, může aspoň od host. v pr. odbočiti Modlivým Dolem na tuto křížovou cestu). Horní část Svojkova kromě hostince skládá se ze dvora, myslivny, Waldhausu (v zámku i tuto letní byty. Bližší sdělí lesní správa hr. Kinských a ob. úřad) a zámku s pečlivě hleděným parkem. Zámek jest jednoduchá budova ze XVII. stol., vystavený asi Zdenkem Liebenštejnským z Kolovrat. Z oken 2. poschodí nabízí se skvostný pohled do okolí Č. Lípy. Zám. zahradník za přiměřené zpropitné dovede nás parkem ku zříc. skalního zámku, groteskním skalám, z nichž jedna ve třech patrech je rukou lidskou vyduta. V 1. patře překvapí nás gotická kobka a z nejvyššího patra možno vystoupiti až na vrchol, jenž poskytuje skvostný rozhled. Hrad původní, osídlený ve XIV. stol, Ješkem ze Svojkova, byl asi většinou dřevěný a jen částeèně do

Skalní kaple v Modlivém Dole u Sloupu.

skály vytesaný. Odtud krásnou lesní silnicí již přímo do Sloupu (8 hod.) — b) Kdo chce minouti velmi vděčný Svojkov, jde z Bukoviny přímo k S. silnicí $^1/_4$ hod. pod Pihlberg, jehož snadno dostupný vrchol poskytuje velmi vděčný rozhled. Kdo chce na vrchol, učiní nejlépe, když při východu z Bukoviny dá se v l. s l-nicí přímo do vsi Pihelka (Pihl), kde od pivovaru nejpohodlněji se vystoupí. Na vrcholi spatřují se také stopy tvrze, jejíž původ není bezpečně znám a která nejspíše Husity byla zničena, Sestoupivše

opět do vsi, dojdeme skrze osadu *Chomouty* (*Koment*) za krátko do *Sloupu* (2¼ hod.). Další viz níže při *Skalici*.

*3. **Kirschberg** (*Weinberg*, 301 *m*, želez. vyhl. pavillon). Z města k zast. sev. dráhy a dále silnicí (krásné pohledy zpět přes Lípu s pozadím Bezdězu a Provodínských Kamenů) 3 *km* k *Horní Libchavě* (Ober-Liebich), před níž v pr. korunován je pahorek Kirschberg vyhl. pavillonem. Sloupovitý čedič pahorku pokryt je krásným tuffem. Rozkošný rozhled. Na pahorku bývala tvrz Klingenstein, za válek husitských zbořená. Ve vsi pod vrchem zámek, vystav. r 1574 Jindřichem z Vartemberka, chová bohatou sbírku parohů a lov. trofejí, archiv a sbírku podobizen i poskytuje z oken 2. posch pěkný rozhled; k němu přiléhá hojně výletníky navštěvovaný park (ukazuje se tu 80 let starý jalovec, jehož kmen má 63 *cm* v objemu.)

*4. **Holý Vrch** (*Kahle Berg* 294 *m*) se sady a zajímavou květenou, rs. se zasklenou galerií (staroněmecké zařízení vnitřní, nástěnné malby od prof. Steffena), k jejíž stavbě použilo se staviva z poustevnického kostelíka, jenž tu stával. Rs. poskytuje krásný kolový rozhled se skvostnou perspektivou. Přístup z tržiště Wiedenskou třídou a v l. Kahlenberskou silnicí za malé ½ hod.

5. **Kozly (*Koselspitze* 596 *m*) a *Königsberg* jsou dva vrcholy Kozlovského hřebene s krásnými vyhl. Výl. možno spojiti s čís. 3. neboť podle Holého Vrchu vede t. zv. Hřebenová cesta (Kammweg), značená od Milešovky až na Ještěd. Touto cestou od Holého Vrchu podle znač. (modrý kužel) do malé osady Stange (host.) a pod Münzbergem (v l. znělec lámе se tu ve velkých tabulích) přes Trefendorf k samotě Bučině (Buschina), odkudž vystoupíme na vrchol *Kozlů* (2 hod.) (nad stejnojmennou vsí), kupu z olivinového čedíče složenou, kde je malý výčep. Vyhlídka k J. je velkolepá: přes ves Kozly na úpatí na Drmy, zříc. Ronov až k Řípu a za jasna dohlédáme i rozhl. Petřínské. Na l. od tohoto směru vidíme Nové Zámky, Jestřebí, Doksy s rybníkem a vrchem Borným, Bezděz (věž) za Jestřebím Maršovický Vrch a Šetinu, v pozadí Housku a Vrátenskou Horu a Dubské Švýcarsko s Nedověskou. V pr. dohlédáme přes Hroby a Konojedy k Sedlu a přes Úštěcko na Klapý a Libochovice a na Zinkenštejn u Rychnova. Po hřebeně k východu kráčejíce požíváme proměnlivých výhledů (objevuje se nám Děč. Sněžník, Rosenberg, Zám. Vrch Kamenický, Kaltenberg, později k SV. a k SZ. Blottendorfský hřeben, Skalické a Kotvické vrchy, Kleis, Svojkovské vrchy, Luž, Hochwald i Spičák u Čes. Lípy) a po 20 min. jsme v osadě *Ostrém* (*Neuland*) (mysl. a host.), za níž se otvírá vyhl. na Strážnici, Jezvé (Neustadtl), Dolní Libchavu a Lípu s pozadím Hochwaldu (věž). Po dalších 20 min. dostihneme vých. vrchole hřbetu *Königsbergu* (530 *m*), na němž balvany čedičové groteskně jsou nakupeny. Vyhlídce brání částečně porost, nicméně i tu naskytují se krásné pohledy směrem údolí Ploučnice k Žandovu a Polici a dále až k Děčínskému Sněžníku. Od vrchole k východu svede nás cesta k Jelení studánce a od této za ¾ hodiny k stanici *Jezvé-Stroužnice* (celkem 3½ hod.).

6. **Kvítkov (Quitkau, Blumstein). **Peklo.** Partie tyto, jež náležejí k nejskvostnějším v okolí Č. L., možno různým směrem navštíviti: I. Do Pekla nepřímo: a) Buď ve spojení s výl. na Kozly dle č. 3. tím způsobem, že přímo s Kozlů sejdeme k J. do stejnojmenné vsi a touto až k silnici lipské; jdeme touto v l. k Č. Lípě 20 min. a odbočíme v pr. do *Kvítkova*, kde na konci spatřuje se zřícenina *skalního hradu Kvítkova* (*Blumstein*). Ve skále je tu vytesána čtverhraná, klenutá kobka, hluboký sklep a studna, jinak ale spatřují se jen skrovné zbytky zdí, jež jednotlivé skály spojovaly. Horní skalisko poskytuje pěkný rozhled do okolí. — Ze vsi vy-

stoupíme na blízký *Schulberg* (330 *m* se skvostnou vyhl.), přes který vede přímá cesta k samotě Hahnelsteinu a dále úzkou ve skalách vytesanou stezkou ku vchodu do Pekla; b) Nebo jen ve spojení s návštěvou Kvítkova. Jdeme z města silnicí k *Doubí* (*Klein-Aicha*) a dále až do Robče (Robitz), kde dáme se v l. ku vchodu do Pekla. — Peklo je skvostné, stinné skalní údolí s bohatým rostlinným porostem, jímž v délce asi hodiny cesty mezi groteskními skalami protéká potok Robečský. Vede jím pohodlná cesta až do Karby (Ls. rs.) pod stejnojmennou skalou, jejíž přístupný vrchol zábradlím je opatřen a pěkný výhled do údolí poskytuje; tu spatřujeme také

Zámek Svojkovský (letní byty) se skalním hradem.

Pekla; zajdeme odtud zpětným směrem přes samotu Hahnenstein a Schulberg do Kvítkova 20 min. a stejnou cestou ku vchodu do Pekla. — II. *Přímo*: a) Jako při I. b. do Doubí až k hostinci, kde odbočuje v l. polní cesta značená k Robečskému rybníku, u něhož je vchod do Pekla; b) z města jen k jatkám, od nichž odbočuje t. zv. *Hamannova cesta* v l. k samotě Lassmannově a dvorem ku vchodu mohutný viadukt dráhy Teplicko-liberecké, 209 *m* dlouhý (132·5 *m* nad údolím Pekla ve výši 24 *m* rozpjatý: má tři pole o 40 *m* světlosti a 5 klenutých oblouků po 12 *m* světlosti). V okolí je dostupna celá řada postranních malebných roklí; nedaleko mezi Karbským mlýnem a t. zvan. Wassergrundem (naleziště zajím. lišejníků) spatřuje se malá zřícenina hradu *Frýdlandu*; byl to hrádek

pánů z Dubé, který již r. 1547 byl opuštěn. Návrat do Č. Lípy podnikneme přímo buď z blízké stanice u Nov. Zámků, nebo cestou 1¼ hod. přes Nový Dvůr (Neuhof) *Kynast* (oblíbené výletní místo v pěkných dolinách) a lesem obecním (průhled na Kleis).

7. **Kraví Hora** (Kühberg), **Provodínské Kameny, Kumerské Pohoří.** Výlet tento v celku nebo rozděleně možno podniknouti pros ě drahou do stanice Rehdorflu (a dál jako na str. 35.), nebo pěšky z Čes. Lípy přímo; mezi starým místním nádražím a Ptačím stožárem (Vogelstange, kde se odbývá svatodušní střelecká slavnost) vede vozovka přes trať k Aschendorfu nejprv přes hrubozrnné pískovce sedlem mezi Horkou a Šibeníkem, dále přes bývalé vinice a vlídným hájem (Vogelbusch); hod. od kraje vsi dáme se dále k J. na *Bílou Kapli* a přímo dále k J. sedlem mezi Haselbergem (v pr.) a Justamenthüblem (v l.) na Kraví Horu (1½ hod.). Dále jako na str. 36. Čedičový vrch Horka, jejž cestou tuto míjíme, zajímá vodorovným složením sloupů čedičových, jež rozpadají se v řady koulí s lasturovitou strukturou; na úpatí jeho zřízený ústav *Marienheim* slouží za útulek pro děti chudých, tuberkulosních rodičů; holý vrchol toho kopce poskytuje pěkný rozhled na Č. Lípu.

Ostatní výlety viz jednak směrem tratě dráhy severní, jednak směrem tratě Čes. Lípa — Liberec. Pokud se týká tratě Čes. Lípa — Lovosice, dlužno je hledati v díle IX. (České Středohoří.).

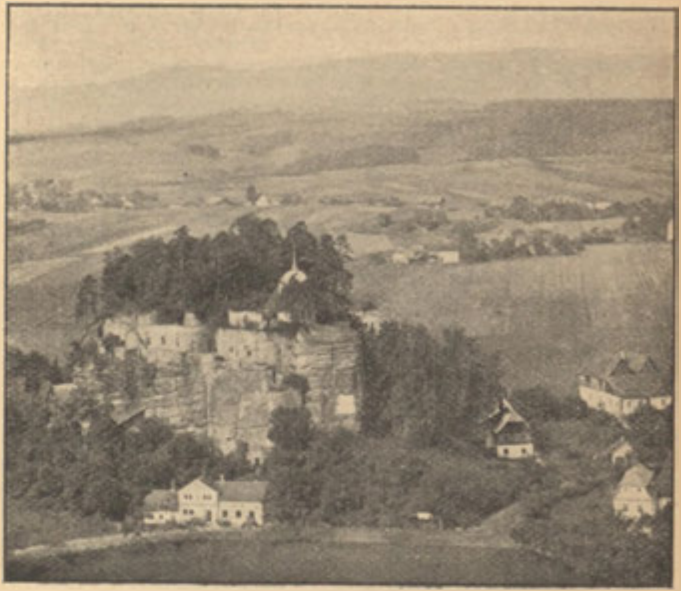
Severní drahou objíždíme Čes. Lípu po straně západní s vyhl. v l. na Kozly, bližší Münzberg, Mühlberg a Holý Vrch, pak dohlédáme Kirschberg nad H rní Libchavou, Manušice a podle potoku Sporky míjíme v pr. Častolovice s vyhl. na Špičák s rozhlednou, načež podle dlouhé vsi Skalice vjíždíme do stejnojmenné stanice

Skalice (Langenau), staré farní vsi s 3000 obyv., jež k severu se táhne v délce 4 *km*. V hlubokém úvalu mezi Sonnenberskými vrchy (v l.) a výšinami skalickými a kotvickými (v pr.). Kostel sv. Anny, postavený tu r. 1712 chová dovednou kopii Murilovu *„Snímání Krista s kříže"*. Na hřbitově u tohoto kostela spatřují se dvě plastiky našeho sochaře Tomáše **Seidana** (pomníky rodin Kreibichů a Müllerů). Ve vsi provozuje se hlavně průmysl sklářský (14 raffinerií skla a 3 brusírny, broušení skel brejlových); je tu také elektrárna, vanové lázně a několik dobrých hostinců: (Rösler, Stolle, Görnerbäcker). Odtud nabízí několik vděčných partií:

2. ***Český Vrch** (také *Skalický*, *Langenauer Berg* zv. 483 *m*) sestává z pískovce, v němž vytesáno jest 6 vysokých bran, jimiž vstupuje se do lomů, jež v podobě katakomb až v délce přes 50 *m* do vnitra hory jsou položeny. Nad pískovcem vystupuje sloupovitý čedič a po zalesněných svazích dostoupiti lze pohodlně za 45 min. vrchole s ochrannou chýší. Zvláště pěkně je tu, když kvete šeřík, neboť na vrcholi je mnoho keřů šeříkových. Vyhlídka je sice obmezená, ale vděčná.

2. **Kotvice-Sloup. Stanice skalická je nejbližším východištěm do *Sloupu* (Bürgstein). Od stanice jedeme ke kostelu, odkudž pod Českým vrchem k JV. vede cesta do Pihelska (¼ hod.). Hned na kraji této vsi dáme se v l. a na-

dejdeme si tak dvojí záhyb silnice za 20 min. do **Kotvic** (Kottovic) se železitými lázněmi (6 kabin, 23 pokojů pro hosty, rs. se zahradou a parkem, krytou verandou). V pr. od vsi otvírá se Cigánský důl (Zigeuner-Grund), jímž možno za 40 min. dojíti do Svojkova (viz str. 39). Značená cesta vede také k SZ. na **Kotvický Vrch** (493 *m*, pamětní deska připomíná návštěvu Al. Brehma) za ½ hod. Vrch je stejně jako protější Český vrch složen na vrcholi z melilitového čedičе; vyhlídku poskytuje rozkošnou. Jdouce vsí dále dojdeme za 20 min. **Johannesdorfem** do *Sloupu*. V Johannesdorfu *Hotel Kinských* s prostrannou terassou je oblíbené dostaveníčko sloupských výletníků. **Sloup**, ves s 1250 ob., přiléhá svou nejvyšší partií se zámkem, kostelem, farou, sirotčincem a školou přímo k hotelu. Ls. v tz. *Sloupsko-Svojkovském Švýcarsku* (až 700 letních hostí, kteří nalézají obydlí v hotelu, četných villách a domcích; kromě panského hotelu jsou lepší hostince: Steidelův, Felsenkeller, Z. Schweiz, Wachstein, Fichtelschänke, Waldschlösschen. Je tu vynikající továrna na zrcadla a rámy, rozvětvený průmysl zlatotepecký, pozlacovačský a řezbářský. Pohodlím hostí slouží vanové lázně (Max-Bad) a letní plovárna na rybnice. Farní *kostel sv. Kateřiny*, zal. 1327 v nynější podobu uveden přestavbami na poč. XVIII. stol. Chová

Hrad »Sloup« (Einsiedlerstein) ve Sloupě.
(Dle fotografie p. B. Goldweina.)

se tu v malém pomníku basrelief »Madonna s děťátkem«, věnovaný Em. Maxem. Mistrná práce je Kristus na kříži, od zdejšího rodáka sochaře Ed. Wesselyho, od něhož pochází také sv. Kateřina na hl. oltáři, pocházejícím z výše dotčené továrny na rámy. Od sochaře Ant. Maxe jsou na témž oltáři dvě sochy sv. Ludvíka a sv. Františky. Kazatelna je dílem řezbáře Brauna z Braunů (1736), Maří Magdalena v zahradě Getsemanské nad křtitelnicí je dílo sochaře Jul. Melzera. Pozornost vzbuzuje také obraz Ukřižovaného proti sakristii, domněle od Carla Dolciho pocházející, pak v l. od hl. oltáře náhrobek hr. Jana J. Max. Kinského, o český průmysl sklářský zasloužilého. — *Zámek*, postavený týmž hr. Kinským v l. 1730—1733 obklopen je pěkným parkem. Portál jeho zdobí sochy Atlas, Diana a Ceres, od sochaře Brauna z Braunů, od něhož pocházejí také sochy Merkur s Argusem a Herkules s Omphalou ve výklencích uvnitř zámku. Je tu galerie předků s mnohými uměleckými podobiznami. V parku vybudována sochařem Ant. Maxem skvostná fontána. — Marianský sloup mezi kostelem a zámkem (bývalý hřbitov v těch místech proměněn v sad) je pěkná památka barokního stylu. Mezi školou a kostelem zvedá se krucifix, dílo Brauna z Braunů a nedaleko stojí pomník zdejšího proslulého sochaře Eman. Maxe, ryt. z Wachsteinů. Na hřbitově náhrobní pomník od Jos. Maxe ml. postaven jeho otci. Z rodáků sloupských kromě sochařů Maxů zajímá nás také archeolog Ferd. Mikovec, zesnulý r. 1862 v Praze. Okolí Sloupu slyne přírodními krásami a proslulou je v té příčině zejména **Poustevna** (*Einsiedlerstein*), jen 5 min. vzdál. od hotelu směrem Svojkovské silnice k J. Je to isolovaný pískovcový sloup, 33 *m* vysoký, v jehož nitru tají se jeden z nejzajímavějších hradů českých, **hrad Sloup**, od něhož i osada má jméno. Byl nejspíše hradem Hronoviců ve XIII. stol. Z nich Hynek Hlaváč z Lipy prodal jej Hanušovi Wolflovi z Warnsdorfu, od něhož přešel na rodinu Pancéřů. R. 1440 seděl tu Nikl Pancéř, jenž s lužickým šestiměstím byl na štíru, jehož vojsko hrad v l. 1444—45 zničilo, pokud vůbec byl zničitelným. Ještě později byl hrad obýván a teprve za Adama Berky z Dubé opuštěn, kterýž tu vystavěl částečně ještě zachovaný zámeček v náhradu skalního hnízda. Hrad sám byl ještě Švédy drancován a v 2. pol. XVII. stol. sídlel v něm poustevník, odkudž dnešní jeho jméno: vystřídalo se jich tu do r. 1785 asi 6 a ti i víno pěstovali na skalních bocích a nahoře obilí vysévali. Kinští, v jichž majetek přešel Sloup r. 1710, snažili se jej udržeti a přístupným učiniti i sídlí tu v části býv. zámečku Berkovského klíčník, jenž za zpropitné hradem provede. Najdeme v jeho nitru mezi jiným také buk, asi 300 let starý, do jehož kůry uměle vřezal Jos. Max jména některých vznešených návštěvníků. Pozornosti zasluhuje také džbánovité vězení a místnosti, v nichž Karel hr. Kinský jal se napodobiti pantheon maloskalský (vytesání do skály modlící se a umírající poustevník i hrob poustevníkův s veršovaným nápisem. Starý Berkovský hrad stal se maj. soukromým a byl také v majetku rodiny Maxů; projdeme-li zámečkem přes dvůr, přijdeme k rodnému domku proslulých sochařů této rodiny, jenž označen je deskou pamětní. — Svrchní terasa hradu má několik vděčných bodů vyhlídkových. Silnice vede od Sloupu dále k J, podle host. z. Schweiz a Fichtelschänke (můžeme z ní odbočiti do půvabného Cigánského Dolu) a dále do Svojkova (str. 39), neméně pamětihodného bodu. — Hned nad Sloupem k vých. zvedá holé své témě čedičový kopec **Bergbauerberg** (354 *m*) s překvapujícím rozhledem. — Podle hřbitova vyjdeme do sedla mezi horou *Slavíčkem* (v pr. 535 *m*) a *Schieferbergem* (v l. 482), kterouž, provázeni krásnými vyhlídkami (možno také vrátiti se divoce romanti-

ckým *Zankengrundem* do Sloupu nebo odbočiti na *Samuelshöhle* a potěšiti se krásným pohledem na Sloup) dojdeme za ¾ hod. do Zwitte, za 1½ hod. do Velenice a odtud za hodinu k stanici Grünau na trati Čes. Lípa—Liberec. — K *Samuelshöhle* možno také jíti přímo od Morového Sloupu stezníkem vypravidelných procházek; odbočíme-li u kříže s odpočívadlem (skvostný pohled zpět) v pr., dostihneme za 3 min. vrchole **Wachsteinu** s rozkošnou vyhlídkou. Odtud lze přímo zas sestoupiti do údolí: však původní cestou dále užíti lze ještě mnoho krásných pohledů a příjemných dojmů procházkou přes *Grafenstein* (výhled) a *Schnarrhübel* a tak zv. Podmáslovou cestou zpět. Při delším místním pobytu ještě hojnost jiných vděčných procházek lze vyhledati. Tak zejména na vrchol Slavíčku, jenž honosil se druhdy velkolepým rozhledem, jemuž nyní částečně již dorůstající les brání.

Žel. tratí ubíráme se k severu za stále krásných výhledů v l. i v pr. a obloukem k SV. vjedeme do stanice rs.

Boru *(Haida)*, kterou obklopuje hornatý kraj; z levé strany nám kyne hřeben Sonnenbergský, k němuž se k S. druží Bildstein s rozhl. a Blottendorfský hřeben s Kleisem a Draselsteinem (v pr.). K jihu dohlédáme Kotvický a Skalický vrch, za nimiž vystupují i Kozly a v dáli až Sedlo u Litoměřic. Vystoupivše z nádraží, spatřujeme Bor s pozadím Hutbergu a Svojkovských vrchů, za nimiž v překrásné perspektivě vroubí obzor Ještěd. Je málo stanic v Čechách, které by měly tak krásně horami vroubenou polohu.

Město samo (3100 ob.), ne starší nežli od r. 1700, je proslulým střediskem severočeského průmyslu sklářského s dalekým a rozvětveným vývozem. Je zde skoro 40 vývozních firem, které zaměstnávají celou armádu brusičů, malířů, pasířů. Snadno lze shlédnouti výstavku některého závodu, navštíviti brusičskou nebo malířskou dílnu, nebo skelnou huť (na př. Helenenhütte fy. König, Schinkel & Werner). V radnici z r. 1751 na náměstí je také *museum sklářské a keramické*. Jsou tu také raffinerie porculánu, výroba lučebnin, kovových výrobků, rámů a j. Z místních památností stojí za shlédnutí *farní chrám* Nanebevz. P. Marie, stavba z r. 1786, pěkně obnovená se sochařskými pracemi sloupských sochařů Veselého a Jos. Maxe. Kromě marianské sochy z r. 1775, od sloupského sochaře Wernera, vše ostatní je moderní, tak v samé gothice postavený evang. chrám z r. 1902, spořitelna z r. 1904, tělocvična (turnérů) z r. 1880 s galerií na věži, která poskytuje vděčný rozhled, odborná škola sklářská z r. 1890 (v nádražní tř.) s bohatými sbírkami, kaple na hřbitově z r. 1833, kdež spatřují se pomníky od Jos. Maxe a p. Bor je rodištěm čes. básníka Jar. Jos. Kaliny a švédského komorního virtuosa Jana Bratté.

Pohled na Sloup a Bor v l.) s Wachsteinem v pozadí.
(Dle fotogr. p. B. Goldwaine.)

Mapka turistická z okolí Čes. Lípy.

Hostince: Zlatý orel, Pošta, Samper; rs. Paška, Zlatá hvězda, u nádraží Fluchovy lázně parní, vanové, léčebné a elektrické.

Výlety z Boru.

**1. Sloup. Stanice i město Bor mají pošt. spojení do Sloupu, tak že, kdo sem jede se zavazadly, volí k vystoupení Bor místo Skalice. Povoz ubírá se přímou silnicí skrze malou oboru. Pěší turista jde raději od tělocvičny několik min. do *Nových Kotvic* na t. zv. *Hřebenu* (rs., tov. na kovové a bronz. zboží, villa Kinských) s krásným rozhledem a sestoupí pozvolna za 30 min. do Kotvic, ockudž sleduje dále cestu vypsanou na str. 44.

**2. Wachstein-Bildstein. a) K nádraží a dále silnicí ku Kamen. Šenovu vedoucí; 20 min. za nádr v pr. znač. cestou 40 min. na stezku Rudolfovu a v dalších 20 min. na Wachstein (Hohe Hahne), čedičovou kupu s rs. s vděčnou vyshlídkou, dále dle značek až na

Bildstein. b) Toutéž silnicí až do lesa a lesem až k tov. na zboží siderolithové, od níž v pr. vede značená cesta na Bildstein (1¾ až 2 hod.) a zpět znač. cestou přes Wachstein. S výše 628 *m* na čedičovém skalí (dřevěné lešení, vyhlíd., rs., nocl.) velkolepá vyhl., již k S. uzavírají okolní kopce s Tannenbergem (rozhl.), Kleisem a Blottendorfským hřebenem, za nímž dohlédáme ještě Hochwald, za to k vých. přes Cvikov otvírá se rozhled k Ještědu, Jizerským Horám a Krkonošům a zvláště krásná je vyhl. k J. a JZ., kde rozkládá se před námi půvabné okolí Boru, za ním okolí Sloupu s jeho vrcholy ve Svojkovských kopcích, mezi nimiž dohlédáme i na Turnovsku Trosky a Mužský, severněji i Kozákov, pak k J. okolí Č. Lípy se Špičákem (rozhl.) a v pozadí Dubské Švýcarsko s Horou Vrátenskou, zámkem Hou skou, Nedovéskou, vidíme i Bezdězy, zříc. Starý Perštýn, Provodínské Kameny, Borný u Doksů. Kdo nechce vrátiti se do Boru, může odtud sestoupiti k S. na silnici, která půvabnou polohou vede do Blottendorfu (½ hod.) Také však možno vrátiti se do Schelten (buď pův. značenou cestou nebo Blottendorfskou silnicí v l.; kdo jde touto, doplní si ještě zmíněný pěkný rozhled k Z. na Kamen. Šenov) a vsi Parchenami za ¼ h. dojde dle značek na *Čečku* (*Tscheschenberg* 628 *m*), kde naskytuje se překvapující rozhled přes Bor směrem na Krkonoše (zvláště od poledne rozkošný). Podobnou vyhl. poskytuje také *Kuhberg* (595 *m*) přímo nad Parchenami.

*3. **Blottendorfský Hřeben** K S. vede z Boru silnice do Arnsdorfu (18 raffinerií skla) přímo k Boru přiléhajícího, jímž za ¾ hod. jsme ve středu Blottendorfu (8 raff. skla) s malebně položeným kostelem (z r. 1716) a krásným pozadím, které v pr. tvoří Kleis, v l. Blottendorfský hřeben. Cesta červ. trojúh. značená vede odtud po tomto hřebenu (nejvyšší bod 622 *m*) až na *Tannenberg* (s rozhl.), jíž možno sledovati dále až na Hochwald. Zejmena k Z. a k S. poskytuje hřeben krásné vyhl. (za 1½ hod. dojíti lze k stanici Falknov-Hillemühl.)

4. **Kleis, jehož něm. jméno odvozuje se buď od českého Plešný (Plešivec — Gleiss) nebo Klíč dle podoby) (755 *m*). Od host. u Hvězdy vede znač. cesta k Arnsdorfské myslivně (krásný pohled zpět k J. a dále 1½ hod. až na Kleis, podle pramenů, kde je zajímavý rozhled na ssuté boky vrchu (Kamenné moře). Kdo chce na Kleis, jde pohodlněji z Boru nežli z násl. stanice Röhrsdorfu. Poněkud k Z. od Kleisu na úpatí Bornbergu (616 *m*) sbírá se voda pramenitá pro městský vodovod v Boru. Znělcový vrchol, tvořící k J kolmý útes, 100 *m* vys. (odvážní lezci tudy provozují nebezpečný sport). Asi v půli cesty pod samým vrcholem doporučuje se odbočiti v pr. na obrovskou lavici, která je proslulá jako *„Cvikovská vyhlídka“* na hornatou krajinu v okolí Röhrsdorfu a Cvikova, již tvoří krásné pozadí Jizerské Hory, Ještěd, Krkonoše (viděti až na Sněžku) a také Turnovsko s Troskami v pozadí a Ralskem a Limberkem v popředí. — Po dalších 20 min. (botanik podle roční doby může tu shledati zajímavou kořisť) vystoupíme na vrchol, s něhož je rozhled, který náleží k nejmalebnějším v Čechách, ač nyní mu les již na některých místech brání. K záp., kde vroubí obzor Rudohoří s Komáří Vížkou dohlédáme přes Blottendorf s malebným okolím (Blottendorfský Hřeben, Wachstein, Kuhberg, Čečka), za nimiž viděti až k výšinám v Polabí u Ústí a Lovosic a k Děčínskému Sněžníku, K S. uzavírají vyhl. okolní vysoké kopce (Hammrich, Buchberg, Aschberg a j.), za to k J. viděti daleko přes okolí Boru a Čes. Lípy do Dubského Švýcarska k Housce a Vrátenské Hoře; rozeznáváme Říp i rozhlednu Petřínskou, k JV. pak přes Svojkovské vrchy a Sloup dohlédáme na Kumerské Pohoří a do okolí

Bezdězů. K vych. cvikovská vyhl. ještě se zdokonaluje. Nejkratší sestup znač. cestou do Röhrsdorfu (za 30 min.).

Ze stanice v Boru vede nás dráha přes Arnsdorf (v l.) po úpatí Kleise (v l.) přímo na jeho východní úpatí do stanice

Röhrsdorfu, v stejnojmenné vsi s průmyslem sklářským a dřevařským. Hostince: Göttlichův a u čes. sev. dráhy možno doporučiti. Odtud tři body jsou dostupny:

**1 Kleis, cestou mnohem příkřejší (vsí k záp. až k ukazateli v l. a vzhůru 60 min.) nežli z Boru. Viz výše.

*2. **Mühlštejn** (zříc.). Odh st. Göttlichova v pr. polní cestou $^1/_4$ hod. do Morgenthau, na příč vsi na silnici, jež ze Cvikova vede do Nov. Hutě, silnicí touto v l. 10 min. a při rozc. v pr. krásným lesem na Mühlsteinberg, kde lámou se mlýnské kameny, (vrchol je však znělcový); dostoupíme-li ho, kyne nám skvostný rozhled jak směrem k Ještědu a Jizerským Horám, tak i na okolí k J. s Kleisem a Hammrichem a k J. na Bor. Nedaleko lomů zříc. hradu pomezního, jenž chránil cestu od Žitavy k Tolštýnu a zřízen tu byl asi v první pol. XIV. stol. Jedna větev Berků se i po něm psala. Zdá se, že byl zničen v bojích hornolužických katolíků s podobojími asi r. 1467. Jakkoli skrovné, jsou přece zříc. zajímavé, na př. skalní branou, pitoreskní síní, již přirovnávají ke Kravínu v českos. Švýcarsku.

3. **Dürrberg** (Suchý Vrch 639 *m*). Výlet možno spojiti s předešlým tak, že od zříc. jdeme znač. cestou do vsi Hoffnungen a půvabným údolím Hammerským 20 min. v l. k Dürrbergu, na jehož sev. straně nalézá se t. zv. »*Ledová jeskyně*« (je uzavřena, klíč za 10 h. v Hammermühle). Skalami utvořená dutina, v níž i v létě bývá led a při osvětlení umělém poskytuje krásný pohled. Od jeskyně krásný rozhled na lesnaté okolí Luže a Rybenštejna. Z Hoffnungen možno silnicí dojíti za $1^1/_4$ hod. do Cvikavy, nebo stejnou cestou vrátiti se za $1^1/_2$ hod. do Röhrsdorfu,

4. **Hochwald (Hvozd) — Oyvín.** Jako při č. 3. do Hoffnungen a Hamerského údolí, zde však v pr. podle mysl. 20 m. do Dol. Lichtenwaldu a hned přímo dále silnicí do Kronbachu (2 hod.), dále pak jako při trati IV. (z Něm. Jablonné a Cvikova) ještě $1^1/_4$ hod. na Hochwald a odtud $^3/_4$ hod. na Oyvín nebo z Hochwaldu od Něm. Jablonné nebo přes Luckendorf k Ještědu. Na Oyvín a Hochwald je ovšem bližší přístup tratí Žitava-Oyvín, na kterouž po případě lze sestoupiti.

Röhrsdorf má žel. spojení přes Cvikov s Jablonným (viz trať IV.).

Zel. trať béře se k S. po úpatí Hamrichsbergu (v l.) přes Cvikovskou silnici a krásnými lesy podle Friedrichsbadu a úpatí Vel. Buchbergu (v l. 732) údolím, v němž na pr. vystupují Kletzerberg (624 *m*) a Friedrichsberg (711 *m*), u nichž obrací se k Z. pod silnicí cvikovskou, za níž hned leží zastávka

Neuhütte-Lichtenwald prostřed lesů v krásné horské poloze (ve výši 557 *m*), kde bývala skelná huť a je nyní kromě několika stavení hojně v létě navštěvovaný hostinec, od něhož máme pohodlné východiště výletu na

Luž (791 *m*) na samé hranici zemské. Dáme se od host. silnicí k vých. kol. již. úpatí Friedrichsbergu, ¾ hod. k potoku Etschbachu, za nímž odbočíme v l. vozovkou po úpatí Nesselbergu ½ hod. do Jägerdörflu, části vsi Lichtenwaldu na úpatí Luže (host. Töpperův. Odtud za 40 min. jsme na vrcholi Luže, nejvyššího bodu v obvodu pískovcového horstva, korunovaného znělcovou kupou. S vrchole (host. na české i saské straně s nocl. snid. 1·50 mk, lešení vyhl., přístup za 10 pf., orientační tabule, kromě toho dvé tabule s ukazateli vzdálenosti na sousedním pavilloně, telefon, pošt. sběrna; rozhled lze si koupiti) naskytuje se *vyhlídka prvního řádu*: k J. přes Lichtenwald a Mergtal kupí se před námi Limberg s Tolcbergem a Ralskem, za nímž vystupují oba Bezdězy s pozadím Vrátenské Hory a výšin v okolí Housky, před nimiž dohlédáme i St. Perštýn a Maršovický Vrch; přes Špičák českolipský, dle rozhl. patrný, před nímž vystupují Svojkovské vrchy, vidíme do Středohoří na Vlhošť a Sedlo u Litoměřic, dále k JZ. za Kleisem vystupuje Blottendorfský a Sonnenbersky Hřeben a dohlédáme až Milešovku a Děč. Sněžník a více k Z. celé Rudohoří až po Geising s popředím hor v okolí Chřibské. Obracejíce zrak svůj dále k Z přes blízkou Finkenkoppe a zříc. Tolštýn na Tannenberg, za nímž vystupují pískovcové skály česk. Švýcarska a Jetřichovic, v saském Švýcarsku nápadný Lilienstein ve skupině s Winterbergem a Tanzplanem. K SZ. táhne se Lužické pohoří z Černobohem a Bělobohem, zřetelně vystupuje Warnsdorfský Špičák, Zemska Koruna, Burgbergswarte, Rotstein- Jauernigg. Königsholz, zrak náš zalétá severem do Slezska ku Greifenbergu, postihuje výšiny u Lauban a přes kotlinu Žitavskou zalétá na Frýdlandsko, kde dostihuje prvního nejvyššího bodu hor Jizerských, Smrku (Tafelfichte) a za ním hned v pr. vrcholy záp. skupiny s Holubníkem ve středu. K V. leží před námi severněji Oyvín, jižněji Hochwald (s věží), za nimi dále Ještěd a na obzoru Krkonoše, na jichž hřebenu zřetelně rozeznávameReifträger,Kotel, Vys Kolo u Sněžníku, k JV. s Něm. Jablonným vidíme zámek Lemberk, Děvín u Vartenberka a dohlédáme vynikající vrcholy Turnovska: Trosky, Mužský a Kozákov a ukončujeme rozhled svůj Ralskem, kde jsme započali. — S Luže sestoupíme »hřebenovou cestou“ do sedla na hranici zemské (v l. saský host. »Rübezahl«, v pr. český host. »Wache«), kdež v pr. vede silnice do Lichtenwaldu, v l. do Warnsdorfu (dáme-li se na cestě k Warnsdorfu již z Waltersdorfu v l. na Herrenwalde, jsme za 1½ hod. na stanici Dolnímu Grundu (Niedergrund) Ještě blíže je do saské stanice Jonsdorfu (¾ hod. k Oyvinu a Žitavě). Kdo jde k J. do Lichtenwaldu, může v l. podle zemské hranice odbočiti na nedaleké *Krkavčí Kameny* (*Rabensteine*), voštinovité zvětralý pískovcový kuzel s rs. na úpatí, s jejíž verandy je podobně krásný rozhled, jako z nedalekého *Falkensteinu* na saské půdě. Dospěvše zpět k silnici a ubírajíce se k J. do Dol. Lichtenwaldu, můžeme tu vystoupiti na **Plissenberg** (v l. 659 *m*) se skvostnými výhledy a na mnoze pitoresknými skalami pískovcovými. Přes Plissenberg lze se dobře dostati do Schanzendorfu (za hodinu) a odtud na Oyvín, z Oyvinu přes Hochwald do něm. Jablonné nebo přes Lückendorf turistickou cestou na Ještěd (viz trať V. f. *Žitava—Oyvin*). Kdo mine Plissenberg, jde dále k J. až na konec Dol. Lichtenwaldu, kde dá se v l. přes Juliustal a Kronbach na *Hochwald* (viz trať IV.) z Cvikova). — S Luže lze však zn. cestou na *Tolštýn* (v. u st. násl.

Překročivši stanicí novohuťskou rozvodí moře Severního a Východního) za krátko spojí se naše trať se žel. tratí od Děčína-Čes. Kamenice přicházející ve stanici

Tannenberg, která o samotě v lese (host., ve stanici tur. mapa) jen k účelu tohoto spojení byla zřízena, ale kromě technického významu i turisticky je dobrým východištěm. Při stavbě stanice otevřen profil v chlomeckých vrstvách křídových a nalezeno tu největší množství zkamenělin horizontu »*emscher*« zvaného, jaké v Čechách kde se vyskytuje. Zvláště tři body jsou odtud snadno dostupny a s návštěvou třetího (Tolštýnu) možno spojiti i dlouhou turistickou partii na Luž, Krkavčí Kameny, Oyvin, Hochwald a třeba až na Ještěd nebo přes Kleis k J. na Bor a do Sloupu.

*1. **Eibenberg** (686 *m*) je výborný vyhlídkový bod, jejž dostihneme, davše se od stanice k Z podle malebně položených rybníků (*Tannteich* a *Rollteich*). Za 20 min. jsme na vrcholi.

2. **Tannenberg (770 *m*, rozhl.) po Luži a Finkenkoppe nejvyšší vrchol v pískovcovém pohoří. Za stanicí vzhůru (nikoli v pr. dl. značek přes Nov. Huť na Luž) a přímo v l. (krásný pohled do předu na Tolštýn) až k ukazateli v l příkrou stezkou k mysl., kde stihneme znač. hřebenovou cestu, která pojí Tannenberg s Tolštýnem a Hochwaldem. Touto v l. podle značek až na vrchol (za hod.) znělcový, deskovitě odloučený, z něhož se znělec ve velkých lo mech láme. Rozhledna 27 *m* vys. (nákl. 10.200 K postavená má 125 schodů, vstupné 20 h) a hostinec s verandami (10 pok. s nocl.); památník Schillerův složený z hornin severočeských. (Kresba rozhledu za 20 h). Hned pod námi k S, vystupuje nižší (563 *m*) Kreuzberg nad Jiřetínem, s nímž na l. souvisí Sophienhain, Horní Grund a kolem velkého rybníka rozložený Lichtenstein, v pr. Lichtenberg, za ním Schönborn, přes který vidíme i Rumburk, Georgswalde, Phillipsdorf, Gersdorf, v l. od Rumburku vyhlédá špička věže kostelní v Starém Ehrenbergu a před ni vystupuje v pr. Rauchberg, v l. Jüttelsberg a Mönchswald u Budyšína; přes rybník Lichtenberský dohlédáme v tomto směru až hřebenů v saské *Lužici* v pravo s Černobohem a Bělobohem. Dále v l. od Lichtensteinského rybníku vidíme nádraží Chřibská-Teichstadt, na úpatí před námi Tannendorf a za nádražím Falkenhain, v l. Neuforstwalde, zadněji Krásnou Lípu; k záp. přes Malý Semerink vidíme do údolí Chřibske, již nám částečně zakrývá Plissenberg, ale v l. dohlédáme Schönfeld a Rennersdorf, za ním Jetřichovické Skály, za nimiž vystupují i stěny Přebyšovské brány, Winterberg, Lilienstein, Königsstein a okolní příznačné vrcholy čes. a sas. Švýcarska, poněkud na pr. od Plissenbergu a Fladeberg (v popředí) dále Irgberg a v pozadí Tanzplan a Švýcarská Koruna. Obracíme zrak k JZ. přes blízký Schöber- a Eibenberg na Kaltenberg (s věží) a dohlédáme v dáli až Milešovku s celým malebným předhořím kup českého Středohoří, z nichž zvláště vystupují Ostrý a Zinkenstein a Rosenberg s pozadím Děčínského Sněžníku a s celou řadou osad (viděti Rychnov, Brlozec, Padlošín a j.). Dále k JZ. od Eibenbergu vidíme část Falknova a v pozadí Skalickou Horu, v dálce Vlhošť, pak dále v l. Blottendorfský a Sonnenberský hřeben, za nimi Kozly, jimž tvoří pozadí Ronov a nejdále Říp. Za stanicí Tannenberskou k J. vidíme Buchberg u Kuřích Vod a Bezděz, blíže pak Kleis a v pozadí zas Vrátenskou Horu, v pr. od ní Kumerské pohoří, v popředí Svojkovské vrchy; v l. od Kleise vystupuje Hamrich, v pr. od něho v pozadí Dubské Švýcarsko s Maršovickým vrchem a zříc. St. Perštýnu. Od Hamrichu v l. šíří se

náš obzor od Ralska přes Tolzberg až k Hochwaldu a Luži; pozadí tvoří nejjižněji Turnovsko s Kozákovem, Táborem, Vyskří a Mužským, před nímž za Ralskem vystupuje i Děvín. K záp. máme nejblíže před sebou Finkenkoppe s Tolštýnem v popředí, za nímž na pr. vystupuje v pozadí hřeben Ještědu, v l. pak přes ves Tolštýn a Inocencidorf vystupuje nám za Luží Sonnenberg a Jonsberg s pozadím Jizerských Hor (Tafelfichte), Krkonoší až ku Sněžce. Zrak náš přenáší se od Luže v l. přes hranici zemskou. V popředí za Inocencidorfem vystupuje příznačný Kozí Hřbet a za ním v l. Velký Šenov a Hornice u Žitavy. V l., od Šenova leží Varnsdorf pod Špičákem (věž) se Seifhennersdorfem k Rumburku se táhnoucím. — S vrchole Tannenbergu sestoupiti lze k S. do Tannendorfu (Ls) a odtud na Malý Semerink (stanice Schönfeld 1 hod.) nebo přímo k S. do Jiřetína (stan. 1 hod.) anebo jíti přímo na Tolštýn (3/4 hod.)

3. Tolštýn. Buď ve spojení s výletem na Tannenberg; anebo přímo od stanice vzhůru a značenou cestou v pr. k zříc. hradu Tolštýnu (1 hod., zpět 40 min.). Cesta vede podle staré rychty, k jejíž stavbě použilo se částečně zdiva ze zřícenin a je tu také zazděn tesaný znak Berků z Dubé, ze zřícenin pocházející. Zřícen na stojí na pískovcovém vrchu, jehož znělcový vrchol (671 *m*) ve dví je rozeklán a náleží k nejzajímavějším a největším v Čechách. Také botanik odnáší ze znělcových boků mnohou zajímavou kořisť. Vstupujeme průlomem v hradbách, nad nimiž ještě do r. 1861 stávala mohutná věž, do předhradí a podle bývalé studně a delší poprsní zdě postupujeme k čtverhranné baště, kde prý bývala hradní kaple. Bašta tato nese znak šestilisté růže (pánů ze Šlejnic) Z okna jejího je krásný pohled na Varnsdorf. Kousek dále věžovité stavení, asi 10 *m* vys. bývalo ve spodní části vězením; v hradním nádvoří nalézá se rs. ve švýc. stylu vystavěná (10 noc.), kde lze shlédnouti některé místní starožitnosti. Zde zachováno je ze starého hradu jen málo pozoruhodného. Hrad zal. byl v těch místech asi v 13. stol. a žitavskými dobyt poprvé již r. 1337; vystavěn pak nový hrad, jehož zbytky se tu spatřují, jenž byl jako manství kor. České v držení pánů z Vartenberku, r. 1402 koupil jej Hynek Berka z Dubé, jehož bratr odtud válčil s Lužickými proti Albrechtovi Berkovi z Dubé, jenž r. 1460 vzbouřil se proti králi, dobyt Janem z Vartenberka, jehož rod držel jej znovu, když však syn jeho snažil se jej prodati knížatům saským dal hrad se zbožím v desky zemské zapsati král Vladislav Hugoltovi ze Šlejnic z obavy, aby nebylo odtrženo od koruny České. Dostalo se tak později k Rumburku a hrad od r. 1566 za pouhou pevnost považovaný, nebyl obýván, ale přece udržován až do poč. XVII. stol. — V rs. třeba zaplatiti 10 h., načež možno dřevěnými schody vystoupiti na kamené rozeklané plateau o 20 *m* výše položené a můstkem spojené, cestou viděli zamřížované sklepení, v němž napodoben jest vězeň městský hejtman žitavský, Mikuláš z Ponikova, jenž tu r. 1425 byl vězněn). Odtud otvírá se znamenitá vyhlídka, velmi podobná oné s Tannenbergu. — Sestoupiti možno buď přímo nebo přes Tannenberg na Malý Semering, nebo opětně jíti hřebenovou cestou na Luž, po případě ze vsi Tolštýnu jíti k severu do Jiřetína nebo k jihu do st. Tannenbergu. Modrý kužel značí hřebenovou cestu.

Z nádraží Tannenbergu obrací se trať na záp., v pr. máme vyhl. na Tannenberg, při čemž na chvíli se zjeví i zříc. Tolštýna, v l. přes rybníky a potok Chřibskou vidíme Eibenberg, pak objíždíme v pr. úpatí Schöbru, za nímž v l. kyne

nám skvostný pohled do úvalu s rozběhlou Chříbskou; trať obrací se v těch místech k S. na úpatí Fladenbergu (v pr.), kdež stihneme stanici

Schönfeld; staniční průmyslové město dostihli bychom odtud silnicí k J. přes Horní Chříbskou až po 4 *km*, kdežto stanice sama přiléhá k

Léčebnému místu (klim.) **Mal. Semerinku**, kde je láz. dům, rs., villy, obora (asi 30 topitelných pokojů po 6—30 K týdně), park s pěknými promenádami, koncertní síň, knihovna. Provozuje se léčba klimatická, terenní a syrovátkou. Pěkné vycházky poskytuje blízký Schöber, Eibenberg, Tannenberg, Tolštýn (cesty značkovány).

Dráha objede obloukem severní Fladenberg po již. úpatí (v pr.) do hlavní stanice

Chřibská—Teichstadt, ležící při Teichstadtu, $^3/_4$ hod. od města Chřibské. Nádr. rs.; do Chřibské spoj. poštou. *Teichstadt* leží již na rozhraní křídového útvaru, v němž leží ještě Chřibská, a žulového pohoří Rumburského. Je tu čilý průmysl tkalcovský a sklářský. Chřibská (1728 ob.), krásně v údolí položená, je s této strany východištěm do Česko-saského Švýcarska. Městu panuje kostel *sv. Jiří* pův. poč. XVI. stol. zal., se slohovými přístavbami rázu gotického z l. 1596 (za Vartenberků, jichž znak nese t. zv. dlouhá strana) a 1699; staré náhrobky ze XVI. a XVII. století. Pod kostelem starobylý kamenný most nese barokní sochy Matky Boží a sv. Jana Nep. od Wernera (1751). Got. radnice je novodobá stavba z r. 1872. Chřibská je rodištěm přírodozpytce Tadeáše Haenkeho (pam. deska na domě rodném vedle radnice s jeho podobiznou v reliefu). Město původně české má první privileje od Jana z Michalovic z r. 1383.

Hostince: U Zlaté Hvězdy a Grohmann na náměstí. Radnice, u Koně, Kettnerův.

Výlety do okolí Chřibské.

1. Českým Švýcarskem podniknouti lze odtud partii snadněji přístupnou nežli z Děčína nebo Hřenska. Městem jdeme k Z. $^1/_2$ h. na konci Dolní Chřibské nabývá údolí již dívčce romantického rázu, jímž slyne České Švýcarsko. Za $^1/_2$ hod. jsme ve středu **Rennersdorfu** (Ls.), nad nímž v pr. zvedá se pohodlně (za 20 min.) přístupný **Kreuzberg** (407 *m*) s rozkošnou vyhlídkou; po dalších 40 min. jsme již v **Jetřichovicích** (Ls.) vlastním středobodu zadního, čili Českého Švýcarska, nad nímž pískovcové skály tvoří skvostný amfiteatr. Jetřichovice jsou hojně navštěvovaným klim. léč. místem. Hotely: Bellevue, U Čes. Švýcarska. Waldschlösschen, Kor. Princ Rudolf, Wormův, Michelův, poskytují dobrý útulek. Miner. lázně. Stanice průvodčích. Odtud možno k dalším partiím použiti I dílu (Česko-saské Švýcarsko). — II. Druhá brána, která vede do Čes. Švýcarska jsou *Doubice*, přímo ze stanice Chřibská-Teichstadt blízce přístupné; jdeme od stanice k J. kousek silnicí do Chřibské, po 10 m. v pr. přes

Jetřichovické skály od Tonsbergu.

most a trati žel.; za malou hodinku jsme v Nov. Doubicích (Ls., zátiší). Cesta vede mezi **Irichbergem** (v l. 534 m, na svazích roste (*Woodsia ilvensis*), jehož vrchol s ochr. chýší a přir. rozhl. poskytuje krásnou vyhl. a Kameným Násypem (Steingeschütt se znělcovým vrcholem Karlshöhe 580 m. v př., rovněž vyhlídka). Na oba vrcholy vedou z Teichstadtu znač. cesty i z Chřibské. — Velmi dobré partie vykazují oba směry. Ze stanice Chřibská-Teichstadt dáme se do Doubic Nových, odtud do Starých a před kostelem v l. silnicí podle Doubického potoka až k mysl. *Balzhütte* (od stanice $2^1/_4$ hod.), kde je velmi oživená křižovatka Čes. Švýcarska. (Hostinec, stáje pro koně, až sem možno dobře jeti). Odtud vede označ. cesta na *Vosí Vrch* (Wespenberg 473 m.) s vyhlídkou pěknou, hlavně jen na skály a partie Čes. Švýcarska. Odtud dále dle znač. buď a) na Kanape, Rudolfstein (nejkrásnější vyhl. Čes. Švýcarska, podle Vilémova Ležení k Bolzerovu Ležení, na Mariinu Skálu a do Jetřichovic (od stanice v Teichstadtu $5^1/_2$ hod. — odkud pak do stanice Chřibské $2^1/_2$, celkem 8 hod.), nebo b) z Vosího Vrchu do Zadních Jetřichovic, odtud do Reinwiese a Edmundovým údolím do Hřenska (7 hod.)

2. **Kyjovské** údolí tvoří třetí bránu a sice t. zv. Zadního Českého Švýcarska; krajina je geologicky zajímava výskytem jurského útvaru v Čechách (jediné místo) a krajinářsky půvabna. Jako při č. 1. II. do St. Doubic a Nov. Doubicemi k S. $^3/_4$ hod. do **Kyjova** (*Khaa*), navštěvovaného Ls. (host. z. b. Schweiz se zahradou a verandami. Přes Kyjov vede nyní nová silnice, spojující Žitavu se Žandovem (Schandau v Sasku) a tato silnice vniká záp. od vsi do překrásného údolí (červené značky určují tudy turistický směr z Varnsdorfu do Hřenska). Půl druhé hodiny jdeme tu podle Křinice do Zadních Jetřichovic mezi skvostnými skalami pískovcovými i stinem lesa, kde naskytuje se nejedna příležitost, buď shlédnouti půvabné, vzácnými mechy a lišejníky omšené skály nebo pěkné vyhlídky. Tak na př. vděčný je výstup po 160 stupních na výšinu *knížete Kinskýho* (vyhl. chýše s otáčivým barevným okénkem), odkudž lze jíti t. zv. *Peklem* k pěkným skalním skupinám »Pes a Kočka«, Bratrské Kameny (vyhl. barevným oknem), Obří Hlava a j. Nad l. břehem Křinice zvedá se osamělá skála s nepatrnými zbytky tvrze. *Hoření Karlštejn* (krásný pohled ku Tanzplanu s rozhl.), jejíž okolí poskytuje rovněž řadu půvabných zákoutí. V Zad. Doubicích, kde údolí končí (čili v t. zv. Křinickém Mlýně) na hranici českosaské je příjemný hostinec, oblíbená stanice turistů. Červené značky vedou dále údolím Křinice k J. $^3/_4$ hod. přes Horní Stavidlo (Obere Schleusse), jeden z nejkrásn. bodů Čes. Švýcarska $1^1/_2$ hodiny do Zadních Jetřichovic (od stanice $4^1/_2$ hod., ovšem s odbočkami lze snadno ztráviti další 2 hod). a odtud pak sledujeme dle dílku I. cestu do Jetřichovic nebo přímo do Hřenska ($7^1/_2$ hod.) (6 hod.) Ovšem můžeme se také vrátiti ze St. Doubice některou partií po pr. nebo po l. břehu Křince do Kyjova a odtud za hodinu na stanici v Krás. Lípě.

Trať železniční obrací se k S. přes silnici rumburskou (v pr. přes Bernsdorfský ryb. vyhl. k Tannenbergu a Luži, v l. na Steinschütt) a přes rozvodí Labe a Odry (v l. kde vidíme parní cihelnu) podle Falkenhainu (velká mech. tkalcovna) na úpatí Steinsbergu (v pr. kontakt žuly s čedičem, mnoho zkřemenělých dřev) a přes úval Křinice (viaduktem již v Krásné Lípě) do stanice (pěkný výhled) v l. na kopce, z nichž jmenovitě Wolfsberg vyniká

Krásná Lípa. Město táhnoucí údolím Křimice k vých. i k záp. v krásné poloze vyniká úhlednými domy s četnými zahradkami a je elektricky osvětleno; farní chrám sv. Maří Magd. z r. 1754—1758 má mramorovou křtitelnici z r. 1651 a zvon jeden z r. 1555; ku vchodu vedou mohutné schody, jež zdobí velké sousoší (5·6 *m* vys.) Kristus na kříži r. 1818 z jediného balvanu pískovce Fr. Pettrichem vytesané; hlavní oltář dle návrhu Pettrichova budovaný nese obraz sv. Maří Magd. od Kindermanna, od něhož pochází i sv. Jan Nep. na postr. oltáři; druhý postr. oltář nese obr. sv. Josefa od Fr. Kadlíka (1823), třetí oltář pak obr. Madonny v jeskyni od Jos. Führicha (1861) Pozornosti zasluhuje též epitafium děkana Hübnera, provedené Pettrichem r. 1826 z karárského mram. v Římě, jsou tu i některé plastické práce sloupského sochaře A. Maxe (1758) a malby na skle v oknech dle návrhů malíře Frinda. Na býv. hřbitově kolem kostela nyní v sad proměněného poutá pozornost několik pomníků z ruky Pettrichovy; blízká křížová cesta ukončena je zdařilou plastikou »Ecce homo« od L. Zimmera, (od téhož je Austria nad kašnou na náměstí), v kapli, od níž je pěkný rozhled, je Frindův obraz »Pohřbení Krista«. — Starokatolický chrám »Spasení« (z r. 1900—1901) proti novému hřbitovu ústř. chová rovněž obraz Frindův (Kristus učitel). Na novém hřbitově poutá renais. mausoleum tov. Dittricha, provedené dle návrhů berl. prof. Raschdorfa (uvnitř obrazy od Frinda). Z novějších budov budí pozornost spořitelna (1900), vzorná všeob. nemocnice (1898—1900; ve vestibulu mramor. reliefy od Engelmanna), bohatě vyzdobený palác firmy Hiele-Dittrichovy (1885—87 v Chřibské třídě), spolkový dům (něm.) tělocvična a j. Z výšiny městských sadů krásný rozhled a půvabný je nový sad nad křížovou cestou, kam přenesen úhledný ruský domek z Girardova na Rusi. Krásná Lípa je rodištěm malíře Frinda a v Berlíně zesnulého hud. skladatele Fr. Bendela.

Je tu celá řada továren na zboží pletené s pohonem parním, mech. tkalcovna, obchod přízí, výroba kovových knoflíků, soustružnictví rohu, výroba jehel, kůží, umělých květin, několik barviren a p.

Hostince: Na náměstí Pošta, Radnice, Černý kůň, Stolle (a Něm. dům), zahr. má Friedrichův host. v Chřibské tř. a Schmidt u nádraží, turisté navštěvují hojně Kieslichův host. Městské lázně jsou parní, vanové, horkovzdušné a sprchové.

Výlety z Krásné Lípy.

1. **Kyjov - České Švýcarsko.** Krásná Lípa je rovněž dobrým východištěm do Čes. Švýcarska přes Kyjov, údolím Křinice k záp.

Turistická mapka okolí Krásné Lípy a Rumburku.

jen $^3/_4$ hod. vzdálený. Dále jako na str. 56 (č. 2.).

3. **Schönbuch**, zřícenina hradu nad vsí Schönbüchel, po něm zvanou, Krás. Lípou k záp. do této, bezprostředně s místem souvislé vsi (krásné parky soukromé), nad niž k záp. od konce vsi vede znač. cesta k zříc. hradu, o němž se činí zmínka již r. 1309 jako pohraničné tvrzi, kterou r. 1319 Jindřich z Lipého s králem Janem vyměnil a která r. 1339 Žitavskými byla dobyta a ve zříceniny obrácena. Od vsi k z. táhne se Fiebigtal, jímž za krátko dojde se do pěkného Ls. *Steinhübel*, oblíbeného výletiště s krásnou vyhlídkou. Oba výlety č. 1. a 2. možno spojit tak, že jdeme do Schönbüchlu, vystoupíme na Schönbuch, vrátíme se k J. do Steinhüblu a odtud přes kopec s krásnými vyhlídkami dojdeme do Kyjova (zacházka asi $^1/_2$ hod.).

3. **Rauchberg**. (Rs. Rozhl.) Znač. cestou od kostela k Sev. na Nový Lerchenfeld a t. zv. Oborou na Vrchol (1 hod.), odkudž možno za $^1/_2$ hod. dojíti do Rumburku (viz str. 60).

Ubírajíce se drahou k S., vidíme na krátko ještě v l. Wolfsberg, pak po svazích Rauchbergu jedeme stále lesem, až objeví se v l. sanatorium a vys. položená škola Frankenstein (léčba fysikálně-dietétická) a v pr. Varnsdorfský Špičák a Rumburk, jejž pozvolna objíždíme, abychom v Antonientálu stihli stanici

Rumburk, asi 15 min. od středu města položenou a zároveň výchozí stanici lokalních drah: Mikulášovice-Herrenwalde a tratě k Sebnici ve spojení na Žandov v Saském Švýcarsku (na Labi). Město krásně položené (10.380 ob.), táhne se daleko k JV. v souvislosti s Hennersdorfem a Seifhennersdorfem až téměř k Varnsdorfu. Je převahou městem průmyslovým, moderně zařízeným (elektr. dráha do Varnsdorfu v projektu), jež svou polohou je dobrým turistickým východištěm. Neslohový kostel sv. Bartoloměje, jen v postranní kapli původní část stavby z r. 1545, chová vzácný obraz O. Schoon-Gause z r. 1701 na hl. oltáři a křtitelnici z pískovce od Pettricha provedenou. Kapucínský klášter z l. 1683—90 honosí se umělecky restaurovanou loretánskou kaplí z l. 1704—7, jež je věrnou napodobeninou proslulé Bramanteovy Santa Casa de Loretto, ovšem jen z pískovce a štuku. O slavnosti Portiunculy dochází sem mnoho Lužičanů. Křížová chodba s napod. lourdskou jeskyní je nově malována; kolem dvora jejího a na attice lor. kaple spatřují se mistrně provedené sochy, nejspíše práce těchže italských asi mistrů, kteří provedli plastiky lor. kaple. Protestantská modlitebna v pův. katolickém kostele z l. 1775—77, k níž se po 24 žulových stupních vystupuje, poskytuje pěkný rozhled na město s okolím. Okresní úřady nalézají se v lichtenštejnském zámku z r. 1726. Tělocvična zdejších turnérů je stavba pražského arch. Benýška z r. 1881—82, od něhož

pochází také kaple s kupolí na novém hřbitově, průmyslová škola pak stavba drážď. arch. Gieseho a Weidnera z roku 1883. Náměstí, z části ještě podloubím vroubené, zdobí sloup sv. Trojice z r. 1681. Vodotrysk v sadech na kost. náměstí zřídily železárny kladenské. Město má prakt. zařízené lázně, jatky, n. lidovou knihovnu, nemocnici, sanatorium v blízkém Frankenštejně, filialku čes. banky Union atd. Hlavním průmyslem je textilní, bavlnářský a vlnařský.

Hostince. Anděl a Kůň jsou nejnavštěvovanější, z restaurací Město Lipsko, Pošta, Chřibská piv. (Kreibitzer Bierhalle), z kaváren Metropol a Henke.

Výlety z Rumburku.

Směrem lokálních tratí Rumburk—Herrenwalde—Mikulášovice a Rumburk—Mikulášovice—Sebnice—Žandov viz trať VI. (b, c).

1. **Hutberg** (*Johannisberg, Ohrenberg*, 421 *m*) je nejbližší a nejpůvabnější vyhlídkový bod, přístupný pohodlnými procházkami a sady, korunován je kostelíkem z r. 1722—25, k němuž zřízena je křížová cesta.

2. **Rauchberg** (511 *m*), čedičový kopec (pěkně sloupovitě odloučený čedič) $^1/_2$ hod. k JZ. s rs. na vrcholi, jenž poskytuje velkolepou vyhlídku k vých. až k Jizer. Horám a Krkonošům. Vlastní vrchol s rozhlednou přístupen je po 79 stupních. Kolový rozhled objímá jak vrcholy Ložických Hor (Hochwald, Luž, Tannenberg s Tolštýnem, Kleis, tak i četné vrcholy Středohoří, jmenovitě Sedlo, Rosenberg, Milešovku, četné kupy českého a sas. Švýcarska (Tanzplan, Lilienstein) s pozadím Děč. Sněžníku a Rudohoří, k severovýchodu pak vrcholy saskolužického hřbetu (Černoboh a Běloboh). Dále na východ Ještěd s Jizer. Horami od Tafelfichte počínaje a Krkonoše s Vys. Kolem a v malebném přehledu celé nejbližší okolí Rumburku. S vrchole vede nová turistická cesta do Krás. Lípy, nebo přes Schrauhübel do Kyjova a odtud (viz str. 56) údolím Křinice do Čes. Švýcarska.

Ze stanice rumburské vede nás hl. trať sev. dráhy k vých. podle Hutbergu (kaple), za nímž brzy dohlédneme vrchol Luže; minuvše býv. stanici Gersdorf a zároveň rozvodí moře Sev. a Vých., obrátíme se ostrým obloukem k záp. na svah Töppelbergu (v pr.), kde stihneme zast. Horní Georgswalde při městě

Georgswalde (6000 ob.) na hranicích zemských, v jehož okolí pěstuje se mnoho ovocného stromoví. Farní chrám sv. Jiří je stavba vlašského mistra z l. 1724—27, nedávno restaurovaná. Kromě obrazu Kindermannova na hl. oltáři honosí se chrám relikviářem z drahokamů, ve zlaceném kříži umístěným. Jinak spatřuje se tu řada novodobých úhledných staveb a pomník padlých v létech 1848—66. Rozvětvený průmysl plátenický zatlačuje v novější době bavlnářství, výroba dřeváků, pian, stavů tkalcovských.

Hostince. Doporučiti možno Hvězdu, Lázně (Bad) a Stadtgericht, z restaurací: Střelnici, těsně při hranici zemské Marešovu.

V okolí dva nejzajímavější body jsou:

1. **Filipsdorf.** ½ hod. při silnici k JV. nad Sprévou při hranici zemské, proslulé poutnické místo, jehož kostel P. Marie vybudován v l. 1870—85 nákladem 560.000 K ve slohu románském dle plánů arch. G. Sachersa. Při něm klášterský hotel a klášter redemptoristů. Také v místě, jež mívá do roka 50.000 poutníků, je řada dobrých hostinců. K J. 10 min. vzdálen je *Butterberg* (442 *m*, letní rs., japonská kavárna, hřiště, elektr. střelnice) s pěknou vyhl. Sestoupíme-li odtud k Z., dojdeme polní cestou na *Toppelberg* (421 *m*), odkudž je pěkný rozhled na Filipsdorf a velké saské tovární místo Neugersdorf. Sestup k zast. Georgswaldské (celkem 1½ hod.).

2. **Weidmannsheil**, rs. na Sluknovském vrchu, přístupná šluknovskou silnicí za 20 min., je nejkrásnější bod v okolí s rozkošnými výhledy směrem k Ještědu, Luži, Hochwaldu, Tannenbergu, Tolštýnu, Rosenbergu, Milešovce, Deč. Sněžníku. Odtud dojíti možno za 45 min. na *Jüttelsberg*, nejvyšší bod (507 *m*) rumburského pohoří žulového (viz okolí Šluknova).

Od zast. Georgswaldské máme ještě 3 *km* k vlastní pohraniční stanici

Georgswalde—Ebersbach, spatřujíce mezi jízdou v pr. Filippsdorf a Neugersdorf, v l. Georgswalde; za krátko blíží se nám z pr. se Sprévou trať od Varnsdorfu a Žitavy a podle Wiesentálu spojují se obě tratě v pohraničné stanici (celní revise). Zde se opět tratě rozdělují: k SV. do uzlu u Löbau-(Lubij) se směry na Budyšín, Weissenberg a Zhořelec (a v poloviční cestě s odbočkou k JZ. do Žitavy), k SZ do uzlu u Wilthen s odbočkami na Cunewalde a Budyšín a hlavním směrem na *Biskupice* (Bischofswerda), jejž tuto dále sledujeme podle Friedrichsdorfu (v pr.) k stanici

Neusalza – Spremberg stále podle Sprévy; za Neusalzou projíždíme uzounkým výběžkem **Čech** do stanice

Taubenheimu (odtud spojovací trať do Dürrhennersdorfu), za nímž u lužické vsi Sohlandu obrací se trať i Spréva k S. Za stanicí

Schirgiswalda opouštíme Sprévu a obracíme se k Z. do stanice

Wilthen, jež je zároveň stanicí tratě Žandov (Schandau) —Budyšín. Lesnatou krajinou k Z. mineme Tantewalde (v pr.) a Oberneukirch (v pr.), abychom stanuli v

Niederneukirchen, odkudž se nabízí pěkný výlet na

Valtenberg (586 *m*) ¾ hod. k záp., s jehož rozhledny je skvostná vyhlídka.

Trať po úpatí Linzbergu (v l.) a později Valtenbergu (v l.) stihne zastávku pod samým Valtenbergem, kde v l. odbočuje trať přes Nové Město do Sebnice a Žandova s odbočkou

přes Stolpen do Dürr-Röhrsdorfu (na trati Perna—Arnsdorf). Naše trať obrací se však k S. do stanice

Putzkau, mine ještě zast. *Schwällen* a stihne stanici

Biskupice (*Bischofswerda*) na trati Drážďany—Budyšín—Zhořelec (viz trať III.).

Trať II. Turnov. Liberec. Frýdland.

Trať tato je společnou tratí Jizerských Hor a Poještědí. Proto, pokud se týče Jizerských Hor, obrátíme se k dílu II. sledujíce tuto jen západní stranu této žel. tratě až k Frýdlandu, odtud pak obě železniční odbočky na Greifenberg a Zhořelec.

Z Turnovského nádraží (viz díl II. Jizerské Hory) vyjíždíme obloukem k Z. podle Ohraženic (v pr.), mineme v pr. Lažany a v l. Štvěřín a obloukem k S. dostaneme se do nehlubokého údolí Mohelky s několika půvabnými výhledy směrem k zámku Sychrovu, do obory se zvěří i nově vznikající villegiatury a tunelem 636 *m* dlouhým stihneme zastávku

Sychrov pod stejnojmenným zámkem Rohanským, jehož okrouhlá věž 76 *m* nad základnou zámku se vyvyšující dosahuje 415 *m* n. m.

Zámek, sídlo kníž. rodiny Rohanské je budova v angl. got. stylu, původně již r. 1690 na místě starého hradu započatá, však teprve r. 1892 dokončená, jen zřídka v době nepřítomnosti vrchnosti přístupná. Schodiště zdobí poprsí a sochy předků knížecích od Em. Maxe a Kam. Böhma, hornební sál čtyři sochy od Ed. Veseleho r. 1860, přijímací sál pak podobizny a obrazy (znaky; na židlích maloval Vil. Kandler). V místnostech spatřuje se mnoho uměleckých předmětů, zvláště poutá pozornost »čínský kabinet«, vzácnecké kapli zasluhují pozornosti malby na skle od Zach. Quasta dle návrhů Engerthových z r. 1852. Odedávna slynuly zámec. zahrady svými skleníky, jmenovitě palmovými a orchidejovými, vzácnou a bohatou sbírkou dřevin dle pásem zeměp. sestavenou. Pěkný výhled do údolí Mohelky k Ještědu a Ralsku z místa, jež nazváno k poctě zesn. prince Rudolfa. — Letní byty v okolí jednotlivě lze nalézti v Radostíně, Třtí, Radimovicích, Slavíkově. (Dotazy na obecní úřady).

Ze zastávky překročíme ještě dvakrát Mohelku viaduktem 30 *m* vys. a tunelem 75 *m* dlouhým, později na pr. otevře se nám na krátko údolím bezděčínským vyhl. k Frýdštejnu, načež za chvíli staneme ve stanici

Hodkovicích (tur. tabule se vzdál. na nádraží). Omnibus k host. u arciv. Štěpána (jede až do Čes. Dubu). Město (3200 ob.), ležící na rozhr. nár. nad Mohelkou a na úpatí Ještědu, má Čes. Besedu a Záložnu, je sídlem Sokola, Čes.

školy. V Čes. Besedě možno si zjednati potřebné informace. Hned u stanice mech. přádelna vlny s barvírnou, která Mohelku často barví, a palácovou villou; v městě uprostřed sadů na úpatí Kostelního vrchu kostel sv. Prokopa z r. 1720, v němž zajímají železné dvéře sakristie, po jedné straně obrazem Krista na kříži, po druhé 24 marianskými obrázky zdobené. Morový sloup na náměstí je barokní, nevalné ceny, zajímavější je mohutná kašna, v níž končí městský vodovod.

Hostince: Čes. Beseda (letní byty, kde možno i vařiti); hostinec u nádraží (čes. letní byty); Richtrův (čes.), arciv. Štěpán a Pošta (něm.). Dotazy ve příčině letních bytů na správu matičné školy.

Výlety z Hodkovic.

1. **Kostelní vrch. Sychrov.** Od kostela ku kapličce na Kost. Vrch lze vystoupiti za 20 min. a užíti pěkné vycházky. Kdo nechce dále, vrátí se Viničným údolím (Dulen), procházkou velmi utěšenou. Dále k J. do české vsi Vrchoviny a přímo dále přes Radostín na Sychrov (3/4 hod.) Zpět možno buď podle Mohelky proti vodě (větší oklikou podle Mohelky přes Trti k ústi Voharky a podle této zpět) anebo silnicí přes Žďárek a poněmčenou obcí Jílové (na l ní vrch *Žemlov* s pěknou vyhl.).

2 **Frýdštejn-Kopanina.** Silnicí turnovskou z města až k Mohelce, zde v l. vozovkou do Bezděčina (let. byt v čes. škole) a přes české Sestroňovice do Frýdštejna a vzhůru na rozhlednu na Kopaninách $1^1/_2$ hod. (Viz Pojizeří.) Také možno z Bezděčína přímo na Kopaninu přes Kaškovice a vrátiti se přes Frýdštejn a Sestroňovice. Výlet ovšem možno snadno prodloužiti z Frýdštejna znač. cestou na Malou Skálu (Vranov).

3 **Ještěd. Z Hodkovic možno podniknouti hřebenovou partii po celém Ještědě. Sledujeme hned od stanice žlutě značk. cestu do něm. obce *Záskalí* (Saskal 20 min., také možno si půvabně zajíti do Záskalí dle zel. značek údolím Buršinským) Ze Záskalí vystoupíme pak na první vrchol hřebene **Javorník.** (Záskalský vrch Jabberlich) za $^1/_2$ hod. k horské rs. Obrovskému Sudu — pro 300 osob), s něhož otvírá se krásný kolový rozhled, objemnější nežli z protějšího Císařského Kamene. Odtud pokračuje hřebenová cesta nad *Rašovku* (v l. host. s let. bytem) ve výši 731 *m* (Rašovský hřeben) s volnými výhledy přes české Poještědí k Čes. Dubu; vzhůru po svahu táhne se *Proseč*, v jejímž okolí vyskytují se achatové koule s achaty, amethysty a karneoly; později vidíme v pr. přes Šimonovice k Dl. Mostům, v l. pak český *Padouchov*, kde jsou největší ještědské lomy vápencové s hlubokou rozsedlinou krápníkovou a krystaly aragonitovými (vhozený kámen letí ke dnu 18 vteřin); po 3 hodinách dojdeme po *hřebenu Hlubockém* ve výši 828 *m* na vrchol Ještěda (1010 *m*). Další viz níže při Heinersdorfu a Liberci.

*

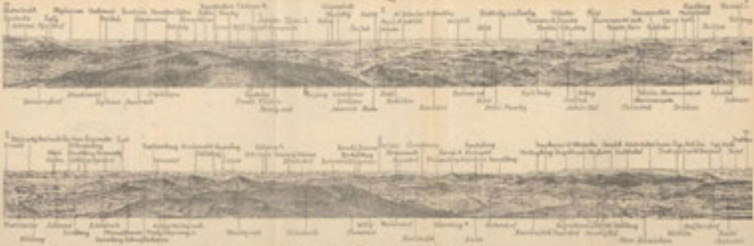
Značené cesty spojují Hodkovice kratšími a většinou půvabnými směry s nádražím v Ces. Rychnově (modré značky 1 hod.) a Dl. Mostech (zelené značky 1 hod. žluté značky $1^1/_2$ hod.) a přes Hermanstal (zel. zn. $^3/_4$ hod.) možno sledovati partii na *Císařský Kámen* ($1^1/_2$ hod.).

4. **Český Dub. Světlá-Ještěd.** Spoj. pošt. a omnibusové, jízda trvá 80 min. 70 h. až do *Osečné* 135 min. 1·61 K. Osečná je pošt. spoj. pro Světlou, vzdál. odtud 1 hod.

Z Hodkovic nádraží do Světlé povoz 6 K. Cesta vede malebnou českou vsí *Petrašovicemi* vysoko vystupující silnicí s pěknými pohledy na Ještěd a malou osadou Soběticemi do města v čes. okresu Turnovském zněmčeného, v němž ale valná česká menšina stále půdy dobývá. První host. v místě (Sluků v) dostal se do rukou českých a je sídlem čes. spolků, Sokol má svůj dům, česká je také okres. hosp. záložna. Město s pozadím Ještěda, zejména od jihu poskytuje malebné pohledy. Věž radnice nese dosud dva české nápisy gothickým písmem z r. 1565. Podporovateli něm. školství byli tu vždy majitelé přádelny zboží vlněného. Na záp. straně města kniž. rohanský zámek jest jen zbytek stavby zbylé po požáru r. 1858. Děk. kostel sv. Ducha děkuje svou nynější podobu přestavbě po požáru r. 1694, z r. 1680 pochází kostel hřbitovní, jenž má polychromovaný dřevěný strop. Na obvodu horní části města zachována jest ještě jedna starobylá bašta proti villovému stavení, jež je sídlem berního úřadu. — Z Čes. Dubu k S. silnicí podle Ještědského potoka stihnem za $^1/_4$ hod. *Starý Dub*, na jehož konci silnice se dělí. (V l. viz č. 5.). V pr. 1. j. v pův. směru dále do české vsi *Javorníku* na úpatí Horku (v 1. 568 *m*) za stále malebnějích výhledů (v pr. přes Proseč k Padouchovu na hřeben ještědský) do Jiřičkova a Světlé, po níž nazvala se zde rodilá česká spisovatelka pí Karolina Mužáková, jež v mnohých svých povídkách toto české okolí Podještědské krásně vypsala. Leckdo vám tu poví, kde je »Kříž u potoka«, kde říká se »V hložinách«, »Ve skalách«, »U Potockých« a j. Již z Javorníku možno odbočiti v pr. k *Padouchovu* (viz č. 2.) a odtud vystoupiti na hřeben a vrchol Ještědu (z Čes. Dubu 3 hod.) Ze Světlé (host. Havlův, letní byt u pana Třešňáka) možno buď ihned dáti se pr. horskou cestou na Hlubocký hřeben a po hřebenu jíti na Ještěd (stálé stoupání 2 hod.) anebo sledovati oklikou pohodlnější ještědskou silnici přes Hodek

Celkový pohled na Ještěd. (Dle prof. dr. K. ryt. Kořistky.)

Panorama, z vrcholu Ještěda.

Turistická mapka Poještědí.

na *Horní Pasecky* s kníž. rohanskou myslivnou, poblíž téže Pramen Alénin krystaly křemenovými přek enutý a lovecký sloup upomínající na úlovek jelena kor. princem Rudolfem), odkudž lze na vrchol Ještěda vystoupiti za 45 min. (ze Světlé 80 min.). Na vrcholi (1010 *m*), o němž na české straně, když v mraky je zahalen, říká se »Ještědská bába kouří, peče bandorák«, postavil liberecký spolek horský nákladem 165.000 K dům o 2 patrech s 23 pokoji, sálem, jídelnou, verandami a rozhlednou, jenž má ústř. topení a telef. spojení s Libercem. Vrchol je proto nyní i v zimě hojně navštěvován a podnikají se odtud jízdy rohačkami do údolí. Český spolek pro zimní sporty zřizuje právě na Pláni na české straně ochrannou chatu, odkudž v zimě budou podnikány jízdy na lyžích a rohačkami. Hřeben ještědský skládá se v této části z prahorních břidlic, v nichž na jednotlivých místech vystupuje i vápenec a diorit, v severní části připojují se droby, břidlice a též vápence (u Jítravy a na Trögelsbergu), jimž se připisuje stáří kambrické. Byly tu také nalezeny ve vápencích, ač poněkud nezřetelné, zkameněliny toho stáři. Od úpatí k záp. táhne se útvar křídový, k východu pak žula a ruia, která i na severní straně hřeben ještědský obklopuje. (Viz geol. mapku na str. 7). Útesy křemenitých břidlic na vrcholu jsou bohatým nalezištěm mechů a lišejníků (*Cornicularia tristis Ach*, *Parmelia centrifuga* Ach. *Rhizocarpon geographicum* DC! *Dicranum congestum* Brid var. *flexicaule*, *Jungermania Orcadensis* Hook. Srovnej též str. 9.) Vyhlídka s Ještěda náleží k nejvelkolepějším v Čechách a stojí vskutku za výstup. (Panorama, vydané Schöpfrem v Liberci, koupiti lze za 6 K). Náčrtek rozhledu v příloze. K *východu*: Obzor uzavírají Krkonoše od Reifträgru přes Vys. Kolo (zřet. vystupuje hotel nad Sněž. Jamami) a Horu Studničnou ku Sněžce; před nimi rozeznáváme Štěpánčinu výšinu s rozhl. a Špičák u Tannwaldu, do popředí víc táhne se Černá Hora Studničná, rozeznáváme Maršovice a Šumburk a na úpatí Ještědu Dlouhé Mosty a za nimi Cís. Kámen: obracíme zrak k *severozápadu*: přes blízký Heinersdorf a Eichicht, za nimiž leží Jablonec, Prošovice a Maffersdorf s pozad. údolí Harzdorfského, dále na levo k Hanichenám na úpatí, za nimiž leží Johannestal a Liberec s celým hojně osídleným údolím rochlickým. Obzor uzavírají Hory Jizerské od sedla novoměstského a Hochsteinu k Tafelfichte s bohatě členěnou skupinou vrcholů, mezi nimiž dobře rozeznáváme Holubník a Ptačinec. Poledník, před ním Hohenhabsburg (věž), Drachenberg na Dlouhé Barvě, Königshöhe (věž), Seibthübel (věž), Schwarzenberg a Siechhübel. K *severu:* zrak naš spadá ke Gruntu (Krištofovu) na Machendorf do údolí Nisy až na Chrastavu, za nímž vystupuje nápadně Zemská Koruna (Landeskrone) u Zhořelce. K *severozápadu* po lesnatém hřebeni severního Ještědu zapadá zrak náš do Lužických Hor, z nichž výborně rozeznáváme Hochwald a Luž s pozadím Černoboha v Saské Lužici, vidíme Tannenberg (věž), dále v l. Tanzplan a za ním Valtenberg (věž) v Sasku a před ním Wolfsbergspitze (věž) v Čechách. Směrem na Černobuh rozeznáváme kromě četných menších míst Žitavu, Kottmar (věž) a Lubijský (Löbbau) vrch. V popředí přehlížíme nižší vrcholy Ještěda n. Gruntem Krištofovým a u Jítravy a obracíme zrak k *západu*: na táhlé Křižany a přes Tölcberg k Svojkovským Vrchům, od nichž v l. vidíme Špičák českolipský (věž), v pr. vidíme Kleis s nádražím Röhrsdorfským, v popředí pak Cvikov a Jablonné, od nich na pr. Krkavčí Kameny a Kaltenberg, v pozadí Rosenberg a Zschirnstein, Velký Winterberg (věž) u Hřenska. K *jihozápadu*: Přes Paseky, Světlou a Rozstání hledíme na Čertovu zeď k Osečné, za níž vystupují Bezdězy a v dálce zámek Houska v pr. do popředí Děvín u Vartenberka se zrcadlem Hamerského rybníka, za nímž vy-

stupuje Ralsko a v dálce Kozly u Čes. Lípy a vrcholy Středohoří: Sedlo, Milešovka (věž), Říp, Klapý u Libochovic, Hoblík u Loun, před nimi Dubské Švýcarsko s Nedovéskou, Ronov, Vlhošť, na pr. dohlédá zrak až na Keilberg a Komáři Vížku na Rudohoří, dále Děčínský Sněžník a před nim Zinkenstein. K *jihu* přes Padouchov, Proseč, Jiřičkov a ves Javorník vidíme Čes. Dub, za nimž vystupují vrcholy Turnovska: Mužský, Trosky, Hruboskalsko, za tímto Prachovské Skály, za nimiž na dalekém obzoru lze rozeznati i Hory Orlické s Vrchmezím (věž) a Deštnou a v l. od nich Hejšovinu. K *jihovýchodu* táhne se holý hřeben Ještědu přes vrchol Javorník, zříme tím směrem Kopaninu (věž), Kozákov a Zvičinu, Tábor a Kumburk u Jičína. Rozhled náš končí opět na obvodu krkonošském. S vrchole sestoupiti možno několika směry: k zast. Heinersdorfu, přes Hanichen na Liberec, k stanici do Gruntu, aneb pokračovati dále po hřebenu (viz str. 68).

4. **Čertova zeď. Děvín-Ralsko.** Přes Kněžice a Malý Dub dojdeme za hodinu ku *Čertově zdi*, velice zajímavému fenom. přírodnímu. Je to stěna skalní, vystupující do výše 3—10 *m* z pískovců a složená z čedičových sloupů vodorovně uložených, která počíná u Bezdězů a Kuřích vod a táhne se v délce 25 *km* a v šířce 1·5—2 *m* k SV., jsouc ovšem často přerušena, druhdy i zúmyslně lámáním kamene rukou lidskou. Silnice od Čes. Dubu k Osečné prostupuje právě zdí touto; jdeme-li po stěně od silnice v levo dojdeme asi za 30 minut na nejvelkolepější její místo a několik set kroků dále k průlomu cesty mezi Smržovem a Zábrdím k t. zv. Čertově Bráně, za níž asi 700 kroků vylézti možno na baštovitý výstupek, z něhož je pěkný pohled do rozkošného lesního a skalnatého údolí u Vlachové, jímž k S. přes Zábrdí dojdeme do

Osečné ($2^1/_2$ hodiny hostinec u slunce, v radnici, zel. věnec a velmi starý u města Vídně z r. 1643). Městečko něm., vlídně položené, souvisí s Lázněmi Kundraticemi (slatinné, jodové, jehličnaté, parní skříňové, s hotelem, lázeňským parkem a rybníkem). Značk. cesta vede odtud přímo na *Děvín* ($3^1/_2$ hod., viz str. 89). Kostel sv. Víta v Osečné je stavba z l. 1565—68 (věž vyst. r. 1619, po požáru r. 1825, dostavěna až r. 1891). Chová cínovou křtitelnici z r. 1612, některé staré náhrobky. K Čertově zdi vztahují se mnohé lidové pověsti. Po stránce přírodovědecké popsal ji vl. r. prof. F. Wurm (Die Teufelsmauer von Oschitz) ve spisech severo-čes. Exc. klubu.

Za Hodkovicemi stoupá železniční trať úpatím ještědským velkou serpentinou údolím Mohelky k Sv. Kříži a do stanice

Rychnov v Čechách, odkudž je spojení elektr. drahou do Jablonce a dále až do Johannestalu. Odtud možno velmi dobře také dojíti za hodinu na Kopaninu (skrovná nádr. rs., host. u nádraží): od nádr. v pr. do Rychnova a tímto k J.; (viz díl II. Jizerské Hory a Krkonoše). Trať obrací se k západu a vrátí se zase až pod Ještěd, kde při překročení silnice z Hodkovic k Liberci stihne zastávku

Rádlo, odkudž je nejblíže na

Císařský Kámen (45 minut.) přes Kohlstadt dále velmi krásná cesta silnicí do

Jablonce lesem svijanským (1 hod.) s krásnými výhledy a konečně přes údolí potoka k SZ. silnicí do

Záskalí a na Javorník (45 m.), odkudž lze podniknouti hřebenovou pouť po Ještědě (viz str. 68).

Po úpatí ještědském sleduje nyní trať žel. silnici libereckou k SZ., projede Jeřmanicemi do stanice

Dlouhé Mosty—Jeřmanice u starých průmyslových vsí na rozvodí moře severního a východního a pod hřebenem Rašovky na Ještědě. Odtud jsou rovněž dvěma směry pohodlné výstupy:

Na Javorník a hřeben Ještěda. Za hodinu dostihneme Javorníku přes stejnojmennou ves (*Jaberlich*). Javorník tvoří s protějším Cís. Kamenem sedlo, v němž leží Dl. Mosty a Jeřmanice. Z Javorníku po hřebenu (viz níže). *Císařský Kámen* přístupen je Jeřmanicemi přes Kohlstadt (3/4 hod. Viz str. 67.).

Železniční trať obrací se k J. až ku vsi Javorníku (v l.), obloukem k S. pak skrze Šimonovice s výhledem v l. na Hlubokou a Hlubocký hřeben do zastávky

Heinersdorfu, kteráž je z nejbližších východisk na Ještědský hřeben. Na vrchol

Ještěda dostaneme se odtud za 2 hod. Značená cesta vede do sedla mezi Hlubokou (v levo) a Černou Horou (v pravo) ve výši 788 *m* (zove se *Kühnei*), jímž vede i hojně používaná cesta ze Světlé do Liberce podle samoty (host. u čes. France), jež poskytuje skvělý pohled na Liberec, Jizerské Hory a Krkonoše; v pr. odbočuje hřebenová cesta přes Černou Horu (954 *m*, skvostný rozhled) ku *Kozím Kamenům* a Clam-Gallasovou cestu k vrcholi. (Další viz na str. 66 a níže.)

Žel. trať vzdaluje se nyní od Ještědu podle táhlé vsi Eichichtu (v pr.), Maffersdorfu a Rochlice (v pr.) do libereckého Rosentálu a do nádraží

Liberce mezi Johannestalem (v l.) a Libercem městem (v pr.). Zde v l. od nádr. a z hl. tř. v l. k Nár. Domu českému, kde je stud. nocl. Ostatní o Liberci s okolím viz v díle II. (Jizerské Hory a Krkonoše).

Z Liberce na Ještěd.

V l. od nádraží křižuje trať silnice, kteráž Johannestalem vede na Hanichen a nekonečnými serpentinami ale s krásnými vyhlídkami přes hřeben Ještědu jednak do Světlé a Čes. Dubu, jednak přes Křižany, Seifersdorf a Jablonné. Silnicí touto možno jeti až do sedla »V toku« (Auerhahnbalz, nejvyšší bod silnice) a odtud v l. podniknouti již krátký jen výstup (25 min.). Pěší turista odbočí ze silnice již za prvním viaduktem žitavské tratě želez. v pr. do *Franzendorfu*, průmysl. vsi v jedno splývající s *Karolinsfelsen*, kdež dojdeme až na konec vsi (1 hod.) k hostinci (z. letzten Pfenig) majíce stále krásné výhledy nazpět. Odtud v l. lesem znač. cestou s odpočívadly na silnici nad Hanichenami (1½ hod.); zde možno voliti buď kratší příkrou cestu na vrchol za ½ hod. nebo delší znač. pohodlnější za 50 min. (Vrchol a rozhled viz na str. 66.) Sestoupivše s Ještědu do sedla »v toku« (Auerhahnsattel), najdeme tu znač. cestu, která vede do stanice Křižan a druhou, která pokračuje dále po hřebenu. V l. vidíme před sebou kupu *Moiselovu* (750 *m*), v levo pak z dálky nám kyne Ralsko s Limberkem a Tolcberkem; po krátké (asi ¼ hod.) cestě vysokým lesem projdeme na

volnější místo, kde se před námi objeví vrchol Moiselovy kupy (v l.) s Děvínem, Bezdězy a Ralskem v pozadí (v l.), kdežto v pr. vystupuje ostrý útes křemencový na vrcholi Dansteinu a za zády malebně vrchol Ještěda. Za dalších 20 minut dojdeme do sedla nad Křižany (500 *m*), s něhož je překrásný výhled přes Křižany a Schönbach na malebné pozadí Lužických Hor, kde rozeznáváme rozsochu Krkavčích Kamenů, dále v l. Tolcberg a Limberk u Vartenberka, Kamenici u Zákup, kupy Svojkovské, dále na levo Ralsko, Děvín, Bezdězy. Sedlem vede cesta na *Scheuflerovu Kupu* (679 *m*) (s vápencovým lomem), která poskytuje pěkný výhled na Jizerské hory a kde od lomu vede cesta podle Kapličky Krištofovy do Gruntu. Vrchol kupy je částečně zalesněný, nicméně vyhlídka od vrchole Ještědu obloukem k JV. až SZ. až na Hochwald volná. Hřebenová cesta vede od lomu ku kapličce Krištofově a podel lomů na Malém Kalkbergu sedlem na

Špičák (686 *m*). Pěkné lesní partie střídají se s rozkošnými výhledy (na př. od Krištofovy Kapličky, s travnaté plochy za váp. lomem, odkudž je krásný pohled přes Grunt na Jizerské Hory a přiléhající část Krkonošů. Ze Špičáku (tabulka »Aussicht«) vyhlídka obmezuje se jen na výsek od JZ. k SZ. ale je překrásná. Po 6 min. sestoupíme od vyhlídky na Křižovatku (tabule s označením cest.), která je zároveň rozhraním mezi fylitem a drobami. Hřebenová cesta vede dále na *Veľký Kalkberg*, nejvyšší vrchol severního hřbetu ještědského (789 *m*), jehož vápenec je proslulý nálezem skrovných sice, nicméně zřetelných zkamenělin (stonků crinoidů), jež na jeho kambrický původ ukazují. S »*Kameného stolu*« na vrcholi je skvostný rozhled, nyní bohužel již většinou stromy zakrytý. Hřebenová cesta vede (s vrchole možno k záp. sestoupiti do Jitravy) do sedla mezi V. Kalkbergem a Trögelsbergem, jímž vede z Jitravy na pravo silnice k rozkosnému zátiší »*Freudenhöhe*« (Buková) mysl., host.), oblíbenému výletnímu místu a Ls. (silnicí v pr. ¼ hod.). Odtud několik min. ku »Krásné vyhlídce« (místo s košatou lípou a vyhlídkou k S. a V.). Odtud za 25 min. dostihnouti lze směrem k J. málo již patrných zřícenin hradu **Raimundu**, jejž si tu vystavěl r. 1347 Jan z Donína, nazvav jej »Romung«. Počátkem stol. XV. měli hrad osazený Lužičtí ze Zhořelce, ač stále byl jeho držitelem Jan Ralsko z Vartenberka. Až r. 1437 nastoupili zase zákonití dědicové Donínští, avšak r. 1460 je hrad již pustý, byv zúmyslně opuštěn a schválně zbořen. — Kdo udělal tuto zajímavou odbočku, vrátí se silnicí zase až k host. »*Windschänke*« zvanému, u něhož hřebenová cesta pokračuje na zadní, již nižší hřbet ještědský na t. zv. **Trögelsberg** (537 *m*). Na břidlicích spočívají tu korycanské pískovce s pecteny (*Pecten aequicostatus*). Vrchol je zalesněn, ale skalnaté výčnělky připouštějí pěkné vyhlídky zvláště k západu a k severu přes Hrádek k Žitavě a Zhořelci, u něhož nápadně zdobí obzor Zemská Koruna, také na pr. přehlížíme část Hor Jizerských, na levo pak dohlédáme nejvyšší vrcholy hor Lužických Luž a Hochwald. Podle skalní stěny (Trögelstein) sestoupíme za 30 min. na *Pasky hřeben* (krásný výhled v l. k Ralsku a Limberku), kde také nalézá se malá něm. ves Pas (také Pasa zv., host. Slanýho s košatou lípou), kdež také Ještědský hřeben končí. Odtud můžeme silnicí přes Spittelgrund dojíti za 50 min. do Hrádku (Grottau), anebo k J. za ½ hod. do Jitravy. Odtud možno si partii velmi příjemně prodloužiti přes hřeben Ještědský do Gruntu nebo až do Machendorfu. Dáme se totiž z Jitravy (Pankraz) znač. cestou na Velký Kalkberg a odtud přímo dále na druhou stranu krásnou lesní cestou do Gruntu (stanice, 2 hod. z Jitravy), Gruntem pak dále ještě 1 hod. do Machendorfu.

Z nádraží libereckého ubíráme se podle Rosentálu k S. Za nedlouho odděluje se v l. trať k Žitavě a překročivše viaduktem Nisu, octneme se ve stanici

Starý Habendorf při ústí Černé Nisy do Nisy. Zde má památník Jan Jiří Berger, jenž r. 1800 založil první továrnu v libereckém okolí. Trať vede nás Novým Habendorfem (v pr. pohled do krásného údolí Kateřinského, jímž protéká Černá Nisa), obrací se k sev. přes silnici Frýdlandskou k zastávce

Schönborn-Ratschendorf, odkudž lze za ³/₄ hod. dojíti na *Dračí Kámen* (viz díl II.) s překrásnou vyhl. Čím dále k S. řídnou lidská sídla, průmyslové závody a v lesnaté již krajině leží stanice

Einsiedel, rovněž dobré východisko některých partií Hor Jizerských (viz díl II.). Trať protíná za Einsiedlem již boky Hor Jizerských mezi domky velké vsi *Buschullersdorfu* a *Phillipsgrundu* (Ls.). Zde také pro turistu je vděčno projíti **Hemmrišským sedlem** do Raspenavy (viz díl II.) nebo vystoupiti (za ³/₄ hod.) na Hemmrišský **Špičák**. Dlouhým tunelem (528 *m*) projedeme za Einsiedlem Hemmrich a okolo vápen. hory (v l.), proslulé svým zeleným ophicalcitem (vápenec hadcem prostoupený), dostanem se do stanice

Raspenavy, z níž odbočuje krátká trať přímo do centra Jizerských Hor (viz díl II.). Trať sleduje odtud potok k SZ. podle Mildenavy (v pr.); brzy spatříme zámek Frýdlantský a téměř pod ním projedeme do stanice

Frýdlant při městě, jež krásně je položeno pod zámeckým vrchem a vítá nás úhlednou kotážovou čtvrtí. Město je sídlem hlavně textilního průmyslu, jsou tu však také továrny na zboží hliněné, papírna pro

Děk. chrám ve Frýdlantě.

výrobu balícího papíru a p. Za shlédnutí stojí v městě, jež má elektr. osv., starobylý *děk. chrám Nalez. sv. Kříže*, zal. již r. 1255 (z té doby je zachována sakristie) a přestavěný v l. 1549—51. Zvlášť zajímava je tu kaple hrobky rodiny Rädernů, r. 1889 restaurovaná s krásně pracovanými pomníky z tvrdého pískovce, pak mramorovým pomníkem s bronzovou postavou gener. pol. maršála Melchiora z Rädernu, jejíž tvůrcem je vratislavský sochař Gerhard Jindřich z Amstrdamu (1605 až 1610). V kostele samém dlužno si povšimnouti kamenné kazatelny, křtitelnice a náhrobků Biberstejnů ze XVI. stol., dále obrazu sv. Kateřiny od Škréty a olt. obrazu »Vzkříšení« od Jana z Cách (1615); na starém hřbitově u kostela je také jeden pomník od Jos. Maxe (pom. rodiny Krausovy). Kromě Marianské sochy z r. 1723 na náměstí, nemá město památek starobylejších. Nová je radnice (1893), v níž zvěčněna je hostina z r. 1813, tělocvična, hospodářská škola s bohatými pomůckami, evang. chrám (1904), okres. nemocnice a p.). Nejkrásnější zdobou a památkou města je však hrad či zámek *Frýdlant*, s jehož dějinami i dějiny města souvisí.

Pod hradem Frýdlantem stávala první ves již koncem XIII. stol., jež později byla opevněna, jak některé zbytky opevnění dosud nasvědčují. Nejstarší městská kniha zachována je z r. 1493. Město trpělo silně v husitských válkách (1428) i později (1469), ve válce třicetileté zvláště často, rovněž i ve válkách slezských.

Hrad Frýdlant přístupen jest jen ze severu z města, k němuž mírnějším svahem, krásným parkem pokrytým, sklání se vysoký čedičový ostroh, složený z čediče sloupovitě odloučeného, jehož sloupy do zdí hradních na mnohých místech zasahují. Opevnění hradu není již zachováno v onom celku, na kterém několik století (od založení hradu až do XVII. st.) pracovalo, přece ale ještě činí mohutný dojem. Z prvotních dob hradu pochází bývalý hluboký příkop (na straně k městu z části zasypaný, z části krytý) a jediná brána na sev. straně, kdežto ze XVI. a XVII. stol. pochází mohutná bašta u první brány a t. zv. ostrý roh; některé hradby jsou až 15 *m* vys. a 3 *m* silné. Přes bývalý příkop (1) přicházíme k bráně s baštami (2), na bráně spatřují se ještě řetězy, jimiž se most vytahoval, a nad průjezdem erby bývalých i nynějších držitelů: Gallasovský, Klamovský, Räderovský a Šlikovský. Baštou či rondelem projdeme na dvorek a tímto k druhé bráně [Viz půdorys (4)], prolomené, ve spodní části věže čtverhranné, ku kteréž druhdy také vedl most zvoditý; branou tou dostaneme se na *předhradí* (7), prostorný dvůr, ob-

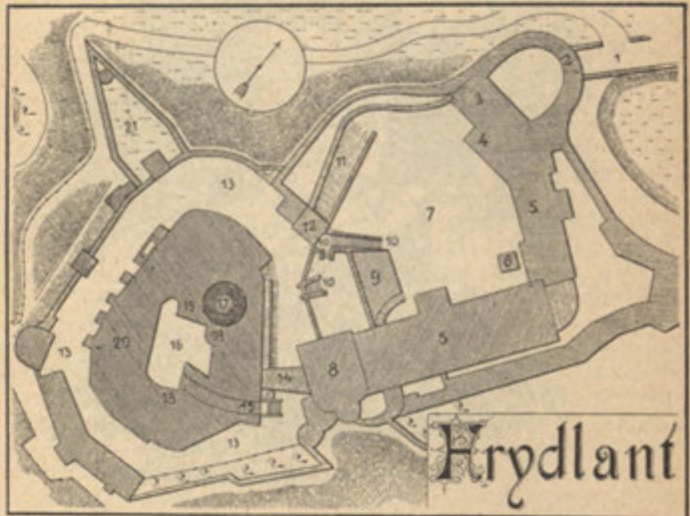
klopený hradbami a t. zv. novým neboli dolním zámkem (5), kde bývaly kanceláře, byty úřední a všeliké místnosti vedlejší; v novější době upraveny tu byty pro vrchnost a setřeno při tom mnoho starobylé úpravy. Nový vodovod s kašnou nahražuje dávno zasypanou hradní studni, která v tomto dvoře stávala. Cestou (11) nebo schodištěm (10) dostaneme se k *třetí bráně*, jež vede do vlastního starého hradiště, kdež při samém dolním zámku a horním hradě stojí *hradní kaple*, již r. 1598 postavil Melchior z Räderu a jež r. 1891 obnovena ovšem nikoli ve stylu původním. Ve značně vyšší poloze nad předhradím vypíná se tu před námi *horní hrad*, původně od podhradí mohutnými hradbami oddělený, jež nyní prosté jen zdi nahražují; horní hrad možno obejíti po parkánech (13); jdouce v pr. přijdeme k věži ze XVI. stol., kterou se prochází na táhlou baštu »*ostrým rohem*« (21) zvanou. Obešedše horní hrad, dostaneme se k vlastní bráně zámecké a po 36 schodech dalšími branami do vnitřních prostorů hradních. Nad první branou spatřují se kamenné znaky hr. Gallasa a hraběnky d'Arco, nad poslední branou znak Räderovský a zbytky starého sgraffita. Staneme na nepravidelném, čtverhranném dvoře, obklopeném budovami, jež vznikly během několika století. Nejstarší částí hradu je velká věž, obecně »Juditka« zvaná, jejíž dolní zdi maj $3^3/_4$ *m* hloubky; v ní bývalo nejen hradní vězení, ale i sklepení, v kterém peníze bývaly uloženy; o jeho bezpečnosti svědčí ještě staré zámky visuté. Lze v ní vystoupiti až na pavlač, odkudž se pěkná vyhlídka na Jizerské Hory nabízí; mladší jest jižní část hradu a brány (z l. 1551 od Krištofa z Bibršteina postavená) a nejmladší je stavení záp., po požáru r. 1791 hr. Fr. Gallasem obnovené, jenž tu svému otci zřídil pomník v podobě erbu s nápisem, který připomíná, že jemu Frýdlant r. 1634 za věrné služby císařem byl darován. Kastellán (zpropitné) provede pokoji horního zámku a ukáže tu starobylé podobizny a jiné památky; tak hned v 1. t. zv. *Räderovské síni* podobizny členů tohoto rodu, zvláště udatného válečníka Melchiora z Räderu i syna jeho Krištofa, jenž v Polsku jako psanec zahynul; tu je také podobizna Albrechta z Valdštýna z r. 1626, kardinála Arnošta z Harrachu; vystaven je tu ze dřeva vyřezaný model hradu a uschovány staré listiny. Následuje *síň Gallasovská* s podobiznami toho rodu, zvláště vojevůdce císařského Matyáše hr. z Gallasu; pozornosti zasluhuje starý obraz města a hradu Frýdlandského z r. 1640. Přijdeme pak do *velké síně* s podobiznami rodu Gallasovského i Kla-

Hrad Frýdlant.
(Dle Sedláčkových »Hradů a Zámků«.)

movského, mezi nimi i Jana Václava Clam-Gallasa, místokrále neapolského a zakladatele paláce téhož rodu v Husově třídě v Praze. V sousední síni spatřují se některé dobré obrazy na dřevě malované, mezi nimi podobizna generála *Jana ze Sporků* (1679), zakladatele Šporkovského jmění v Lysé, Kuksu a Hradišti Choustníkově. Podobizny toho rodu s Gallasy spřízněného najdeme v přístavbě z r. 1551; zde v nárožní světnici, z níž je pěkný pohled do okolí, uložena je šavle a roucho maršála Radeckého. Menšími síněmi (modrým pokojem, čelední světnicí), v nichž uloženy jsou některé předměty archeologické (stará sedla, udidla, dřevěné hodiny), přijdeme na výstupek s pěkným výhledem na město a okolí a dále do *komor zbrojných* se sbírkou zbraní a válečných potřeb; mezi jiným je tu buben z dob Valdštýnských. dělo z r. 1687 a j.

Půdorys hradu Frydlantu. Dle Sedláčka. (Srovn. text str. 71—72.)

Hrad Frýdlant založen byl panem Častolovem z rodu Ronovců za časů, kdy okolí frýdlantské patřilo k Lužici a patřilo tomuto rodu. Bylo to za časů Přemysla Otakara, jenž vyvazoval tehdy jmění královské a vzal i Frýdlant za skrovnou náhradu, aby jej brzy (r. 1278) prodal Rulíkovi z Bibrštejna z rodiny Míšen-

ské (hrad. Biberštejn u Nass). Bibrštejnští za válek husitských stranili katolicismu i bylo r. 1428 město pod hradem Husity vypáleno, hrad však zůstal bez úhony. Stáli také proti Jiřímu Poděbradskému a ve spolku s Lužičany a Slezany poraženi byli r. 1468 na tažení svém k Turnovu. R. 1552 zabrán Frýdlant po vymřelých Bibrštejnech větve Frýdlantské jako léno odumřele ku koruně královské až do r. 1558, kdy král Ferdinand prodal Frýdlant s Libercem a Hamerštejnem Bedřichovi z Räderu, presidentu komory slezské, z jehož synů proslul Melichar jako válečník a pochován je v kostele frýdlantském, kde zřízen mu i pomník. Syn jeho stál při straně podobojích, ještě v čas bitvy bělohorské sbíral jim pomoc válečnou a ujev pak ze země r. 1622 statků, cti a hrdla v nepřítomnosti své odsouzen. Frýdlant dostal Albrecht z Valdštýna s titulem vévody Frýdlantského. Ještě r. 1623 vpadl sem Krištof z Räderu se 70 jezdci a purkrabí frýdlantského zajal a lid ku vzpouře však marně vybízel. Vévoda Frýdlantský tu nepřebýval a také protireformace se na Frýdlantsku prováděla mírně z obavy, aby se všechno obyvatelstvo přes hranice nevystěhovalo. Několik dnů po smrti Valdštýnově r. 1634 obsadil Frýdlant Matyáš hr. Gallas, jemuž za krátko císařským majestátem byl odevzdán. Za to byl ovšem Frýdlant terčem nájezdů Švédských (r. 1636, 1639, 1642, 1647) pod Banerem a Torstensonem, ba i po míru r. 1648 byl Frýdlant v rukou švédských až do října r. 1649. Pak teprve nastala pro Frýdlantsko doba krutá protireformace. Poslední rodu Gallasovského hr. Filip zemřel r. 1757 na útěku před Prusy a statky Gallasovské ujal synovec Jan Kryštof sv. p. z Klamu, stav se praotcem nového rodu, jenž jmeno Gallasovské k svemu připojil.

Město má něm. hospodyňskou školu, jedinou něm. v Čechách i v Rakousku (českých máme několik), zimní hosp. a mlékařskou školu a řadu jiných ústavů.

Hostince: Černý orel a Bílý kůň (náměstí), Rakouský dvůr v zámecké ulici. Rs. zámecká, na střelnici, hospodářská a p.

Výlety z Frýdlantu.

1. **Resselsberg** (397 *m*), přímo k městu přiléhající a sady lehce dostupný má želez. rozhl. a rs. s pěkným rozhledem na Frýdlant s okolím a do hor Lužických. Jednotlivé body jsou na poprsni věže vyznačeny.

2. **Harta**, údolí potoka Vítku, záp. od Frýdlantu za 40 min. Malebná údolní partie s vděčnou procházkou.

Trať II. a Frýdlant. Heinersdorf. Greifenberg.

Trať objíždí Frýdlant po straně západní, překročuje potok Vítek a severně od města béře se k SV. podle potoka Rosnice do

Schönwaldu a stále podle Rosnice míjí

Rückersdorf, kde obrací k jihovýchodu do zastávky

Hegewaldu při továrně na porcelán, za níž brzy stihneme stanici

Nové Město na úpatí Hor Jizerských (host Hvězda, Král Pruský) s tkalcovnou, tov. na porcelán a p. Ve zdej-

ším chrámu sv. Kateřiny nalézá se oltářní obraz téže světice od Jos. Führicha. Město má příjemnou *kyselku* na úpatí *Měděnce* (Kupferberg), jenž poskytuje vděčnou vyhlídku (30 min.). Je také vděčným východištěm do Jizerských Hor (viz díl II.). Vděčná je partie do

Strassbergu, hojně navštěvovaného Ls. při zemské hranici na výšině s krásnými vyhlídkami; odtud možno za $^1/_2$ hod. dojíti do prus. láz. místa **Schwarzbachu** a za $^5/_4$ hod. do **Flinsbergu** nebo vrátiti se podle **Věže Cís. Viléma** (rs. s uzavřenou verandou, býv. observatoř s krásnou vyhlídkou). — Za $2^1/_4$ hod. možno dojíti z N. M. na vrchol Tafelfichte.

Trať železniční vrací se podle rozsáhlých lesů (v pr.) opět k potoku Rosnici, kde stihne zast.

Bärnsdorf u vsi, která s Rückersdorfem souvisí a leží pod **Hummerichsteinem** (510 *m*), na který lze vystoupiti za 40 min. a užíti krásné vyhl. na Jizerské Hory od severu. Minuvše ještě zast. **Wünschendorf**, zastavíme u poslední české stanice

Heinersdorfu při hranici zemské, kteréž místo je rodištěm otce vynálezce lodního šroubu Josefa Ressla, na kterouž okolnost upomíná deska pamětní na domě továrníka Heintschela. Zde připojuje se pruská trať směrem na *Greifenberg — Goldberg — Lehnici*. Podle stanic Maffersdorfu, Neue Scheibe a Friedeberg n. O., Birkicht a Neuendorf urazíme trať 19 *km* dlouhou za 47 min. do

Greifenbergu (viz trať III.).

Trať II. b. Frýdlant. Seidenberg. Zhořelec.

Z Frýdlantského nádraží vnikneme za krátko do Harty, rozkošné doliny potoka Vítky, v němž ostroh vystupující je tunelem proražen, načež se trať obrací k sev. stále potok sledujíc podle Vísky (Dörfel), Minkovic do stanice

Weigsdorfu, kteráž je střediskem malé hnědouhelné pánve. Uhlí hnědé má zde podobu drobivého a štípajícího se dřeva, což nasvědčuje jeho mladému rázu; prodává se také na míru, nejsouc schopno vzdálenější dopravy a zpracuje se na cihly, aby se jím snadněji topiti mohlo. Krajince dostalo se názvu *Tříkrálového Koutu*, poněvadž se tu stýkají hranice tří království (Čech, Saska a Pruska). Sledujíce dále potok Vítku, mineme malý Phillipstál, stanici **Černohouzy** a stihneme konečně celní stanici

Seidenberg (celní revise zavazadel, rs.) Želez. trať hned za stanicí projíždí rybničnou krajinkou u potoka Vitku a

u Radměřic (v l.) nedaleko jeho ústí do Nisy, překročuje tuto do stanice

Nikrisch, kde se připojuje k trati spojující Žitavu se Zhořelcem. Přímo k severu nižinou podle Nisy a mezi četnými rybníky, proslulými chovem lužických kaprů, mineme stanici Osík (D. Ossig) a stihneme stanici

Zhořelec (viz trať III.).

Trať III. Drážďany. Biskupice. Budyšín. Zhořelec. Luban. Greifenberg.

Trať tato ohraničuje území naše na severní hranici jakožto trať vedoucí velkou částí druhdy slovanské Lužice. Kdo chce navštíviti její nejvýznačnější místa, jako jsou právě Budyšín a Zhořelec, použije nejlépe tratě Praha—Podmoklí a odtud buď přes Žandov a Nové Město dá se na Biskupice a Budyšín anebo rychleji dojede až do Drážďan (spojení rychlíkové), odkudž dostane se hlavní tratí nejsnadněji v tato místa. Do Zhořelce přímo vede dost pohodlné spojení přes Liberec—Seidenberg.

Drážďany samy ovšem stojí za zvláštní výlet, jenž se obyčejně podniká zábavními rychlíky. Stručné pokyny k tomu účelu obsahuje díl I., jinak ovšem je nejlépe opatřiti se pro takový výlet malým Wörlovým průvodcem. Trať žel. vede odtud drážďanskou pláni (Haidou) ku stanici

Klotsche (pěkná partie Priesnitzovým dolem, odbočka žel. na Königsbrück), dále k

Langebrücku a lesem do blízkého

Radebergu s četnými rybníčky a starým zámkem, odkudž je ½ hod. k *Augustovým lázním* (železité lázně a vodoléč. ústav), načež následuje železniční uzel

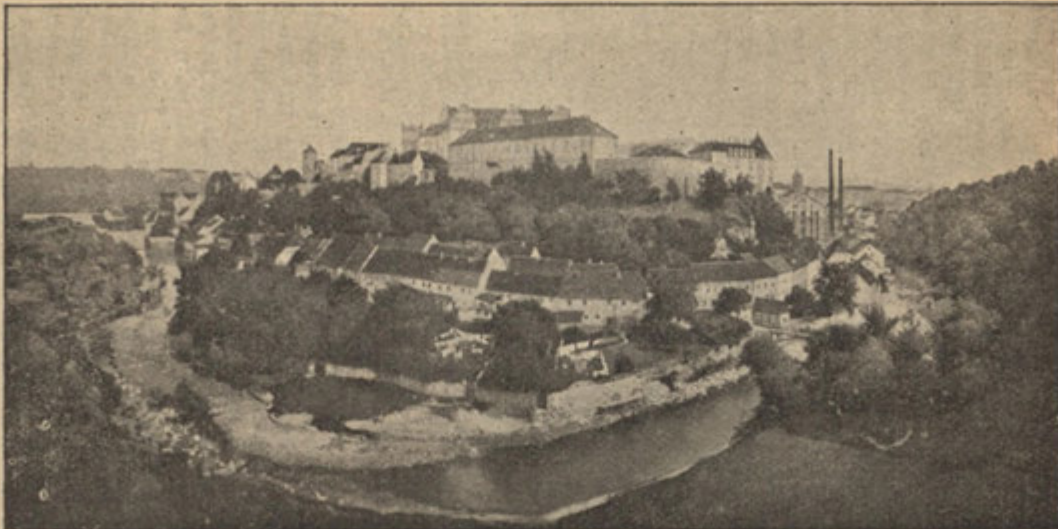
Arnsdorf; jedna žel. větev vede k S. do Liebenavy přes Lessingovo rodiště *Kamenec*, kde vedle kostela Lužičanů postaveno je mu obrovské poprsí od Kranera; blízko Kamence *Huttberg* s Lessingovou rozhl. Druhá trať vede do *Perna* přes *Dittersbach* (krásný rozh. na Schöne Höhe ½ h.) a *Dürr-Röhrsdorf*, kde odbočuje trať přes *Stolpen* (pozoruhodná zřícenina hradu) a N. Město k Biskupicům. Minuvše na hl. trati ještě *Grosshortau*, stihneme

Biskupice *(Bischofswerda)*, od nichž k S. 1 hod. leží *Ramenau*, rodiště Fichteovo s jeho pomníkem Trať odtud do Georgswalde, Ebersbachu sledovati možno zpětně dle str. 61. Minuvše ještě stanice *Demitz* a *Seitschen*, překročíme Sprévu dlouhým viaduktem, s něhož objeví se nám pěkný pohled na

Budyšín (*Bautzen*), průmyslové, malebné hlavní město saské Horní Lužice, jedno z oněch šestiměstí lužických, jímž také v dějinách českých za dob husitských podíl náleží. Valná část města rozložena je na příkrém návrší nad Sprévou a obklopena starobylými zdmi a věžemi, kdežto nové části města do roviny se táhnoucí, budují se z rodinných domů se zahradami. Město s blízkým okolím tvoří ve slovanské ještě Lužici německý ostrov ($^1/_5$ Lužičanů), do něhož Lužičané ještě na bohoslužby docházejí do kostela sv. Petra, kde katol. a evang. boží služby se střídají a do kostelů P. Marie a sv. Michala specielně pro Srby určené. Je zde několik srbských spolků (Matice srbská, Spolek pro podporu srbských studujících, Srbská bjesada, Towarstvo sv. Cyrilla a Methoděje).

Původně byl tu slovanský hrad, jenž po porobení Srbů stal se sídlem purkrabího a podhradí za Otty I. stalo se městem. V l. 1136 až 1254 náležel Budyšín Čechům, v l. 1254—1319 Braniborům; Karel IV. uzavřel tu mír s Ludvíkem Braniborským, jenž Lužice se odřekl. Od r. 1346 byl Budyšín členem lužického šestiměstí (Žitava, Zhořelec, Lubij, Kamenec a Luban) na ochranu proti německým rytířům. Za povstání měšťanů proti radě městské r. 1405—1408 dal tu král Václav osobně přítomný několik vzbouřenců popraviti. Roku 1429 spálili Husité předměstí, když bez úspěchu město samo obléhali. R. 1547 stihla i Budyšín nemilost císaře Ferdinanda, ztratil své privileje i statky a zaplatil pokutu 100.000 zl. R. 1620 obléhán čtyři neděle a dobyt saským kurfiřtem Jiřím a r. 1633 opět Valdštejnem, když kurfiřt stranil Gustavu Adolfovi. Tehdy celé město vypáleno; novou ránu utrpěl r. 1639 od Švédů. R. 1813 svedena u Budyšína památná vítězná bitva Napoleonova proti vojsku spojenců ruského a pruského.

Přicházejíce do města, shlédneme některé obdiv vzbuzující moderní budovy, jako na př. *gymnasium*, od něhož překročíme promenádu na Valech (Wallstrasse) (pomník sedanský), a *kostel Marta-Mariansky* r. 1891 vystavěný. Hospitalní a Kamennou třídou (Steinstrasse) dojdeme na Žitný trh (Kornmarkt), v jehož jihových. konci stojí kostel Lužičanů a na protější straně pak spatřujeme věžovitou bránu *Reichenturm*, již zdobí *pomník Rudolfa II.* z r. 1611. Za touto branou projdeme na hlavní náměstí ve středu starého města, do něhož hledí r. 1883 dostavěná tržnice *(Gewandhaus)*, kde nalézá se městská *knihovna* a *Stieberovo museum* starožitností a obrazů (není-li otevřeno, lze si zjednati přístup ohlášením v sousedním knihkupectví, kde se zaplatí vstupné). Naproti tržnici leží *radnice* (v níž podobizny měšťanostů za poslední čtyři století), za radnici pak stihneme na Masný trh s *pomníkem kurfirsta Jana Jiřího* X., jenž pražským mírem r. 1635 Lužici Sasku přivtělil. Tu spatřujeme také *dóm sv.*

Budyšín se Sprévou.

Petra v jednod. pozdně got. stylu v l. 1441—54 zbudovaný (klenba dokončena r. 1497, věže r. 1502), jenž ve dví jest mříží rozdělen pro katolíky a protestanty. Bratrskou ulicí odtud za krátko dojdeme ku zříceninám starého mnišského chrámu a k městské vodárně. Podle záp. portálu kostela dostaneme se však do zámecké třídy a z této postranní uličkou k *Mikulášské brance*, za níž rozkládají se zříceniny Mikulášského kostela, r. 1634 spáleného. Ve zříceninách stojí za návštěvu katolický hřbitov, na němž množství pomníků s německými nápisy povstalo ze starých pomníků, jež na zadní straně nesou ještě nápisy a verše srbské. Odtud je pěkný rozhled do údolí Sprévy a na předměstí nad ní se rozkládající. Vrátivše se do zám. třídy, dojdeme touto podle *sněmovny*, v níž dosud stavové lužičtí se scházejí, ku zámku **Ortenburgu**, býv. sídlu hornolužických fojtů a správců zemských, jež je nyní sídlem různých úřadů. V zasedací síni na krásném štukovém stropě malovány jsou scény z lužických dějin; na bráně pak spatřuje se v životní velikosti socha *Matyáše Korvína* (1486)

Hostince: *Zlatá koruna* (Kornmarkt) a *Weintraube* chválí se nejvíce. Blíže u nádraží Bílý kůň a Gude. Dobrá rs. Stadtkeller v Gewandhausu. Povoz k nádraží 50 pf.

Z Budyšina možno vyjíti si na dva utěšené vyhlídkové body:

Černoboh (*Černobog* 558 *m*) s rozhl. a rs., jenž považuje se za pohanské obětiště. Nejlépe jeti tratí zhořeleckou do *Pommritz*, odtud k J. přes *Hochkirch* do *Wuischke* ($3^1/_2$ *km*, až sem možno jeti), zde v pr. k mysl. a vzhůru k rozhl. 1 hod. (nocl.)

Bělobon (Pilobog 507 *m*). Nejlépe do stanice *Cunewalde*, odkudž na vrchol s rozhl. a rs. $^3/_4$ hod.

Železniční trať vede nás k V. podle z ast. Kubschütz k zast.

Pommritz, od níž nedaleko k J. (v pr.) leží ves *Hochkirch*, dějiště nejkrvavější porážky Bedřicha II., způsobené Rakušany pod Daunem a Laudonem (1758), odtud východisko na Černoboh (viz výše). **Trať** obrací se k JV. do stanice

Lubije *(Lōbau)* nádr. rs., dobrý host. Wettiner Hof, město Lipsko), nejstaršího z lužického šestiměstí na úpatí *Lubína* (rozhl. a rs.) s okolím dosud čistě srbským. Lubij je důležitým želez. uzlem. Kromě tratí na Drážďany a Zhořelec, vychází odtud trať k jihu, dělící se ve dva směry: a) přes Ochranov do Žitavy a b) přes Georgswalde na Rumburk, Varnsdorf a Žitavu; kromě toho k s. trati do Weissenbergu. Trať obrací se opět k SV. stále ještě Lužickým krajem (Zoblitz Reichenbad, Gersdorf, Schlauroth), až stihne první pruské město

Hřbitov se srbskými náhrobními nápisy ve zříceninách Mikulášského kostela v Budyšíně.

Reichenbach, pak protne táhlý *Gersdorf*, za nímž brzy objeví se nám v pr. vrchol *Zemské Koruny* (Landeskrone) a za krátko stanice

Zhořelec (Görlitz, přes 84.000 obyv.), největší a nejbohatší město po Vratislavi v Prus. Slezsku a bývalé Hor. Lužici

R. 1071 připomíná se jako slovanská dědina *Drevnov*, které po zžehnutí požárem dostalo se jména *Zhorzelice*, při níž Soběslav I. založil pevný hrad (1125—40) a město opevnil. Opevněné město bylo v XIII. a XIV. stol. předním z měst lužických, ale také záhy pak poněmčeno. Syn Karla IV. Jan držel východní část Lužice se Zhořelcem jako *vévodství Zhořelecké* až do své smrti r. 1396. R. 1429 odolal Zhořelec útoku Táboritů, za to několikrát obléhán a dobyt za války třicetileté. Mírem pražským r. 1635 připadl k Sasku a tímto r. 1815 odstoupen s částí H. Lužice Prusku. R. 1813 měl tu Napoleon několikrát svůj hlavní stan. Zde žil a zemřel mezi jiným také proslulý mystik Jak. Bohme.

Z nádraží vede nás Berlínská třída, čilým obchodním ruchem význačná na poštovní nám., jež zdobí *monumentální kašna;* nedaleko v pr. shlédneme starobylý kostel v pozdně got. stylu *(Frauenkirche)* z l. 1449—73 Podle tohoto kostela přijdeme na Marianské nám. (pomník měšťanosty Demioniho a *Silná věž Frauenturm* s městským znakem, Anenská kaple z r. 1508—12 a *museum známé přírodov. společ. zhořelecké)* a v l. z něho na Demiaplatz, kde stojí za shlédnutí mohutná bašta z r. 1490 *(Kaiserstrutz)*, nyní zbrojnice a hl. strážnice; tu je také nezbytný sedanský pomník. Odtud přijedeme na horní nám. (Obermarkt) k *pomníku cís. Viléma I.*, klášternímu *kostelu sv. Trojice* z r. 1245 (uvnitř vyř. oltář z r. 1383) s gymnasiem v got. stylu r. 1856 zbudovaným. Severně odtud na Žid. nám. (Judenring) je *museum starožitností*. V pr. na Dol. nám. (Unterring) *radnice* z prvé polovice XIV. stol. s věží z r. 1509—13, která nese znak Matyáše Korvína; na malebném schodišti *socha Spavedlnosti;* uvnitř radnice v zas. síni krásný dřevěný, tabulový strop. Tutéž na lékárně hodiny z l. 1540—1614, astronomem Bart. Scultem zřízené. Severně odtud Malé nám. s *kost. sv. Petra a Pavla* z r. 1423—27. Z pošt. nám. na pr. přijdeme za nedlouho do městského sadu s pomníky Humboldta, afr. cestovatele Steudnera, Schillera a j. k sadu přiléhá dům stavovský, střed zaujímá bot. zahrada a rest. Tivoli. Podle Nisy směrem ku dráze přijedeme na *Blockhaus* s vyhl. na Jiz. Hory a Krkonoše; před ním pomník prince Bedř. Karla z r. 1891.

Zhořelec, dnes čistě pruské obchodní a průmyslové město, má rozsáhlý průmysl železářský (vozovky, slévárny a strojírny), textilní, výr šicích strojů atd. Jsou tu dvě divadla a j. zábavné místnosti.

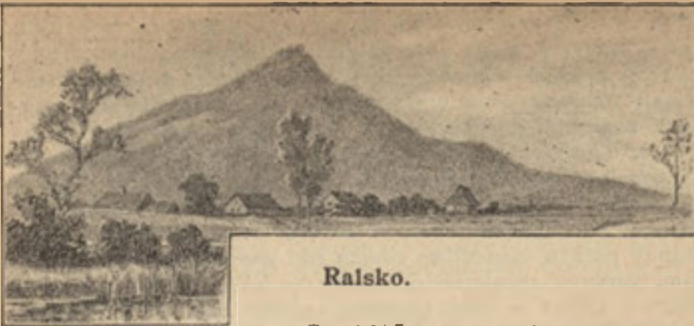
Hostince: *Hohenzollernhof, St. Dresden, Vier Jahreszeiten*, blíže nádraží; na pošt. nám. *Viktoria, Prinz Friedr. Karl*, v Berlínské tř. *König Wilhelm*, jednodušší je Stern (Luisenstr.).

Ze Zhořelce neopomenem navštíviti:

Zemskou Korunu *(Landes-krone* 429 m), čedičový kužel, přístupný pěšky za 3/4 hod. dojíždí na úpatí od nádraží omnibus za 30 pf. Na vrcholi velká rs. v podobě hradu s velkou rozhl. Odpol. na místě bývalého hradu, jenž r. 1440 byl stržen.

Ze Zhořelce (nejkratší spojení zpět přes Liberec) vede nás obvodová naše trať ještě dále k JV. (stanice *Moys, Hermsdorf, Nicolausdorf, Liettenau)* do

Lubanu *(Lauban)* na Queise, jenž přes Kohlfurt má spojení s Berlínem a náležel druhdy též k lužickému šestiměstí. Má starobylou radnici (1543) a pěkné sady na *Stein-*

Ralsko.

bergu (rs. 1/4 hod.) s krásnou vyhl. na Jizerské Hory a Krkonoše. Trať překročuje jihových. směrem Queisu a po 15 *km* dovede nás do konečné stanice

Greiffenbergu, městečka (host. Fischerův u nádr., Hot. z. Burg), jež druhdy svým plátenictvím slynulo. V katol. kostele mají zde Schaffgotschové svou rodinnou hrobku. Asi 1/2 hod. k J. leží zříceniny hradu

Greiffensteinu na zalesněném, ale přec pěknou vyhl. poskytujícím vrcholi. Zal. r. 1100 teprve od r. 1789 opuštěn.

Trať IV. Česká Lípa, Jablonné, Liberec, Jablonné, Cvikov a Röhrsdorf.

Z České Lípy ubíráme se žel. tratí přímo k východu podle Horky (v pr. viz str. 43) a Staré Lípy (v l.) do zastávky

Dobranova *(Dobern)* u vsi Žirníkova (v pr. nad Ploučnicí).

Z Dobranova od zast. 1/4 hod. vzdál. vede k S. silnice 3/4 hod. do Bukoviny, odkudž za 1/2 hod. dojdem do Svojkova (viz str. 39) a za 1/2 hod. dále do Sloupu. Cesta vede

přes *Písník*, kde v pískovci jizerských vrstev u domu č. 42 nalézti lze klepeta račí a j. zkameněliny. V Dobranově stojí za shlédnutí v kostele z r. 1708 stará křtitelnice z r. 1596 a náhrobek Václava z Dobranova z r. 1575.

Dráha objíždí Dobranov podle Ploučnice na jižním konci, kde blíže Dobranova (v l.) a u Leskentalu je zastávka

Leskental-Vlčí Důl (*Wolfstal*), od níž se trať obrací k SV. a za krátko stihne stanici

Zákupy před stejnojmenným městem (1800 ob.), kteréž od nedávna je sídlem lesnické školy stavovské (v Nov. Zákupech), z Bělé sem přenesené a oblíbeným Ls. Městečko

zdobí starobylý *děk. chrám* sv. Fabiana a Šebestiana z roku 1560 (letopočet tento nese žel. kříž na střeše), králem Ferdinandem r. 1864 obnovený. Zakladatele Berky z Dubé připomínají náhrobky mramorové poblíž hlavního oltáře. Pozornosti zasluhují dvě sochy (sv. Jan Křt. a Josef) od Ed. Veselého, řezbářské práce pražského sochaře Heidelberga, náhrobek Alény Chvalkovské z Dubé a Lipého s českým nápisem a zvon s letopočtem 1562. *Sousoší sv. Trojice* na náměstí pochází z r. 1708. V severní části města volně přístupný park u *císařského zámku* (do zámku jen s dovolením zám. správy), renaissanční stavby ze XVI. stol. (za Zdislava Berky z Dubé) o třech dvorech a 188 pokojích. Původní stavba vzala za své požárem r. 1573 a novostavba zpustošena zas r. 1621, 1639 a 1744 válečnými hordami, r. 1775 vzbouřenými sedláky; obnova provedena v l. 50 min. stol., od kteréž doby tu král Ferdinand v létě sídlíval. Prvním nádvořím přijde se k portálu vlastního zámku, jenž nese znak Berků z Dubé. Tu je v přízemí také zám. kaple, r. 1850—51 obnovená Kandlerem, jehož fresky ji zdobí; v oknech Quastovy malby na skle. Na mramorovém hlav. oltáři od Petra Bonaniho z Carrary kromě obrazu Kandlerova spatřují se dvě alabastrové sochy andělů. Křížová cesta z konce XV. nebo poč. XVI. stol. Mosaiková podlaha z českých mramorů. Postranní mramorový oltář od Svobody. Z komnat zvláště jídelna zasluhuje pozornosti. Všimnouti dlužno si maleb Navrátilových, starobylých řezeb a krbů. V sev. části města proti zámku vede stromořadí se sochami svatých ku *kapucínskému klášteru* z r. 1679.

Ve XIV. století měli v těchto místech hrad svůj již Vartenberkové a byl tu i farní kostel. Místo Vartenberků zaujímají kolem r. 1500 Berkové z Dubé, na něž i městský znak upomíná. Za nich také povstal nový zámek. Dědictvím po přeslici přešel majetek na Zbyňka Novohradského z Kolovrat a opětným sňatkem jeho vdovy na vévodu Jindřicha Julia ze Sasko-Lauenburgu, jehož znak na předním vchodu zámku se spatřuje a jehož syn učinil zámek vskutku knížecí residencí. Jeho dcerou přešly Zákupy na rod Toskánský a tímto na rod Habsburský. Syn Napoleona I., kterýž nikdy v Zákupech nežil, dostal titul vévody zákupského. R. 1876 (8. července) konala se tu historická schůze císaře Františka Josefa I. a cara ruského Alexandra II. — Komponista Gluck žil v Zákupech jako osmiletý hoch.

Severní částí města vede k sev. silnice, která se rozvětvuje v l. do Svojkova, v pr. přes Kamenici do Grunova. Středem rozc. vede přes trať býv. vlečné dráhy alej do *Nov. Zákup* (20 min.) k býv. Leitenbergerově tov. na kartouny (1788), která později byla sklárnou a konečně cukrovarem,

nyní pak od r. 1904 na 60 let bezplatně je propůjčena lesnickému ústavu. Na zakladatele upomíná ještě pomník v blízkém lese. — Od zámku vede pěkná alej podle tak zv. Prašné věže do obory na Marianské Hoře, jejíž přístupný vrchol poskytuje půvabnou vyhlídku, odkudž lze zajíti k idyllicky položenému rybníku (Frauenteich), od něhož nedaleko leží holý Israelsberg (325 *m*) rovněž s pěknou vyhlídkou.

Hostince: Habsburg, Radnice, Zlatý anděl, U hroznu a Seckerův. Lázně vanové. V létě plovárna na Mlýnském rybníce. Tutéž lodky.

Výlety ze Zákup.

1. **Svojkov-Sloup. Od zámku k S. a v l. přes trať vlečné dráhy Nové Sídlo (Schiedel) a Plesy do Svojkova ($1^1/_4$ hod.) a dále jako na str. 39.

2. **Kamenický Vrch** (465 *m*). Od kapucínského kláštera k vých. mírně stoupáme silnicí 30 min. ku *kapli sv. Josefa* (z r. 1698) na lesním svahu (pěkný pohled zpět na Zákupy), v níž spatřuje se obraz, o němž se praví, že podoby osob souhlasí s podobami majitelů panství z domu Berkovského. (Vedle kaple hájovna a městská střelnice); křížovou cestou vzhůru a na vrchol (t. zv. Deska — Platte upravena z balvanů čedičových za výtečnou přirozenou rozhlednu) podle krásné sloupové stěny čedičové. Po 15 min. pod vrcholem *»Ferdinandův Odpočinek«* (jiný pěkný bod je *Karlova vyhlídka*). Přiroz. rozhl. otvírá nám kolový rozhled; přes Zákupy, Dobranov a Čes. Lípu dohlédáme na nejbližší (Kozly, špičatý Ronov, dómovitý Vlhošť; vzdálen. (Sedlo, Radobýl) vrcholy Středohoří, přes Spičák (věž) dohlédáme až k Děč. Sněžníku, přes Kleis na malebné vrchy u Svojkova, Kotvický a Český Vrch, přes Cvikov na Luž, k V. a SV. přes Ralsko s Mimoní na úpatí na Limberk a Tolzberg na město Něm. Jablonné, za nímž vidíme hřeben ještědský od Trögelsbergu přes Jítravu až na Ještěd, v pozadí vidíme Jizerské Hory i Krkonoše, v dáli za Ralskem význačné body Turnovské: Trosky, Vyskeř, Mužský a Tábor u Lomnice, pěkný je i pohled na Dokesko od Kuřích Vod přes Kumerské pohoří na Borný a Bezdězy, za Dokeskem pak dohlédáme i Vrátenskou Horu a zámek Housku, vrchy Dubského Švýcarska s Nedovéskou a Říp. — Sestoupiti možno buď úzkou stezkou a po stupních k bývalé *poustevně* (příjemné zátiší), odkudž vede zpět cesta ku kapli sv. Josefa, nebo k S. označenou cestou do *Kamenického Dolu* se stinnými procházkami podle několika pramenů (jeden »Frauenquelle« je železitý) a Zlatého potoka ku Ovčácké kapličce (Schäferkapelle) z r. 1643 a pohodlně zpět silnicí od vsi Kamenice.

3. **Velenice-Bor.** Méně vděčná partie nežli č. 1., nicméně vždy ještě zajímavá. Prodloužena býti může a zajímavější učiněna spojením s čís. 2. přes Kamenický Vrch, s něhož se v tom případě sestoupí k S. Kamenickým Dolem, avšak místo do Zákup zpět, dáme se ze silnice k S. do Nov. Zákup k lesnické škole a přímo dále podle pot. Cvity k Sev. do Velenic (kdo mine Kam. Vrch, jde do Velenic přímo přes Nov. Zákupy $^3/_4$ hod.)— $1^1/_2$ hod. (host. u slunce a skalní sklep). Vedle hostince u Slunce *»Skalní kaple sv. hrobu«*; 5 min. k záp. na *Zám. vrchu* (stopy tvrze, již ve XIV. stol. vystavěl Pancíř ze Zákup a Svojkova) pěkné procházky, k vých. nad vsí *Velenický Vrch*, na jehož úpatí dostihneme za 5 min. pamětihodný *buk císařský*, jehož kmen má průměr

1 *m*; v koruně zřízeny galerie po stupních přístupné; vedle malá kaplička z r. 1905. Půvabným, lučinatým údolím Cvity k sev. a později k záp. podle dvou továren na zrcadla; za druhou továrnou v pr. od silnice rozkošným *Knechtelgrundem* malá (10minutová) ale půvabná zacházka do obce Cvity (rodiště Mozartova přítele, pražského kapelníka Jos. Strobacha); touto několik minut v l. (k J.) a pak k Z. cestou mezi Slavíčkem (v l.) a Schieferbergem (v pr.) do Boru (2½ hod. zacházkou přes Kamenický Vrch 3¼ hod.).

Dráha přetínajíc jižní část Zákup, obrací se k jihových. podle Götzdorfu (v pr., mlékárna, v l. zastávka), později k vých. (v l. výhled přes Voitsdorf na Kamenický Vrch) a podle lesnaté partie (v pr.) k Ploučnici přiléhající (v l. objeví se skvostný pohled na Ralsko) a stihneme stanici

Mimoň, před níž v pr. odbočuje vlečná trať k nákladnímu nádraží na východ od města položenému. Do města 10 min. (omnibus 40 h., na nádr. turistická tabule). Město (6000 obyv.), ležící nad ústím Panenského pot. do Ploučnice, vyniká vysoko položeným *kost. sv. Petra a Pavla,* vystavěným vlašským stav. G. Broggiem v l. 1663—89 a restaurovaným po požáru r. 1807. Obrazy oltářní pocházejí od zdejšího rodáka J. Schmidta. K nám. kostelnímu přiléhá zámek hr. Hartiga s pěkným parkem (v tomto několik pomníků). Park je přístupný. Zámek skoro stále vrchností obýván.

Zámek postavil tu v l. 1570 Karel z Biberštejna; v nynější stav uveden r. 1830 po pohromách, které jej stihly požáry r. 1620 a 1806. Je v něm bohatá sbírka přírodnin, fysikál. přístrojů, mědirytin, knihovna asi o 30.000 sv. zal. Fr. hr. Hartigem, a sbírka podobizen. Mimoň bývala prý původně majetkem pánů z Mimoně, ale záhy potom již pánů z Ralska a Vartemberku. Po bělohorské bitvě skonfiskována Mylerovi z Mylhúzu. Již r. 1407 bylo podhradí zdejší městečkem, které r. 1426 bylo Husity a r. 1620 Poláky spáleno a spustošeno. R. 1757 bylo vojenským ležením vévody Karla Lotrinského a r. 1778 stála tu hlavní moc Laudonova.

Od Broggia pochází také stavba *Sv. Hrobu* v severním konci města ve starořímském stylu provedená. V pašijovém týdnu bývá tu vzkříšení dramaticky provozováno. Město má úhledné sady na Křížové Hoře a na záp. straně směrem k Zákupům, několik pomníků (Josefa I, Schillera, Marianský sloup z r. 1677), *školní průmyslové museum,* městskou nemocnici a j. Město je rodištěm botanika Viléma Lorinsera, jehož bratru Karlovi svědčí pam. deska a název tělocvičny jako fedrovateli věci něm. turnérstva. Druhdy kvetoucí soukenictví jen ve dvou tov. závodech se provozuje, za to je tu několik přádelen na bavlnu, chem. úpraven a bělidel, tov. na kartouny, cívky, nábytek z ohybaného dřeva, pivovar, elektrárna, rozvětvené jirchářství a koželužství, řezbářství a p.

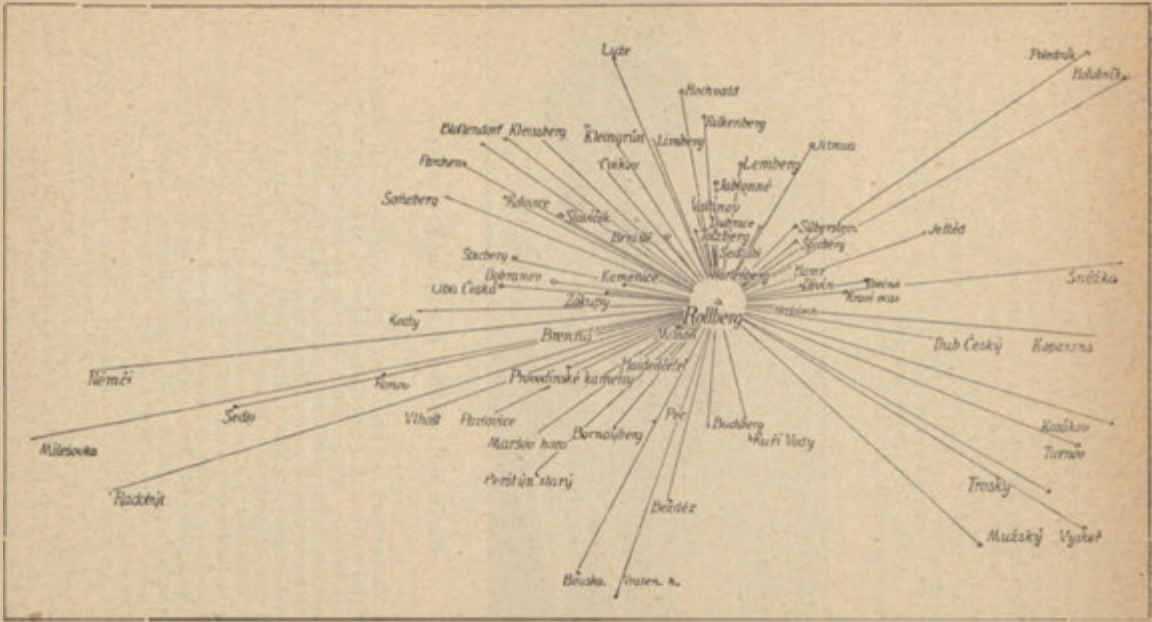
Turistická mapka okolí Zákup a Mimoně.

Okolí Mimoně, které tvoří jaksi střed mezi horským okolím České Lípy a vysokým hřebenem Poještědí, je v nejednom ohledu zajímavé. Vystupujeť tu řada malebných vrchů, jež krajinu tuto pásmem od jihu na sever směřujícím rozděluje; Ralsko, Limberg, Tolcberg jsou vrcholy z daleka a ze všech stran viditelné, zvláště Ralsko daleko do vnitra Čech je bodem význačným. — Druhou význačnou skupinu v krajině směrem k Ještědu tvoří Vartenberk s Děvínem, Hirschsteinem a Stohánkem, třetí pak zajímavý předěl Čertova Zeď od Kuřích Vod podle Osečné k S. se táhnoucí. V blízké budoucnosti má tato dosud jen pěšky přístupná krajina protata býti železniční tratí od Mnichova Hradiště do Křižan, čímž i západní část Poještědí, dosud obtížně přístupná, stane se přístupnější.

Hostince: U koně, Jelena, panský dům, u Koruny, Lederův, dobrá rest. Lindenhof blíže nádr. má pěknou vyhl., parní a vanové lázně, letní koupelny městské a soukromé.

Výlety z Mimoně.

1. **Ralsko (694 *m*) Od zámku označ. cestou do *Vranova* (Rabendorf; stará obrovská lípa v nádv. host. z. Julienshöhe), kde možno nalézti i průvodce oborou, kteráž úpatí Ralska obklopuje (klíč k oboře u hajného). Od konce vsi, kde již objevují se bizarní útesy pískovcové, tvořící úpatí vrchu, stoupáme k vrátkům obory a odtud stezkou ve skále tesanou na **Juliinu výšinu**, výstupek ve skalách vytesaný s překvapující vyhlídkou přes Mimoň na Kumerské pohoří, Borný k St. Perštýnu a Nedovésce v Dubském Švýcarsku, přes Provodínské Kameny k Ronovu a Vlhošti a podle Kumerských vrchů a Zákup na Kozly a výšiny nad Ploučnicí směrem k Labi. K SV. dohlédáme i českolipský Špičák a Svojkovské vrchy, také špičku Kleise, k jihu pak přes Buchbergy u Kuřích Vod k Bezdězům a k Vrátenské Hoře. Od Juliiny výšiny stoupáme zprvu obtížně, pak ale již pohodlněji bukovým lesem pod vrchol, v jehož bocích mezi balvany čedičovými bývá do léta led zachován; poslední kousek cesty je opět příkrý, pro botanika však vděčný. Vrchol, vypínající se 400 *m* nad okolní krajinu v podobě ploché skály, z vodorovně uložených sloupů čediče složené; tento vlastní vrchol má však vyhl. k S. a V. poněkud zastřenou; tuto lze si nahraditi výhledem z prostranství před branou zřícenin hradu **Ralska**, druhdy proslulého původiště a sídla pánů z Vartemberka. Zbývají z něho jen částky dvou věží (7 a 14 *m* vys.) a něco zdí kolem hradního nádvoří. Hrad stával tu již r. 1100 nebo i dříve, neboť již r. 938 súčastnil se turnaje v Magdeburku Teodor ryt. z Ralska. R. 1175 uvádí se tu Heřman z Ralska, jehož přímými potomky byli pánové z Ralska a Vartemberku. Býval to pevný hrad, jeden z prvních zděných hradů v Čechách, jenž vyvzdoroval nájezdu Husitů 1426, ale r. 1434 dostal se v ruce vůdce Táboritů Čapka ze Sán na tažení proti Žitavským. R. 1463 zmocnil se hradu lstí Jaroslav ze Sternbergu v čele Lužických; ačkoli byl hrad až do r. 1474 obýván, pustnul přece vůčihledě a r. 1491 byl úplně již opuštěn. — Vyhlídka z Ralska je vskutku velkolepá. K S. vidíme nižšího souseda Limberk nad Novinami, za ním Tolzberg a Mergentálský Limberk, dohlédáme Luž a Hochwald, na pr. od Tolzbergu přes Něm. Jablonné, Falkenberg a Lückendorf a v pr. zámek Lemberg. K SZ. vévodí naší vyhlídce Kleis, v l. od něho vidíme Blottendorf s Kaltenbergem, před ním řadu menších vrchů (Ortels) a rozlehlé osady v popředí (Grünau, Hlemýžď, Brniště), za nimi Cvikov a východně od něho řadu kup (Grünberg, Glasertberg, Klötzerberg). Na levo od směru Kleise vystupují Svojkovské vrchy, Slavíček a Schieferberg nad Sloupem, za nímž vystupují Kotvický a Český vrch, Sonnenberský hřeben, za Slavíčkem dohlédáme v pr. Bor a za ním Bildštejn, v l. Herrenhausstein u Kam. Šenova a ves Parchen. K Z. přes Pertoltice s Wachbergem vidíme Kamenický Vrch se Zákupy, českolipský Špičák i obracíme pak obloukem k JZ. na hřeben Kozly za Čes. Lípou (v popředí Dobranov, Voitsdorf) a k Ronovu, dohlédáme výšiny v Polabí u Němčí a přes Kumerské Pohoří s Eichbergem a Borným vidíme zříc. St. Perštýn a v dáli přes Nedovésku Říp, za Eichbergem Maršovickou Horu s Vlhoštěm a dohlédáme až na Klapý u Libochovic, v pr. od Ronova pak Radobýl a Sedlo u Litoměřic i vrchol Milešovky. K J. objevuje se nám

Vyhlídka z Ralska.

podobná vyhl. jako s Juliiny výšiny, již rozšiřujeme dokonalejším výhledem na Turnovsko k JV., kde dohledáme až výšiny u Horek a Benátek nad Jizerou. K vých. vystupuje blízký Hirschberg, v pr. od něho Svéborice, dál do pozadí Stohánek, Čes. Dub a vrchol Kopaniny s rozhl. v pr. Sychrov, Turnov, Kozákov a Tábor, ještě dále na pr. Trosky a Vyskeř i Mužský. V l. k SV. Vartenberk a v l. od něho protáhlá Dubnice, za níž v pozadí ještědské sedlo u Jítravy, v pr. od Vartenberka přes Hamerský rybník vidíme Ještěd a za ním Jizerské Kupy. Mezi tímto pohledem a Hirschsteinem vystupuje Děvín a v pozadí Vys. Kolo na Krkonoších. — S Ralska možno sestoupiti, nechceme-li se stejnou cestou vrátiti, za $^3/_4$ hod. do Vartenberku směrem na dvůr Malé Ralsko, kde lze z obory vystoupiti. —

Děvín a Hamerský rybník u Vartenberka.

2. **Vartenberk — Děvín.** Buď přes Ralsko dle č. 1. se sestupem na Malé Ralsko, nebo přímo do Vartenberka, něm. městečka nad Ploučnicí s malou čes. menšinou (Ls. host. panský a u Koně). Farní kostel sv. Sigmunda chová tři obrazy Führichovy a na hl. oltáři obraz od Pamnicha; prof. Jaksch z něm. univ. v Praze má tu pomník. Od kapličky Sv. Jana i s Kalvarie (Kreuzberg) pěkná vyhl. do okolí, jemuž panuje *zámek* s kapličkou svatojanskou pěkným stromořadím spojený. Dosud zachován je hluboký příkop, přes nějž vedl most zvoditý, nyní kamenným nahražený; vede k portálu hradu *Stráže* či Vartemberka s letopočtem 1563, kdy zámek v nynější podobě přestavěn. Zámek pronajímá se nyní na letní byty a z oken jeho je překrásná vyhlídka, jinak neposkytuje ničeho zvlášť pozoruhodného. Ve 13. stol. byl tu ještě holý vrch Stráž a Čechové i hrad ještě ve stol. XIV. Stráž nazývali. Založen byl v XIII. stol. Benešem z Markvartic, jenž odtud psal se ze Stráže nebo Vartemberka a byl praotcem rodu, v dějinách země proslulého. Známý je dobře Jan z Vartemberka jako přívrženec Zikmundův z dob husitských, kdy i vojska táborská a sirotčí Vartemberka se zmocnila. V XVI. stol. koupili hrad Hyšpergárové, kteří súčastnili se povstání stavovského, takže Vartemberk zabrán a prodán Valdštýnovi. — Okolí

Vartemberka je velmi půvabné. Okres. silnicí dojdeme za ¼ hod. do vsi *Hamru* při malebném rybníce; odtud pochází rodina umělců Maxů, z nichž Antonín, tvůrce zde stojící sochy sv. Jana Nep. přesídlil do Sloupu, odkudž vyšli ostatní umělci toho rodu. Rybník obklopen je lesy a lesnatými kopci, Děvínem se zříceninou, Špičákem a Krásou a v pozadí dohlédáme za ním Ještěd. — Jdeme po hrázi rybníku k pile a dáme se v l. po břehu znač. cestou a za 40 min. dojdeme do sedla mezi Špičákem a Děvínem, z něhož v l. vystoupíme za několik min. do zřícenin hradu **Děvína**; mineme sotva zřetelné stopy 1. brány a zachovalejší druhou branou dostaneme se do hradního nádvoří, kde v létě bývá malý hostinec; spatřují se tu zbytky hradního paláce s věží, ohradní zeď, stopy sklepení a studně (18 *m* hluboké), hradní kaple (stopy starých fresek) a výstupek, o němž se praví, že je dvořiště turnajů. Prvním známým držitelem Děvína jmenuje se Václav II., jenž prodal jej r. 1283 Janovi z Michalovic. Po r. 1359 dostal se hrad ve stálé držení pánů z Vartenberku. R. 1433 marně byl hrad obléhán Lužičany, kteří v okolí mnoho škody natropili. R. 1516 vzal Děvín a Ralsko Jáchym z Bibrštejna a r. 1604 koupí Jan Millner z Mylhauzu, týž císařský falckrabí, jehož syn Jan účastnil se vzpoury stavovské a r. 1621 hrdla, cti a statku zbaven i dostal se Děvín s Mimoní radě kurf. Saského Janovi Hofmannovi z Zeidleru, kterýž nalézal se mezi Sasy, již r. 1631 město Pražské opanovali; byl proto svého jmění odsouzen a toto připadlo Valdštýnovi, po jehož smrti vdově Zeidlerové darováno. Vyhlídka ze zřícenin je velmi vděčná, zvláště směrem k Ještědu; od úpatí Děvína až pod hřeben ještědský rozeznáváme četné osady a městečka, Kunnersdorf, Osečnou, Johannestal, Padouchov, Vesce, Světlou, Hodek, Paseky, dále k sev. pod Ještědem Křižany a za nimi nížící se hřeben směrem k Jitravě (Kalkberg a Trögelsberg). Na sever dohleďáme Hochwald, přes rybník Luž a Tannenberg, dále v l. Vartenberk a Tolcberg, Limberk a Kleis, v pozadí Bildstein, Slavíček u Sloupu, až i Kozly za Čes. Lípou s Ralskem v popředí, nejblíže Špičák a za ním vykukující Bezděz. Můžeme pokračovati původní cestou, která nás svede na silnici, kterouž v l. vrátíme se k rybníku a do Hamru. Můžeme však také a) silnicí jíti v pr. a odbočiti po několika krocích k myslivně, kde zařízen je *chov pstruhů*, nebo b) jíti dále silnicí až ke *Kavčímu Kameni* (Dohlenstein), pískovcovému, 30 *m* vys. monolithu na úpatí vrchu Kühtalského (486 *m*). Kdo nechce se vrátiti do Vartenberku, může od Kavčího Kamene k JV. dáti se cestou ¼ dlouhou na *Stohánek.*

3. **Stohánek** (Struhanken). Zajímavé toto hradiště dostihnouti lze dle č. 2. přes Vartenberk a Děvín a tak několik pěkných bodů spojiti, anebo přímo z Mimoně okr. silnicí (Osečná-Čes. Dub) na *Svébořice*, před nimiž možno si povšimnouti pahorku s valy předhistorickými a bývalé celní hospody (z času, kdy se tu na silnici mezi Žitavou a Prahou clo vybíralo). Zdejší farní chrám, zbudovaný na způsob loret. kaple r. 1864 (na místě staršího kostelíka) chová korunové svícny, na nichž jsou sv. Václav a král Otakar vymalováni. Za vsí táhne se silnice k Osečné a v pr. podle ní Dlouhá Skála, okolo níž se silnice k vých. zatáčí; v ohybu najdeme v l. v lese mohutné pískovcové skalí (396 *m*) s nepatrnými zbytky hradu Stohánku (klíč k brance má nadlesní ve Svébořicích, u něhož shlednouti lze pěknou sbírku parohů). Uvnitř vystupuje se na vrch skály po schodech do skály vytesaných, vedle nichž výklenky připomínají křížovou cestu z času, kdy hradiště poustevníky bylo osídleno; tito mívali tu i kapli a stěny pokryli malbami, nyní již nezřetelnými. Dřevěný hrad byl tu postaven asi v l. třicátých XV. stol. a jména dostalo se mu podle

tvaru skály, dávno dřív Stoh či Stohánek jmenované; tehdy Beneš z Vartenberka se připomíná jako pán na Stohánku. Vrátivše se k silnici, můžeme pokračovati na Osečnou a Čertovu Zeď a dále pak na Ještěd (viz str. 64.)

4. Zbíny-Wildtal. Výlet tento možno po případě spojiti s předešlým, neboť jdeme toutéž okres. silnicí, ale jen k Nov. Dvoru (48 min.), kdež dáme se v pr. podle rybníků k mysl. Zbinské (Pinzkay). Asi 10 min. odtud skalní hřeben s vytesanými komorami známý jako poustevna *Wildtal*, je vlastně staré skalní hradiště *Zbiny* zvané, po jehož opuštění okolní les název Zbinsko podržel. Sídlel tu nejspíše nějaký nápadník hradu děvínského. Odtud možno přímo jíti $^3/_4$ hod. do Svébořic a na Stohánek (viz č. 3.)

Opouštíme Mimoň drahou kolem městských sadů dlouhým viaduktem přes silnici zákupskou, mineme po l. ruce Wacheberg s pěknou partií pískovcových skal, po pravé ruce táhlé *Pertoltice* (*Barzdorf*, zast.) s krásným výhledem na Ralsko, pak se nám v l. vynoří Kamenický vrch se svou družinou a v pr. otevře pohled na vzdálený Ještěd s Limberkem a Děvínem v popředí a stihnem stanici

Velký Grunov, ves s továrnou na sukna a parní mlékárnou, kde v lese »Hulička« zvaném shlédnouti lze pěkné sloupy pískovcové. Odtud za $^1/_2$ hod. do Novin (Neuland), odkudž zříc. Ralska poskytuje pohled nejimposantnější. Ubírajíce se dále k sev. dohlédáme před sebou v pr. mohutný *Tolcberg*, kdežto v l. za nižšími kopci (Laufberg, Ortelsberg) vystupuje Kleis. Skrze vsi Luh a Jáchymov dostihneme stanice

Brniště *(Brims)*, křižovatku několika okresních silnic a východiště na *Vartenberk* (40 min. viz str. 90) a Laufberg i Tolcberg. Odtud možno dobře vydati se i do Sloupu nebo Svojkova (viz str. 39).

Laufberg, záp. od Brniště, jehož vrchole (480 *m*) za hodinu lze dostoupiti, je čedičový kopec, jehož čedič ukazuje vzácné odloučení v tvarech deskovitých a proráží pískovec, který v kontaktu s čedičem nabyl struktury sloupovité. Vrchol, korunovaný řídkým stromovím poskytuje půvabný rozhled na všecky strany. K Z. na Svojkovské vrchy s pozadím Sonnenbergského hřebene, vyznačeného zřetelně vystupující vsí Parchen s Kraví Horou a Bildsteinem (věž); k SV. přes bližší Ortelsberg vidíme Cvikov a nad ním Kleis, v pr. od něho v pozadí Tannenberg (s věží) a zříceninu Tolštýn, dále na pravo vystupuje v pozadí Luž nad celým shlukem lesnatých kopců a hřebenů. K S. prohledá skrze lesy zámek Lemberg, k SV. dohlédáme Trögelsberg a Vápený Vrch na sev. části ještědského hřebene, jejž nám zakrývá Tolcberg; v pr. od tohoto vystupuje Ralsko, od něhož se nese zrak přes Mimoňsko na površi krajiny Dokeské s Provodínskými Kameny, za nimiž v pozadí dohledáme přes Maršovickou horu k Nedovésce na Českodubském Švýcarsku a v pravo vrcholy Středohoří Vlhošť v popředí s Kozly a nejblíže Špičákem u Čes. Lípy. Sestoupiti možno přes Lindavu (45 min.) do Cvikova $1^1/_2$ hod.

Tolcberg, bezprostředně nad vsí k sev. se zvedající a téměř celý zalesněný, poskytuje na dvou bodech pěknou vyhlídku. Na sa-

mém vrcholi s jižního konce krásný výhled na Vartenberk s Děvínem, v pozadí s Ještědem a Kozákovem; odtud vede úzká stezka na *Rabenstein*, osamělý čedičový kůžel o 30 *m* níže položený, odkudž viděti jest v širokém oblouku od Sedla a Ronova přes Kozly a Tannenberg až k Luži se Spičákem u Ces. Lípy a Svojkovskými vrchy v popředí. Sestoupiti možno k východu přes Tlustec (Tolgerdorf) do stanice Valtinova nebo přes Potřelnou (Peltrum) do Jablonného.

Podle Tolcbergu (v pr.) minuvše ves Tolcbach (v pr.) a překročivše tu Panenský potok, zastavíme ve

Valtinově *(Walten)* poblíž zámku a kaple, jež zbudovány jsou v místě býv. tvrze. Kaple nese pamětní desku vojínů, kteří zde r. 1758 po vítězné bitvě u Hochkirchu zemřeli a je zajímava dobře zachovalými uměleckými freskami v klenbě i kutými pracemi ze XVII. stol., pozornosti také zasluhuje obraz sv. Šebestiana od Quercina. Trať odtud zaměřuje přímo k SV. skrze Malý Valtinov podle zámku Nov. Falkenburgu (v pr.), spojuje se u Zámeckého rybníku s tratí od Cvikova a ústí do stanice

Jablonné *(Deutsch-Gabel)* při stejnojmenném místě, krásnými lesnatými pahorky obklopeném. Sama stanice překvapuje skvostným výhledem na vrchy za sebou vystupující (Limberk, Eichstein, Grünerberg, Kleis, dále na Hochwald a Falkenberg a v pr. na Lemberg z lesa vyhlížející). Městečko ležící na Potoku Panenském z Ještědského hřebenu přicházejícím (2500 ob.), opatřeno je pramenitou vodou a kromě krásné polohy vyznamenává se i mnohými pamětihodnými stavbami. Tak poutá pozornost vysoko položený *děk. kostel*, renaissanční stavba, jež v l. 1699—1729 po vzoru víd. chrámu petrského zbudována byla Petrem Ant. Biancou a v l. 1893—94 slohově restaurována; zejména průčelí a portál znamenitým provedením se vyznačují. Z původní vnitřní výbavy zachován jest jen růžencový oltář. Ve výklencích bohatě štukem a malbou vyzdobené presbyteře spatřují se mramorová poprsí hr. Frant. Ant. Berky (1706) a jeho manželky. Ploché reliefy na sloupech kopule představují legendu blahosl. Zdislavy (1240—1285), jež s jinými majiteli Jablonného (hr. Berkou, Pachtou a j.) je tu pochována. Vchod ku hrobce hájí mříž kutá ze XVII. stol., mosazná křtitelnice pochází z XVIII. stol. Při kostele býv. dominik. klášter, na místě kláštera blahosl. Zdislavou založeného, v XVIII. stol. vyzdvižený; zajímá jen mříž u vchodu býv. křížové chodby. — Býv. starodávný *chrám městský* shořel r. 1788 a v zříceninách jeho, význačných pěknou věží bez střechy, nalézá se pivovar. Jinou nejstarší budovou města je *starý mlýn* ze XVI. stol., 3 zajíma-

vými sgraffity zdobený. Náměstí zdobí morový sloup Salvatorský z r. 1686 (z r. 1882 obnovený). Nový je evang. chrám z r. 1902, okres. nemocnice a j. V městském *museu* ukazuj židli, na níž Napoleon r. 1813 v celnici v Petersdorfu odpočíval.

Zakladatelkou města uvádí se Přibyslava, sestra sv. Václava a a vedle ní blahosl. Zdislava z rodu Berků, jako zakladatelka kláštera. Obě byly manželkami majitelů Lemberku. Městečko, nalézající se na pražsko-žitavské obchodní silnici, trpělo po staletí mnoho nájezdy válečnými. R. 1419 dobyl je Žižka, r. 1467 a 1468 dvakráte zmocnili se ho Žitavští, zle s mu dařilo ve válce třicetilet r. 1745 měl tu hlavní stan velit pandurů Trenk, r. 1757 po 36ho dinném úsilném boji vypudil odtu Prusy gener. Macquir, 1778 stejn osud připravili tu Prusové Raku šanum. 1813 měl tu hl. stan kníž Poňatovský a aké r. 1866 byl t pruský hl. stan.

Na západě přiléhá k Jablonnému zámecký ryb. (koupel a loďky) se zámkem *Novým Falkenbergem*, bar. budovou z r 1759, jehož vnitřek bohatě štukovím a freskami je vyzdoben Přístup na požádání u vrátného, není-li zámek obýván.

H o s t i n c e: Panský dům, Habsburk (turistický u nádraží) vedle nich i Černý Orel, Bílý Lev, Slunce, Cís. rakouský.

1. **Lemberk** (½ hod.). Vděčno spojiti návštěvu Jablonného s výletem na zámek Lemberk. Po prohlídce Jablonného jdeme podle Pann. Potoka do souvislých s ním *Markvartic*, kdež povšimneme si u silnice zahradních mřížových vrat, krásné práce ze XVII. stol., jež pocházejí ze svatojanské kaple u Žitavy. Podle rybníku dále jdouce mineme později t. zv. »distelborn«, správně »*Pramen Zdislavin*« jenž vyvírá pod chrámcem se sochou blahosl. Zdislavy — v dominikánském stejnokroji. Další viz níže u zast. Lemberk-Markvartice.

2. **Falkenberg - Hochwald** Větší, velmi vděčná partie, již podnikavý turista prodloužiti může přes Luž na Tolštýn a Tannenberg nebo přes Oyvín do Žitavy; a) k S. přímočarou silnicí do pohraničné vsi *Petersdorfu* (1 hod.), jejíž celnice byla často stanovištěm válečníků (také Napoleona, Poniatovského). Odtud za ½ hod. k záp. na vrch **Falkenberg** (583 *m*), čedičový kužel se zbytky stejnojmenného hradu, v němž nalezena nádoba s českými brakteaty z časů Václava I. a Otakara II. (1230—1278). Hrad založ. nejspíše Vartenberskými pány, ku konci XIV. st. byl v l. 1424—29 sídlem posádk lužických stavů, již pak nahradil posádka husitská, odtud do Lužic a zejmena okolí Oyvína výpad činivší. Od r. 1514 připomín se hrad jako zřícenina. Dnes náleží Falkenberk do statku měst Žitavy (k lesnímu statku Ludwigshausen), patrně již asi od r. 147 kdy horní Lužici byl postoupen Vrchol silně zarostlý neposkytuj vyhlídky; vede však odtud po hodlná cesta lesem ½ hod. k žitavské myslivně č. VI. (výče piva) v sedle, mezi Falkenberger a Hochwaldem, odkudž je krásn vyhl. Za dalších 30 min. jsme od tud na silnici od Lückendorf k hranici zemské přistupujíc kde můžeme v l. dáti se 40 mi na *Hochwald*, v pr. k S. za 20 mi dojíti do Oyvína. Sestoupivš stejnou cestou z Hochwaldu (vi trať IV.) jdeme (nechceme-li jíti n Oybin) ve směru na Luž v l. silnic 30 min. do Krombachu (skvostn výhledy) a odtud přes Lichtenwald (1½ hod.) na Luž (viz str. 53 nebo jdeme jen k host. v Hajnu kde odbočíme v pr. přes Schanzendorf, Plissenberg a Krkavčí Kameny přímo na Luž. — b) Z Jablonného cvikovskou silnicí k Z

a za žel. tratí v pr. k S. do Hermsdorfu. Po 3 *km* od rozc. odbočíme v pr. k Falkenbergu, jejž obcházíme po záp. úpatí (také z této strany je možný výstup a lze pak sledovati dále cestu dle a), nebo jdeme dále přímo k mysl. č. VI. a dále jako při a).

3. **Cvikov - Kleis** jest druhá partie, kterouž podnikavý turista prodloužiti může buď přes Nov. Huť na Tannenberg a Tolštýn (str. 51) a odtud dále přes Luž, nebo přímo přes Nov. Huť na Luž (viz str. 51) a odtud přes Hochwald zpět do Jablonného (3—4 dny). — Do Cvikova vede nás silnice k západu přes trať sedlem mezi Lerchenbergem (v l.) a Eichensteinem v pravo do *Kundratic (Kumersdorfu)*, stanice tratě, jež Jablonné se Cvikovem spojuje, odkudž dále silnicí přes Kleingrün do Cvikova (2½ hod.). Silnice má stále krásné až překvapující vyhlídky a zvláště nad Kundraticemi, když vystoupíme na *Höhlerstein* (v l.), kde s tak zv. Schillerovy vyhlídky přehlížíme celé pásmo od Hochwaldu až po Ještěd; v pr. od silnice *Grünberg* sám je zarostlý, ale na t. zv. *Büttnersteinu* (pískovcový útes) zřízena rs. s Camerou obscurou, odkudž se vyhlídka od Ještědu k Bezdězům a Sedlu doplňuje. U Kleingrünu ležící *Hohlstein* je pískovcový útes, hojnými dolinami prostoupený a z pískovců sloupovitých (na způsob čedičových sloupů) utvořený.

Cvikov (město s 5600 něm. obyv. je čilým střediskem bavlnářského a lnářského průmyslu a obchodu. (Hostince: Zlatý lev, Říšský dvůr, Jelen, Koruna, Slunce; nádr. rs.; v Martinstalu vodoléč. ústav, lázně spolku zdravotnického). Městský *chrám sv. Alžběty* je stavba vlaš. mistra Ferviho, 1726 (r. 1868 obnovená); na býv. hřbitově u kostela několik pomníků od Jos. Maxe. K sev. pěkná alej do *Francensgrundu* (rs., v zimě jízdy na rohačkách) na *Kalvaru* s křížovou cestou (v kapli obraz Snímání kříže, dle Rubense), odkudž je krásný rozhled. Sestoupiti možno sev. do vsi *Glasertů* (Ls.) a prodloužiti tudy výlet přes Hoffnung na Luž (str. 60) nebo Hochwald (s vynecháním Kleise). — Ze Cvikova k JV. vede silnice do Lindavy, kde pěkně vystupují jizerské opuky s Callianassami (račími klepety) a mechovkami. Odtud k Z. za ½ hod. možno podle silnice do Sloupu vystoupiti na **Ortelsberg** (550 *m*) znělcový vrchol (znělec sloupovitě i balvanitě odloučený) s krásnou vyhlídkou. Odtud možno se za 45 min. vrátiti do Cvikova nebo přes Sloup pokračovati na Bor a odtud na Kleis. — Ze Cvikova na Kleis možno buď použíti dráhy do Röhrsdorfu (viz výš.) nebo dojíti do Röhrsdorfu za ¾ hod. pěšky. (Dále jako na str. 50.)

Opouštíme Jablonné podle Markvartic (v pr.) a hledíce vstříc vysoko položenému zámku Lemberku, staneme v zast. *Markvartice-Lemberk* (u vsi Lemberku; rs. u zámku, letní rs. v pivovaře; Ls.), kde nad velkým rybníkem, jejž tvoří tu Pannenský potok, zvedá se

Zámek Lemberk, dlouho již neobydlený, ale dobře zachovaný, k němuž podle pivovaru pohodlně dojdeme. Hlavní části jeho pocházejí z l. 1561—1581, vysoko čnící věž však je asi z XIII. stol. Přes most, zřízený na místě býval. mostu zvoditého, vstupuje se do dvou bran, ochrannou věží hájených, kdež u vrátného jest se přihlásiti o vstup a průvod (zpropitné). Většina vnitřní výzdoby pochází až z polovice XVII. stol. (z doby obnovy za pánů z Bredova) jen u vrátnice spatřují se zbytky staršího sgraffita. Do pravidelného čtverhranného dvora hledí okna se střídavými trojhrannými

a obloukovými štíty, jež vzbuzují domněnku, že přestavbu starého hradu provedl asi týž vlašský mistr jako přestavbu zámku roudnického; také sem hraničí velká věž, ale krytá pláštěm, v němž nalézá se kašna. V přízemku ukazují světnici blahosl. Zdislavy, avšak světnice je novověká a není možno, aby tu světice byla v XIII. stol. bydlela, také nábytek nejvýš XVI. stol. pamatuje, jiné předměty jsou až ze stol. XVII. Dle Sedláčka je to starý sklep, který ku konci XVII. stol. tuto úpravu obdržel. Nad posl. branou nalézá se *kaple sv. Ducha*, jež rovněž asi z 2. pol. XVII. stol. pochází; výprava její z XVIII. st., malby nevalné ceny, jen štuky ze XVII. stol. jsou úhledné práce. Na oltáři ostatky blah. Zdislavy. Z kaple jdeme světnicí, jež vesměs výzdobou štukovou se honosí, do velkého sálu s dřevěným, na způsob klenutí sroubeným stropem, jenž drastickými výjevy z války třicetileté je pomalován. — Pěkný táflovaný strop bez maleb má tabulnice (večeřadlo), vedle níž t. zv. »*Fabelsaal*« (malovaná světnice), místnost, jejíž strop je rozdělen v 77 polí a každé z nich opatřeno je obrazem s něm. průpovídkou; zjev to vzácný a svého druhu v Čechách jediný, pocházející snad z času pánů z Donína (poč. XVII. stol.). Za válek napoleonských a války sedmileté bývala v této síni nemocnice. V severním konci zámku najdeme altan s pěknou vyhl., jenž stojí nad býv. vězením, jež v XVII. stol. v baštu bylo proměněno; v jihoz. části nalézá se hluboká studně, pozornosti zasluhuje i stará konírna o 50 stájích a nejzajímavější je *velká věž*, jediný pozůstatek pův. hradu, do níž v přízemí prolomen vchod v XVII. stol. Druhá štíhlejší věž na záp. straně zámku, je dílo novější, pro pouhé schodiště zřízené. Nedaleko zámku ukáže vrátný *Zdislavinu kapli* se hřbitůvkem, kde se ukazuje hrobka, v níž prý uloženo bylo původně tělo blahosl. Přibyslavy, nežli odtud přeneseno do chrámu svatovítského v Praze. Pod zámkem připomíná kříž pohřebiště vojínů padlých r. 1758 a na cestě k Markvarticům *Zdislavin Pramen* (viz str. 94) uctívá památku blahoslavené Zdislavy. Podle staré pověsti blahosl. Přibyslava, manželka některého Markvartice, kteří ode dávna byli držiteli tohoto jmění, pohřbena pod horou Krutinou (na níž stojí Lemberk) a nad hrobem jejím vystavena výše dotčená kaple. Blahosl. Zdislava byla manželkou Havla Markvartice, jenž na Krutině vystavěl okolo r. 1241 hrad, jenž nazván *Löwenberg* (nyní přezván Lemberg nebo Lämberg) i psal se odtud z Lemberku. Byl to pán vynikající, jeden z nemnohých, kteří proti králi Václavovi nepřidali se k odbojném králevici Přemyslovi. Z jeho rodu pošli panové ze Zvířetic, kteří se také z Lemberku psali; od r. 1401 jsou v držení Lemberka Vartenberkové ale jen do r. 1471; odtud přechází Lemberk z jedné ruky do druhé. Hrad znovu přestavěl Jindřich Kurefach z Trachenberku (v 2. pol. XVI. stol.), jenž i panství značně zvelebil a spustlé vesnice znovuzřídil. V zalidnění okolí pokračováno i za Jindř. Berky z Dubé (od r. 1581); byli tu také pány pánové z Donína a po bitvě bělohorské prodán Valdštýnovi, od něhož lénem dostal jej Hanuš Rudolf z Bredova, jenž nedal se Valdštýnem svésti ku zrádě a jemu za to Lemberk k dědictví zpupnému ponechán. Jeho syn to byl, jenž zámek v nynější podobě přestavěl. R. 1786 prodali Bredovští panství toto hr. Gallasovi z Kampa, jehož nástupcům na Frýdlantě (viz str. 70) zámek dosud náleží. — Jdeme-li ze zámku k J., přijdeme za krátko na silnici k Johnsdorfu, před ním s výšiny je krásný rozhled, zpět silnicí 25 min. k zastávce.

Trať železniční sleduje dále směr Pannenského potoka k **Rynolticům** *(Ringelshain)*, něm. tkalcovské vsi s kost.

sv. Barbory s nástropními freskami ze XVII. stol., hlavním oltářn. obrazem od Quaisra (1829) a barokním sousoším ze XVII. stol. na návsi; tu je také dvousoší sv. Václava a Sv. Jana Nep., však jen sv. Václav v baroku provedený má uměl. hodnotu. Rynoltice jsou dobrým východištěm na

Ještědský hřeben přes Jitravu (*Pankratz*). Jdeme a) z Rynoltic k vých. erární silnici ½ hod. do *Feldhäuseru*, kdež geologa zajímá mohutný nános diluvialních stěrku nordických. Za 10 min. jsme pak již v *Jitravě*, něm. vsi, kde provozuje se po domácku plátenický průmysl. Ve zdejším kostele 2 olt. obrazy (sv. Josef a Poselství P. Marie) od Vil. Kandlera. Silnicí dále (před kost. v l.) k lesu (v l. na okraji lesa *Sloní kly* — pískovcové skalí) a za min. k hostin. *Windschänke* v sedle (391 *m*) mezi Schwammbergem (v pr.) a Trogelsbergem (v l.) Odtud krásný rozhled zpět přes Rynoltice k Jablonnemu a Cvikovu. V l. Ortelsberg, v pr. mergtálský Limberg, mezi nimi v pozadí Sonnenberg a Blottendorf, za Limbergem v pr. Kleis — dále v pr. Falkenberg a Hochwald s rozhl., za nímž vystupuje špička Lože. Od Ortelsbergu v l. Tolcberg mezi nimi Laufberg u Brniště a Svojkovské vrchy, v pozadí pak na l. Kozly. Přes Jitravu zaclání nám Kirchberg Ralsko, za to ale na obzoru vycnívají špičky obou Bezdězu. Za 15 min. odtud stinneme na Ls. Freudenhöhe na hřebeni (viz str. 69.), nechceme-li se od host. vydati v l. dle str. 69. přes Trogelsberg do Pasu a vrátiti se odtud do Jitravy, nebo jíti dále do Hrádku. Jinak kousek za host. odbočuje v pr. hřebenová cesta pres Schwammberg na Kalkberg a můžeme dle str. 69 zpětným směrem sledovati hřeben Ještědský do Gruntu a odtud dále na Ještěd. — b) Z Rynoltic do Jitravy, avšak u kostela nikoli v l. silnicí, nýbrž přímo dále znač. cestou, kteráž vede na vrchol Kalkbergu (789 *m*), odkudž dle str. 69 můžeme se vydati v l. (ku Freudenhöhe, Wildschänke) nebo v pr. do Gruntu a dále na Ještěd.

Od Rynoltic sleduje železniční trať několika oblouky směr jihovýchodní se značným stoupáním proti hřebenu Ještědskému mezi Kirchbergem (v l.), jenž nám zakrývá pohled na Jitravu a Sandbergem (v pr.) do stanice

Schönbach ve skvostné poloze pod Špičákem a Malým Kalkbergem hřebene ještědského. Obec táhne se ještě drahně vzhůru po svazích. Možno sice vystoupiti na hřeben cestou mezi domky přímo na Kalkberg, pohodlněji ale jdeme ¼ hod. silnicí ku Křižanovu a odbočíme pak v l. přes trať ku

Kapli sv. Krištofa, na hřebenu zdaleka viditelné, (835 *m*), kdež najdeme již označenou hřebenovou cestu, kterouž dle str. 69. vydáme se v l. přes severní část hřebene, nebo v pravo na vlastní Ještěd. Po případě překročíme hřeben znač. cestou přímo do Gruntu, k zast. Neulandu.

Trať železniční stoupá ze Schönbachu stále po svazích Špičáku a Mal. Kalkbergu, při čemž v pr. z oken vozu otvírá se daleký výhled od Bezdězů na jihu až k Hochwaldu na severu, jejž na obzoru korunují daleké vrcholy Středohoří (za jasna i Milešovka bývá viditelna). Stanice

Křížany, nejvyšší ze všech stanic této tratě (498·4 *m*). Na stanici turistická tabule; netřeba jíti do vsi, nybrž odtud přímo vystoupiti na blízkou hřebenovou cestu; vsí projdeme jen, chceme-li vystoupiti na hřeben až v Tetřevím sedle pod samým Ještědem. Došedše do sedla, nebo stihnuvše hřebenovou cestu bodem, kde křižuje silnici do Gruntu, pokračujeme dle své chuti dle str. 69 buď v l. ku Krištofově kapli a dál až nad Jítravu, nebo zpětným směrem v pr. dle str. 68 a 69 na Ještěd. — Za stanicí obrací se trať v ostrém úhlu do ještědského tunelu, 802 *m* dlouhého (zvlášť při jízdě zpětným směrem překvapí skvostná vyhlídka, když se vyjede z tunelu), kde dostoupí nejvyššího svého bodu (500·17 *m*) a pronikne přímo do středu pohoří Ještědského; mohutným viaduktem (sloupy jeho jsou 29·5 *m* vys., sám je 202 *m* dl. a má 14 otvorů, z nichž 11 má rozpětí 12 *m*), překročíme hluboký zářez neulandský a zastavíme v zastávce

Neuland (host.: Wollmanův a Neue Welt), od níž vede znač. cesta ku kapli sv. Krištofa na hřebeně nebo přímá silnice 20 min. do Křížanského sedla nad tunelem. Třetí cesta vede od školy viaduktem na značk. cestu, která vede lesem po svazích Dansteinu dosti příkře na hřebenovou cestu (za 20 min.), kterouž v l. za hodinu dojdeme na Ještěd, nebo v pr. se můžeme dáti přes Moiselovu kupu. Hned za zastávkou Neulandskou projedeme druhým tunelem 40 *m* dl., překročíme nový, hluboký zářez viaduktem 127 *m* dl., a za krátko vnikneme do třetího tunelu 48 *m* dl., za nímž následuje stanice

Grunt (Christophsgrund) u vsi farní, zal. r. 1581, kdež dosud stojí dřevěný kostel z r. 1683 s dřevěnou zvonicí a kaplí z r. 1692. (Host.: U Clamova Švýcarska s koupelnou, Veteranský dub, Zlatá hvězda). Tato část Poještědí se skvostnými bukovými lesy a hojnými sady je cílem hojných výletů i letním sídlem a zove se **Clamovým Švýcarskem.** Nejbližší snadno dostupné vrcholy (*Kaltenberg, Brandkoppe, Schaffnerberg*) poskytují krásné vyhlídky jednak na Středohoří a Lužické Hory, jednak na Jizerské Hory a Krkonoše; zvláště vděčný je odtud výstup na

Ještědský Hřeben, značenou cestou ku Krištofově kapli (dále viz na str. 69), kamž dojdeme krásným lesem za hodinu. I v samém Gruntě překročíme-li trať k **Červenému Kříži**, stojícímu mezi dvěma lípami, můžeme užíti rozhledu na rozkošnou hornatou a lesnatou krajinu. Také odtud vede cesta znač. na Ještědský Hřeben pod Srním (Rehberg), jehož dostihnouti lze za 30 min. a sestoupiti odtud do stanice Karlswaldu (krásné výhledy do údolí

Nisy a na Jizerské Hory, sestup 40 min.). Jiná znač. cesta vede od Červ. Kříže přímo na *Vrchol Ještědu*. Jiný vděčný bod okolí je **Edvardův Buk**, obr., jehož obvod měří 3·75 *m*. V sedle mezi Váp. Vrchem (Kalkbergem) a Dl. Horou (Langebergem) dostihneme ho za 45 min. znač. cestou podle potoka Lochbachu (pěkné pohledy zpět na vrchol Ještědu. (Od buku vede několik znač. cest ruznými směry na př. na hřeben, na Freudenhöhe, na schönwaldský Spičák a na Dlouhou Horu (Langeberg 707 *m*, špatná cesta), poslední výběžek hřebene Ještědského s vděčnou vyhl. na okolí Liberce, část Jizerských Hor, Krkonoši a Ještěd.

Opouštíme Grund po viaduktu 51 *m* dl. a 21 *m* vys. a tunelem 329 *m* dl. a vstupujeme do údolí Nisy, kde v l. objeví se zříc. *Hammerstein* a projedeme opět tunelem 32 *m* dl. na viadukt 76 *m* dl. a 22 *m* vysoký, za nímž leží stanice

Karlswald, odkudž je pěkný pohled přes Nisu na Jizerské Hory. Odtud vede dobrá znač. cesta do Tetřevího sedla (Auerhahnsattel $1^1/_4$ hod.), z něhož se vystupuje na Ještěd (viz str. 68), kteráž cesta je velmi vděčná svými skvostnými výhledy do údolí Nisy směrem k Císař. Kameni a k Černé Hoře Studničné i k vrcholi Ještědu. (Od této cesty odbočuje 10 min. za Karlswaldem žlutě znač. cest a na Srní — 45 min. a odtud do Gruntu — viz výše). Také nová silnice od Karls waldu přes Suchou 45 min. do Liberce je vděčná svou krajinnou scenerií. Za Karlswaldem obrací se trať JV. směrem do nižší pahorkatiny pod Ještědem k stanici

Suchá (*Berzdorf*) a za ní za krátko k stanici

Rosental-Johannestal, kde již rozvinuje se průmyslový ruch okolí libereckého. Johannestal souvisí s obcí Hanichen, která táhne se vzhůru podle ještědské silnice. Od stanice vystoupiti lze na vrchol Ještěda za $1^1/_2$ hod. (viz str. 69). Za krátko končí naše trať ve hlav. nádraží

Liberce (viz str. 68).

Trať V. a. Chřibská. Varnsdorf. Žitava.

Z Chřibské-Teichstadtu (str. 54) vede nás žel. trať k východu přes silnici krásnolipskou podle Bernsdorfského rybníka (v l. 44 *ha*, jméno po vymizelé vsi); dále podle Horního Gruntu skrze menší vsi Lichtenstein, Sophienhaim do stanice

Dolní Grunt-Jiřetín, ležící v Dol. Gruntě. Jižně od stanice leží ves Katharinental, kterouž vede cesta do městečka

Jiřetína, (Ls.) s kostelem sv. Trojice z l. 1590—1612, do jehož zdi jsou zazděny pískovcové koule s podobami lidskými, jež prý pocházejí z hradu Tolštýna. Bývaly tu doly na měď a zinek, jimž město děkuje svůj vznik. Dnes panuje tu průmysl textilní. Město (host. v radnici a u Hroznu) je dobrým východištěm výletů na Tolštýn, Tannenberg a Luž. Nad městem ležící **Kreuzberg** s kaplí a sousoším Krista, Petra, Jana a Jakuba, spojen je s městem krásnou alejí (křiž. cesta) a poskytuje krásnou vyhlídku.

Výlety z Jiřetína.

1. **Tolštýn**. Ulicí Tolštýnskou k jihu do tkalcovské vsi Tolštýna a podle bývalé rychty, do jejíž zdi zazděn je kámen z Tolštýna se znaky Berků z Dubé, vzhůru ku zřícenině. Viz str. 53. zde najdeme značenou hřebenovou cestu jedním směrem na Tannenberg, druhým na Luž.

2. **Tannenberg. Přes Křížovou Horu vede cesta do vsi Tannenbergu (Ls.), kde u Sieberova hostince křižuje cesta, v l. na Tolštýn, v pr. na vrchol Tannenbergu vedoucí. Výstup $1^1/_4$ hod. Další viz na str. 52.

3. **Luž. Kdo z této stanice chce větší vděčnou partii podniknouti, spojí výlet na Tannenberg, Tolštýn a Luž v jedno tak, že dle čís. 2. vystoupí na Tannenberg a odtud jde značenou cestou přes Tolštýn na Luž (viz str. 53). Partii možno ovšem prodloužiti přes Oyvín nebo Hochwald do Jonsdorfu nebo Jablonného. Přímo na Luž jdeme přes *Inoncencendorf* (Ls.), kde setkáme se s cestou od Tolštýna (viz str. 53.) a po hranici zemské dojdeme na Luž. (Sestup viz str. 51.) 2 hod.

Ze stanice Dolní Grunt-Jiřetín vede trať železniční po svazích Schönbornského hřebene (v l.) a zastaví ve stanici

Dol. Grunt; vrátíme-li se od této stanice k J. přes trať a za tratí dáme se v l. horní části Dol. Gruntu, dojdeme přes hranici zemskou do Herrenwalde a Waltersdorfu, kterýž se táhne až pod samou Luž, jejíhož vrcholu dostihneme krátkým vzestupem za 2 hod. (viz str. 51). Jižně od Dol. Gruntu v těchto místech zvedá se řada lesnatých kopců (*Hörnelberg*, *Buchberg*, *Ziegenrücken*, *Dreiecker*) a vedle Luže nejvyšší hřbet *Finkenkopfe* (789 *m*), v jichž klínu a popředí nalézá se zdrž vodní, založená r. 1898 pro vodovod Varnsdorfský. Nastoupíme li podle barvírny cestu přes Goldflössel, vnikneme do této příjemné partie mezi Hörnelbergem v pr. a Kozím hřbetem (Ziegenrücken v l.), kde geolog může pozorovati zajímavé vržení mezi žulou lužickou a kvádrovým pískovcem (žula je tu místy stlačena nebo v měkkou, lupkovitou hmotu změněna, vystupující žíly diabasu, gauteitu, komptonitu, pískovec ukazuje hladké plochy, povstalé svezením vrstev a p.). Značenou cestou možno i tudy dojíti na Luž (mimo značené cesty je dovoleno jen těm, kdo mají zvláštní legitimaci od Lichtenštejnské správy).

Hned za stanicí dolnogruntskou překročíme silnici a jsme u prvních domů

Turistická mapka středu Hor Lužických. (Okolí Luže a Hochwaldu.)

Varnsdorfu, něm. pohraničního města se 24.000 obyv., jež spočívá v půvabné kotlině, kterouž na jihu ovládá Lužické pohoří nejvyššími svými vrcholy, na severu Špičák; k severozáp. souvisí Varnsdorf se Seithennersdorfem a Rumburkem. Třetihorní vrstvy v okolí, zejména u Seifhennersdorfu vystupující, poskytly hojné otisky listů, ryb, čolků (*Triton basalticus*) a pokládají se za nejstarší třetihorní vrstvy v Čechách. V průmyslovém městě, jež zove se malým Manšestrem rumburské nížiny, kvete hlavně průmysl textilní (víc než 4000 stavů), jakožto v hlavním sídle severoč. průmyslu bavlnářského, lnářského a vlnařského. Památností je tu nemnoho. Děk. *kostel sv. Petra a Pavla* je stavba z l. 1766—76 a chová dva pozoruhodné obrazy od Fr. Kadlika (sv. Jana Nepomuckého a P. Marie) a na stropě fresky od Ant. Donáta. Na býv. hřbitově je několik náhrobků od Pettricha. Novostavby jsou starokat. kostel ve IV. okresu (1874) se sochou Kristovou od zdejšího rodáka Pilze a got. kostel Karlův v VI. okr. (1907). V městském museu je vystaveno několik modelů Pilzových prací, mezi nimi také guadriga, jež zdobí víd. parlament.

H o s t i n c e: Endlerův, Union a Kor. princ Rudolf poblíž hl. nádraží, město Vídeň, modrá Hvězda a Bursa, poblíž děk. chrámu: Záb. místnost s rest. Kolloseum.

Z Varnsdorfu doporučuje se turisticky i geologicky zajímavý výlet na

Špičák varnsdorfský (539 *m*), znělcový kopec na hranici zemské s velkou rs. o dvou patrech a krásnou vyhl. Z III. okr. pohodlný výstup za 20 min. Z oken rs. a odpočívadel na vrcholi vidíme přes Varnsdorf na úpatí rozložený velkolepé skupení horské od Luže a Finkenkoppe přes Tolštýn a Tannenberg k vrcholům Českosaského Švýcarska (Ronnberg, Tanzplan). V pravo přes Seifhennersdorf a Oberhennersdorf vidíme k Rumburku s Wolfsbergspitzem a Jüttelsbergem v pozadí, na pravo obrací se náš zrak do Lužice, kde vystupuje zřetelně skupina Bělobogu a Černobogu, k sev. pak uzavírá obzor Lubijský vrch a rozkládá se před ním velká řada osad (Eibau, Walddorf, Leutersdorf), dále pak k SV. dohledáme Zemskou Korunu nad Zhořelcem, k vých. Žitavu a za ní na obzoru Jizerské Hory a část Krkonošu, jichž další část zakrývá Ještěd. V pr. od Žitavy vidíme Jonsdorf s jeho skalním městem, v němž leží Oyvín.

Pod Špičákem vystupují diatomové třetihorní lupky u samoty »Bergwerk« označené. Také svahy směrem do údolí Mandavy jsou zajímavy diluvialními štěrky stáří ledového.

Z hlavního nádraží varnsdorfského jedem želez. tratí přímo přes hranici zemskou k vých. podle stanic *Gross-Schönau, Heinewalde a Scheibe*, které tvoří takřka nepřetržité osídlení až k Hedwigsdorfu a Hornicům stále podle Mandavy, na níž leží i Varnsdorf do

Žitavy (35.000 obyv.), třetího druhdy města ze šestiměstí Lužického, kteráž je dnes sídlem celé řady vyšších saských úřadů, amer. konsulátu a vyniká úpravnými promenádami a předměstími s nákladnými letohrádky. Je důležitým střediskem hnědouhelné pánve a obchodu s přízí, plátnem, bavlněnými látkami, drogami a lučebninami i rušným místem průmyslovým (středisko saské výroby damaškové a plátenické).

Žitava s okolní krajinou Zagort zvanou, byla druhdy součástí král. Českého; osada byla již ve XIII. stol. osazena Němci a Přemyslem Otakarem r. 1255 povýšena na město, které již ve XIV. stol. bylo samosprávným. V husitských dobách byla Žitava útulkem největších nepřátel Husitův, kteří jí sice nedobyli, ale okolí její vydatně spustošili. V odboji naproti Ferdinandovi přidržela se však českých stavů i pozbyla za to mnohých výsad a statkův. V XVII. stol. nalezli tu útočiště čeští exulanti v takovém počtu, že po dvě století si tu udrželi svou českou osadu i kostel. V těch časech připadla Žitava k Sasku. Mnoho trpěla Žitava ve válkách pruských a napoleonských. Jako konečný bod našeho území v této končině, vyznačuje se velice zajímavým okolím. Naleží i dnes ještě mezi nejbohatší města saská.

I pro své památnosti zasluhuje Žitava návštěvu a prohlédnutí. Lehnuvši ve válce r. 1757 popelem, byla znovu velmi pravidelně vybudována. Z nádraží jdeme do města (cestou obelisk na paměť udělení konstituce a krásná budova Johannea) budyšínskou třídou, jež vede ke *kostelu sv. Jana* (zal. 1791 byl od r. 1757 ve zříceninách do r. 1834—36, kdy dle Schinkelova návrhu restaurován; sev. got. věž úplná, jižní uťatá má nahoře vyhlídkové cimbuří). Na hlav. nám. *Rolandova studně* a zachované dva staré domy s arkýři, novodobá, krásná *radnice* (1840) s krásnými malbami na skle v oknech zasedací síně. Odtud dále na Nové Město ku *kostelu sv. Petra a Pavla*, vedle něhož nalézá se *městská knihovna* se vzácnými rukopisy, majest. listem Matyášovým pro evangeliky v Čechách a se sbírkou mincí a starožitností. Nedaleko odtud *Brehmovo přírodovědecké a starožitnické museum*. Podle kostela sv. Kříže přijdem na Otakarovo nám. s pomníkem *Bismarkovým* od Hüttiga a dále na promenádu s pomníkem zde rodilého komponisty *Marschnera*. Přes sady v bývalém opevnění ku hřbitovu se starobylým kostelem P. Marie v ranné gotice a pěknou vyhl. k jihu.

Hostince: *Reichshof* v nádr. tř. (pok. 2 *mk*. tab. d' h.) u radnice *Zlaté slunce* (pok. od 1·5 *mk*, na Nov. Městě *Saský Dvůr* (pok. od 1·5 *mk*), chválí se *Bílý Anděl* (pok: od 1·75 *mk*, oběd od 1·25 a 1·5 *mk*) Skrovnější *Černý Orel* (Frauenstr.) a *Augustinův* (pok. od 1·5 *mk*).

Výlety ze Žitavy.

1. **Údolí Nissy.** Mandava ústí pod městem do Nisy. Nejkrásnější místo údolí této řeky je pod Hirschfelde. Drahou zhořeleckou

do Rohnau nebo zast. Rosental (rs.) a odtud pochodem na klášter Mariental (rs.) a k zast. Rusdorfu, odkudž zpět.

2. **Koitsche.** (Vrchol 363 *m* s rs. a pěknou vyhl.). Drahou varnsdorfskou do Heinewalde, odtud přes Breitenberg a Koitsche do Žitavy 2 hod.

3. **Jonsdorf-Luž.** Drahou do Jonsdorfu 12·7 *km* 5krát denně za hodinu (zpát. lístky). Lázně *Jonsdorf* jsou velmi oblibeným Ls. Dráha staví v zast. *Bad Jonsdorf* (host. Bad Jonsdorf a Weisser Stein, pok. 1·25, snid. 30 pf.) a jde ještě dále až do stan. *Jonsdorf* (rs. *Kretscham* u stanice), odkudž přístupny jsou pěkné skalní partie (Jonsdorfské Švýcarsko). Od stanice vede znač. cesta (za $^3/_4$ hod. hojně navštěv. host. u rybníka s loďkami) do Nov. Jonsdorfu, kdež v úzkém údolí nad rybníkem se dělí; přímo dále vede na *Krkavčí Kameny* (*Rabensteine*, 1 h. jednod. rs viz str. 51); v pravo mohutné skály *Nonnenfelsen* (1 h. krásná vyhl. rs); za rs. ukaz.; po $^1/_2$ hod. host. *Wacht* v Nov. Waltersdorfu v sedle pod Luží, odkudž za $^3/_4$ hod. dosti příkře na vrchol *Luže* ($2^1/_4$ hod., viz str. 57).

4. **Ojvín.** Drahou 12·2 *km* do Ojvína (Oybin **zpát.** lístky 5—7krát denně za hodinu), hojně navštěvovaného Ls. (krásné villy, pensionaty v úzkém údolí na upatí stejnojmenného vrchu. Hostinec: Nádr. rs., jednoduché pok. *Hot. z. Bad* (pok. 1·5—2 *mk*, denní pense 4 *mk*. *Kretscham* (pok. 1·25 *mk*). Zvonovitý, pískovcový kopec Ojvín rozervan je mohutnými kolmými trhlinami, pěkným lesem porostlý a nese malebnou dvojitou zříceninu. Na jižní části je to zřícenina hradu, druhdy pánu z Lipy, který r. 1280 Žitavskými a r. 1350 Karlem IV. dobyt. Druhou, skvostnou zříceninou jsou pozůstatky got. kostela a kláštera Coelestinek, jejž zde r. 1369 založil Karel IV. a vybudovati dal Parléřem. R. 1577 zapálen byl bleskem byv před tím již r. 1546 následkem reformace mnichy opuštěn. Nejkratší výstup 20 min. od jihu přímo ke kostelu (402 *m*; po četných skalních stupních) druhý od sev. poněkud delší ale vděčnější. Dáme se hned u nádr. v l. přes louku kolem vrchu do romantické rokle (Hausgrund) s rybníčkem, v němž zřícenina se malebně zrcadlí a vzhůru, kde se obě cesty sejdou před zříceninou hradu. V nádvoří hradním v paláci restaurovaný sál chová *historické museum* (vstupné 25 pf.). — Dál vede cesta podle pomníku dr. Chr. A. Peschecka k zříc. chrámu. odkudž křížovou chodbou (krásné výhledy) na starý hřbitov (zajímavé náhrobky) a k rs. v krásné poloze s rozkošnou vyhl. Odtud pěkná procházka kolem vrchu s měnícími se vyhlídkami. Od hřbitova vedou dřevěné schody ku zbytkům hradu (odtud pěkný pohled na chrám) a dále na vrchol s Kamerou obscurou (10 pf.). — Také z Ojvína možno podniknouti pěknou partii tamní skalní krajinou a vystoupiti na Hochwald a Luž a po případě přes Jonsdorf se vrátiti. K tomu účeli jdeme od nádraží jen malý kousek silnicí a hned zabočíme v l. označenou cestou na **Töpfer** (25 *m*) mohutnou skalní bránu (Rs.) s krásnými vyhlídkami (českou a ojvínskou; vděčno nevynechati). Sledujeme odtud k JZ. cestu dle ukazatele na Hochwald nejprv *malou skalní ulicí* na **Scharfenstein** (45 min.). romant. skalní skupinu s krásnou vyhlídkou jak k Ojvínu tak do Čech; dál podle *Edmundovy chýše* (odbočka k l.z. Lückendorfu) *velkou skalní ulicí* mezi skalami a lesem (*Mnichova kazatelna* s překvapujícím výhledem) do t. zv. *Škeble* (*Muschelsaal*, škeblovitý skalní útvar prostřed lesa) a do sedla mezi Brandem a Hochwaldem (500 *m*), odkudž za 45 minut vystoupíme na jižní vrchol **Hochwaldu** ($2^1/_4$ hod., str. 51, Rz. 10 pf., česká a saská rs.). Odtud lze se značk. cestou dostati za $^1/_2$ hod. zpět do vsi Ojvína nebo za $1^1/_2$ hod. do Jonsdorfu k stanici, anebo přímo dále jíti ještě 2 hod. označ. cestou na Luž ($4^1/_2$ hod. str. 51),

odtud pak nastoupiti přes Nonnenfelsen za hodinu k stanici v Jonsdorfu (5½ hod.). Návrat do Žitavy nebo do Varnsdorfu.

Do Žitavy ústí z Čech ještě dvě železniční tratě, jedna od Liberce (viz trať V c), druhá od Frýdlantu (viz trať V d) a ze Žitavy pokračuje železniční trať do *Zhořelce* (viz trať V e). Kromě toho má Žitava ještě spojení na Lubij (Löbau), jež vede přes zajímavou pro nás stanici

Ochranov (*Herrenhut*), městečko, jež r. 1722 založeno bylo Moravskými Bratry pod ochranou hrab. Zinzendorfa, jež odtud ochranovskými se zvali. Tiché, čisté městečko s pravidelnými sady činí vlídný dojem; obyvatelé zabývají se plátenictvím, ženy jmenovitě rukavičkářstvím a ručními pracemi, zvláště vyšíváním kostelních rouch, vynikají zbožností, mravností, čistotou a přičinlivostí. Město je dosud střediskem Jednoty bratrské čili Ochranovských; jednota dělí se na provincii německou, britskou a dvě americké s počtem 34.600 bratří. V Ochranově má ústavy náboženské, vzdělavací (dívčí ústav), dobročinné (obydlí a pracovny pro vdovy, svobodné bratry a sestry, dům pro poutníky a missionáře), dům fojtský, kostel, nemocnici, pracovnu pro řemeslníky, sborový archiv se sbírkou obrazů, historické ethnografické museum. — Host. »Der Brüdergemeine« (pok. 1·5—2·5 *mk*, sníd. 80 *pf.*, oběd 1·50 *mk*, den pense 4—5 *mk*, lázně).

Trať Vb. Varnsdorf, Eibau, Georgswalde.

Z hlavního nádraží Varnsdorfského objíždíme po záp. straně město (zast. Varnsdorf) do stanice

Seifhennersdorfu, odkudž Seifhennersdorfem a Hennersdorfem máme 4 *km* do Rumburka (str. 59). Seifhennersdorf leží již v Lužici a honosí se jedním z nejkrásnějších chrámů v tomto území. Je tu také Kneippovský vodoléčebný ústav. Trať překročuje Mandavu a pod e stanice

Leutersdorfu (v l.) spojí se brzy s tratí od Žitavy směřující ve stanici

Eibau, odkudž krátkou spojkou do

Gersdorfu nad prameny Sprévy. Pramen Sprévy *Spreeborn* zvaný navštívil r. 1778 Bedřich Veliký a dal nad ním zříditi kupoli, která r. 1848 musela býti snesena. Na místě jejím r. 1891 postavil odbor severoč. Exc. klubu novou monumentální stavbu. Druhý pramen *Pfarrborn* o ¼ hod. dále obrouben žulou. Oba prameny za nedlouho se spojují. Ve

St. Gersdorfu narodil se v Praze působivší něm. fysiolog *Dr. Ed. Hering.* V Nov. Gersdorfu jsou Lázně Bedřicha Augusta s Rs. a na *Hutungshöhe* Bismarkova rozhledna. Překročivše za Gersdorfem Sprévu, která v těch místech tvoří hranici zemskou, stihneme konečnou stanici

Ebersbach u Georgswalde, kde spojují se tratě od Liberce a Biskupic. S nádr. spojen je hotel s rs. a noclehy. V obec. domě shlédnouti lze sbírky spolku Humboldtova.

Trať Vc. Liberec, Žitava.

Z Libereckého hlav. nádraží ubíráme se k S, pak k SZ. podle Rosentalu hustě obydleným údolem libereckým s krásnými výhledy v pr. k Horám Jizerským, v l. na Ještěd do stanice

Machendorfu, vsi s čilým tkalcovským průmyslem (mezi jiným také tkaniny gumové se tu vyrábějí. R. 1432 zvítězilo tu Šestiměstí Lužické nad Husity a r. 1866 udála se tu první srážka předních stráží. Kromě Ještědu, jenž odtud přístupen značk. cestou za 2½ hod., vhodno odtud učiniti pěknou vycházku na zříceninu

Hammerstein v půvabném kraji Clam-Gallassova Švýcarska, jež se hned za nádražím otvírá. Jdeme silnicí přes trať u stráž. domku, po ¼ hod. v pr. topolovým stromořadím k továrně a před touto v pr. přes Nisu na pravý břeh, po tomto až na pěšinu, jež podle žel. náspu vede ku zřícenině (zde vyskytují se plži *Helix solaria a Clausilia orthostoma).* Hrad znám jest tu od času Oldřicha z Biberštejna; ve XIV. stol., přešel od Biberštejnu v majetek rodiny Rödernu; v husitských válkách byl několikrát předmětem obležení a útoku, r. 1558 připomíná se již jako pustý. Při návratu od zříceniny můžeme zajíti do údolí potoka Eckersbachu a stejnojmenné vsi (30 min.), po případě až do Gruntu (str. 69.) a užijeme mnoho krajinných půvabů a krásných pohledů.

Za Machendorfem projíždíme rozkošné údolí Engelsberské, mineme ves Engelsberg a zúženým údolím Nisy dospějeme do stanice

Chrastavy *(Kratzau)*, ¼ hod. od stejnojmenného, půvabně položeného městečka (3240 ob.) s čilým průmyslem textilním (spřádá se tu také egyptská bavlna: závod firmy Cichorius a spol., 30.000 vřeten). Got. kostel vystaven teprve r. 1868; chová Führichovou Madonnu (odhaduje se na 36.000 K), sv. Josefa od Kandlera, Kratzmannovo Navštívení P. Marie a Worndlerova sv. Karla Bor. Starší budova je radnice z r. 1646 (věž r. 1812 obnovená). Chrastava je rodištěm malíře Josefa Führicha (pam. deska na domě) a v rod-

ném domě jeho spatřuje se jizba s památkami na umělce. Před kostelem pomník vojenský. Na bývalém hřbitově staré pomníky jsou první práce sochaře Jos. Maxe.

Hostince: V radnici, Černý kůň, Město Vídeň, Korunní princ Rudolf.

1. **Gickelsberg** (566 m.); přes Horní Wittig (30 min.), půl hodiny na Gickelsberg, výběžek Jizerských Hor (Sloupový čedič se žulou místy v něm uzavřenou) s rs. na vrcholi a vděčnou vyhlídkou na okolí Zhořelce a Lubije (Löbau), Jizerské Hory, část Krkonošů, hřeben Ještědský, vrchy v okolí Č. Lípy (Spičák) se Středohořím v pozadí (Sedlo, Milešovka) a na skupinu Lužických Hor (Luž, Hochwald, Kleis) se Žitavou a s Hrádkem v popředí.

2. **Hohenwald**, plochou, z velké části vzdělávanou kupu (639 *m*) dostihneme přes Hor. Wittig znač. cestou za 40 min. Skvostná vyhl. podobná oné s Gickelsbergu, rozšířená, ale se značnou částí Jizerských Hor v okolí Nov. Města.

Podle Nisy dostihneme za krátko stanici

Weisskirchen u staré stejnojmenné vsi, v jejíž okolí zejména (host. »Zur Pyramide«) údolí Nisy je krajinářsky půvabné (pěkná procházka směrem do Ketten 1 hod.), odkudž dále možno jíti až do Grafensteinu. Pěkná a snadná je odtud také vycházka na

Freudenhöhe (viz str. 69) a blízkou jí zříceninu (3/4 hod.).

S výhledem na Freudenhöhe překročíme Nisu a hlubokým zářezem, jejž tu její údolí tvoří, blížíme se k zastávce

Ketten s přádelnou, v jejímž blízkém okolí **Kronavské údolí** se železitými lázeňkami *(Bad zur Wartburg)* a Kneippovským vodoléčeb. ústavem je rozkošnou vycházkou. Od lázní dojíti lze za 30 min. na **Grafenstein**. Po Kettenském náspu opustíme zastávku, za níž se nám objeví malebný pohled na krásně položený zámek *(Grafenstein* (v pr.); v levo objeví se nám táhlý Paský hřeben ještědského výběžku s Trögelsbergem, pak Pfaffenstein se Spittelgrundem a v popředí pak městečko

Hrádek *(Grottau,* 3500 N. 116. Č.), v jehož okolí těží se hnědé uhlí a provozuje čilý průmysl, kromě textilního (výroba orleansu, tibetu a vlašského klotu), výroba plstěného zboží, umělé vlny, gumového zboží, rostlinného barviva, škrobu, raff. lihu atd. Farní chrám starého založení v nynější podobě roku 1764 - 65 přestavěný, chová fresky od Spitzra z XVIII. stol. a vot. obraz Marianský na dřevě malovaný z r. 1665. Z r. 1714 pochází socha sv. Anny (morový sloup), zcela novodobý je evang. kostel u nádraží (z r. 1900). Na býv. hřbitově mezi starými náhrobky spatřují se náhrobky Nosticů ze XVII. stol. S Hrádkem souvisí Görsdorf s velkým

text. závodem (1152 stavů, 50.000 vřeten), strojním zámečnictvím, odtud možno skvostným údolím pot. *Weissbachu* podniknouti krásnou partii u Hartova počínající.

Hostince: Město Liberec, Anděl, Císař rakouský, Zlatý lev.

Výlety do okolí Hrádku.

*1. **Grafenstein.** Žitavsko-Libereckou silnicí k vých. za krátko dospějeme k rs. „*Zur gol. Anhöhe*", odkudž v krásném výhledu spatříme zámek Grafenstein. Sestoupíme od rs. do vsi Grafensteinu (35 min.), nad níž velice malebně zvedá se stejnojmenný zámek (Vrátný průvodčím za zpropitné). Starý hrad na tomto místě pamatuje se již ve XIII. stol. za pánů z Donína a základní zdi dnešního zámku pocházejí asi z těch časův. Až r. 1651 přešel hrad v držení Trautmannsdorfů a po nich (1704) Gallasů. V husitských válkách byl hrad několikrát obléhán i dobyt (1424, 1431, 1435), za 30leté války Königsmark měl tu hlavní stan. Na starší doby upomínají stopy nástěnných maleb v hor. nádvoří, zbytky sgraffita nad dveřmi do okrouhlé věže. Zvláště zasluhuje pozornosti zám. kaple ze XIV. stol., v XV. stol. obnovená a bohatě vypravená, v ní pak pěkné malby temperové na sedadlech, skvostné nástěnné a nástropní malby, dřevěná socha sv. Barbory asi z XIII. stol. a kopie Madonny dle Lukase Cranacha. Neopomeneme vystoupiti do zám. věže (98 stupňů, z jejíchž 18 okének jsou skvostné výhledy k Žitavě a Hrádku) a nahlédnouti do krásného starého parku, jenž však obecenstvu je nepřístupný. — Kdo nechce se vrátiti stejnou cestou, nechť pokračuje od Grafensteinu přes Wetzwalde k hranici zemské, a dál vsí Kohlige (krásná vyhl.) do **Lázní Oppelsdorfu** (ocelité a sirnaté lz., hotel, lz. dům, park) z Grafensteinu $^3/_4$ hod. Odtud za $^3/_4$ hod. možno dojíti na Gickelsberg a ukončiti partii v Chrastavě.

2. **Pfaffenstein.** Z Görsdorfu, jenž s Hrádkem souvisí, jdeme podle dolu Josefinského a lomu na Lindenbergu $^3/_4$ hod. na Spičák; místo abychom na tento vystoupili, sledujeme znač. cestu na vzdálenější (+20) min. *Pfaffenstein*, jenž poskytuje podobnou, ač ještě vděčnější vyhl. a opatřen je na vrcholi ochr. chyží. Krásný pohled do údolí Nisy, přes blízký Spičák k Žitavě, kol do kola na velkou řadu osad; přes Spittelgrund vidíme Ketten, Grafenstein, Wetzwalde, v pozadí jejich Gickelsberg a Hochwalde, v l. od nich Königsholz a Hirschfeld, v pr. Hor. Wittig a kostelík Rychnovský, dále k vých. přes Dolní Berzdorf, Weisskirche, Chrastavu, Voigtsbach a v pozadí jejich vrcholy Hor Jizerských (Hemmrig, Taubenhaus, Siechhübel, Černou Horu a Tafelfichte). K JV. vystupují groteskně Krkavčí Kameny, za nimi Trögelsberg a hřeben Paský s vesnicí Pasem a dál celý hřeben Ještědský až k rozhledně na vrcholi Ještěda, na jehož svazích a úpatí rozeznáváme Jítravu obracejíce zrak k jihu do skupiny, jíž vévodí Ralsko. K záp. otvírá se nám krásné údolí Weissbachu, za nímž dohlédáme Hochwald a Falkenberg, v l. od nich pak Kleis, za Hochwaldem Luž, v pr. od něho Töpfer u Ojvína a Sonnberg.

Za Hrádkem překročíme hranici zemskou u Ullersdorfu, kde tvoří ji potok Ullersdorfský, obcí Poříčím dostaneme se na viadukt přes Nisu, 860 *m* dl. u Malého Schönova, v l. objeví se nám Hochwald s výšinami u Ojvína a za krátko **Žitava** (viz str. 103).

Trať Vd. Frýdlant Žitava.

Tato krátká spojovací trať vede přes Kunnersdorf a Dittersbach do

Hermsdorfu, odkudž přes Christiansau je vděčná partie na Hohenwald (str. 107) a kdež připojuje se saská trať vedoucí do nedaleké již

Žitavy (viz str. 103).

Trať Ve. Žitava—Zhořelec.

Žitavu spojuje s pamětihodným Zhořelcem (str. 84) denně víc nežli šest osobních vlaků přes Hirschfelde, Rohnau, Rosenthal, Russdorf, Ostritz, Nikrisch (stanice spojovací s Libercem a Seidenbergem) Dl. Ossig za 55 min. až 1 hod

Trať VIa. Krásná Lípa—Herrenwalde. — b. Rumburk—Herrenwalde. — c. Rumburk—Mikulášovice—Sebnice—Žandov.

Dvě kratičké industrialní dráhy spojují stanici Herrenwalde jednak s Krásnou Lipou přes Gärten, jednak s Rumburkem. Z Rumburka jde trať delší, která vede podle tratě sev. dráhy, překročí Mandavu (Rauchberg s věží v l.) do zastávky

Dolní Ehrenberg při dlouhé tkalcovské vsi, jež přímo souvisí se *Starým Ehrenbergem,* podle něhož vede nás trať dále k stanici

Starý Ehrenberg, jehož kostel z r. 1740 chová Kindermannův obraz sv. Jana Nep. Po úpatí vrchu Wolfsbergspitze dostihneme pak zastávky

Herrenwalde na rozvodí mezi Labem a Odrou v poloze, poskytující vyhlídku (nejlepší s malé výšiny u domu č. 15) na Wolfsbergspitze, Tannenberg, Tolštýn, Luž, Rauchberg a Hutberg u Rumburku, Nový Ehrenberg a Horní Herrenwalde. Za 15 min. dostihnouti možno Hor. Herrenwalde s krásnou vyhl. směrem k Jizerským Horám a odkudž za 40 min. lze vystoupiti na Wolfsbergspitze.

Podle Hor. Herrenwalde za krátko křižujeme ves Zeidler a stihneme u ní stanici

Zeidler na hranici českého Švýcarska s továrnami na krajky a poutnické zboží, pletené, trikotové zboží, nitě, zá-

clony. Kostel z r. 1717 má pěknou osmihrannou věž a na hlavním oltáři obraz od Kindermanna (1795). Dobrý host. Webrův u kostela. Okolí zdejší vděčí těmito vycházkami:

1. **Sternberg**, lov. zámeček (k J: 30 min.), nyní jen hájovna a skrovná rs. v okolí, kde směrem ke Kyjovu vystupují vrstvy útvaru jurského. Dáme si tu ukázati pěšinu k *oltáři*, pečlivě do skály vytesanému a *křtitelnici*, skalce s prohlubněmi, jak lid praví. na vodu a olej. Jiným směrem přístupnější je nedaleko *pruské ležení*, prostora s převislými skalami, kde prý v dobách válečných okolní obyvatelé útulek hledali; kousek dále *loupeznický hrad*, pískovcová skála s ochr. chýží na vrcholu, jež poskytuje výhled do okolních lesů. Odtud dle ukazatele k monolithu »Muž«, (Mann) zvanému. Nedaleko ve špatně přístupném »Jestřábím dolu« spatřuje se *viklan*, balvan, jenž prstem může býti uveden v kývavý pohyb. Od Muže dle ukaz. možno sestoupiti do Údolí pot. Wolfbachu a po 10 min. přes Křinický most do údolí Kyjovského (str. 56).

2. **Zadní Doubice**, vlastní brána Čes. Švýcarska přístupná pěknou cestou za 5/4 hod. Jdeme přes vrch Hemmehübelský na *Vosí kamen* (věžovitá skála na saských hranicích) a odtud do údolí pot. Weissbachu ku skále osamělé »Bismark« zvané a podle úzké skalní trhliny »Tirol« zvané k ústí pot. do Křinice, již nedaleko Zad. Doubice (str. 54).

3. **Tanzplan**, vrchol Čes. Švýcarska stihneme přes Hemmehübl, cestou plnou krásných vyhlídek přes kupy Meyersberg, Hanelberg a Hantschberg do *Thomasdorfu* (2 hod.) a odtud na *Tanzplan*. (Viz díl I. Českosaské a Švýcarsko.)

Cesta drahou poskytuje stále skvostné vyhlídky, jakmile přejedem svahy Plissenbergu, za nímž objeví se Rosenberg, Kaltenberg a Zschirnstein a podle kapličky Sv. Trojice stihneme u táhlé vsi zast. *Hor. Mikulášovice* a podle Velkých Mikulášovic dostihnem posléz stanici

Mikulášovice, kde spojuje se tato trať s tratí od Rumburka přes Šluknov přicházející (viz níže.)

Druhou tratí opouštíme Rumburk k SZ podle vísky Wüstegut (v pr.) a Antonitálu (v l.) mineme poslední domy Dol. Ehrenbergu (v l. i vyhl. na Wolfsbergspitze), v pr. ves Vorwerk s rybníkem, překročíme šluknovskou silnici a Walzbachu lesem na rozvodí mezi Mandavou a Sprévou proniknem do okolí

Šluknova, jehož stanice leží severozáp. od města (5300 obyv.), nejsevernějšího v Čechách, nad Stříbrným potokem, jenž je přítokem Sprévy. Středisko plátenického průmyslu (rumburské a šluknovské veby), kromě toho broušení mramorů a žuly s parním pohonem, předení dřeva, výroba umělých květin a j. Děk. chrám v nyn. podobě z r. 1715. Zámek massivní, neozdobné stavby z konce XVI. stol., jenž býval majetkem prince regenta Brunšvického. Sousoší sv. Trojice a kamená kašna z jediného kusu pracovaná na náměstí (od

sochaře Kleina, od něhož je také kazatelna v děk. chrámu. V radnici od r. 1889 městské museum. Moderní stavby jsou odb. škola, tělocvična, střelnice s pěknou zahradou.

1. **Karltal.** Pěkný pohled na místo s *Kalvarie*, odkudž za 20 min. lze dojíti do půvabné lesní rs. *Karltalu* a pěknou lesní cestou k »*Volskému kamenu*« (*Ochsenstein*), žulovému balvanu s otiskem koňské podkovy.

2. **Pirsken.** Od města k jihu rozložen (*Goldberg*) (*Silberberg*) se sady a pomníky; podle Schillerova památníku vede pěšina přes *Lodersberg* do *Kunnersdorfu*, odkudž přímo dále k Z. na vrch *Pirsken*, který zajímá geologa jednak jako nejvyšší bod Rumburské vysočiny (605 *m*) jednak tím, že žula je tu prorażena čedičem (odtud se také Šluknov zásobuje vodou). Na východním boku pěkná vyhlídka jednak do Saska směrem k Lubiji a Zemské Koruně u Zhořelce, jednak na skupinu lužických vrcholů na české půdě (Luž. Hochwald, Tolštýn, Tannenberg) s pozadím Jizerských Hor, Ještěda a části Krkonošů, jakož i na okolí Šluknova, k SZ. pak směrem na Rudohoří s kupami českého Švýcarska a četnými osadami (Fürstenwalde, Johannesberg, Grafenwalde, Schönau, Salmdorf) v popředí. Sestup za 40 minut k SZ. do Fürstenwalde (u nejvyšších domků stopy dolování s hnědouhelnými lupky, jež otisky rostlinné obsahují), stále s krásnými vyhlídkami (zejmena od host. Görnerova), odkudž za hod. jsme opět v Šluknově. Jiné cesty vedou do Zeidleru (k st.) nebo do Šenova.

3. **Grohmannova výšina** (rozhledna). Buď jako při 2. na Pirsken, avšak se sestupem zpět do Kunnersdorfu a tímto k východu do lesní partie »Schweidrichu« (půvabný městský park), kde nejvyšší bod (v l. od silnice k Šluknovu) zove se výš. Grohmannovou a opatřen je rozhlednou, jež poskytuje překvapující rozhled až k saským výšinám Lužických Hor (Černobog, Bělobog a Lubij) na kupy Čes. Švýcarska (Tanzplan) a celý nejsevernější koutek naší vlasti. Za 30 min. jsme na silnici, která podle vodojemu císařovny Alžběty vede zpět do města.

4. **Botzen**, čedičový vrch (537 *m*) ne svou vyhlídkou, nýbrž mohutným valem (*Botzenmauer*) památný, jenž v délce celé hodiny a výšce 0·5—2·0 *m* táhne se kolem vrchu a je původu úplně neznámého. Cesta k němu vede přes *Kaiserswalde*, odkudž je k valu jen 10 min.

5. **Špičák šluknovský** (Spitzenberg, 476 *m*) čedičový kopec s ochr. chýží, ale poněkud obmezenou vyhlídkou. Nejlépe jest jíti do Kaiserswalde a vsí k SZ. 25 min. na úpatí, kdež po stupních dojíti možno záhy nejvábnější vyhlídky, kdežto vrchol sám je vysokými stromy zarostlý. Na úpatí výletní rs.

6. **Fugava.** Ls. s lázeňkami a dobrou rs. 1½ hod. přes Harrachstal a přes hranici zemskou do Fugavy. Zpět silnicí přes *Königswalde*; zde žulový kopec Křížový (Kreuzberg s křížovou cestou), v jehož žule vystupuje diabas a krevel. (Viz též č. 7).

7. **Jüttelsberg**, vyhlídkový bod (507 *m*) žulového pohoří rumburského, jehož rozhledna byla větrem skácena. Rs. a zajímavé rostliny (*Luzula sudetica*, *Juncus tenuis*). Cesta vede z místa k vých. do *Königswalde*, od kteréž vsi k SV. vzdálen jest vrch 30 min. Vyhlídka je skvělá jak do Saska tak i do Čech od Jizerských Hor s Krkonoši a Ještědem přes české hory Lužické k vrcholům Čes. Švýcarska a přes Šluknov k sev. do saského pásma hor Lužických.

Opouštíme Šluknov překročujíce Stříbrný potok, minem v l. Kaiserswalde s pozadím Pirskenu, pak Botzen (v l.) a

šluknovský Špičák (v pr.) a obloukem kolem Botzenu pronikneme do údolí šenovského, kde leží stanice průmyslového města

Šenova (s okolními obcemi 4300 obyv., elektr. osvětl.), vlídně položeného v klínu lesnatých vrchů lužických. Proslulá je tu výroba zboží stužkového, výroba knoflíků (kovových i pracích a z rostlinné slonoviny), niklového plechu, pestrého papíru a karet, prýmků atd. Farní chrám je stavba ze stol. XVI. (oltářní obraz od drážďanského malíře H. G. Arnolda). Ve středu města Urberg s kapli 200 let starou a pěkným rozhledem. Host. z. alten Gericht, kav. a vinárna Streichhirschova. V okolí dva body zasluhují pozornosti:

Výšina Ferdinandova, 10 min. k J. vzdálená s letní rs. a ochr. chýšemi a pěknou vyhlídkou.

Wacheberg (476 *m*), kamž vede znač. cesta (modrý křížek) za 20 min. Pěkný rozhled.

Podle Šenova dojede dráha až na konec do stanice

Hanšpachu, ještě 30 min. od stejnojmenného místa vzdálené, kteréž táhne se od J. k S. v chráněném údolí podle hranice zemské (s okolními obcemi 3050 obyv.). Také zde rozšířen je podobný průmysl jako v Šenově, kromě toho exportní pivovar Salmský, žulové lomy a j. Zámek hr. Salma z r. 1737, stavba nevábná, v nitru však mnohé starožitnosti chovající a rozkošným parkem obklopená. Podle zámku stromořadí staletých lip. Sladovna pivovaru nalézá se ve starém zámku z r. 1550. Farní chrám z l. 1691—1693, jehož oltáře a kazatelna jsou pořízeny dle návrhu sochaře Fr. J. Pettricha. Klášter vyst. litom. biskupem Frindem r. 1877, kterýž je zdejším rodákem, rovněž jako známý germanisator svět. biskup pražský dr. V. Frind. (Host. u cís. rakouského). V okolí doporučuji navštíviti:

1. **Gerstenberg.** (494 *m*), nejvyšší bod hodinu dlouhého žulového hřbetu, jenž vzdor svému zalesnění poskytuje krásný rozhled. Ochranná chýše s letní rs. Z Hanšpachu označená cesta $^1/_2$ hod. Zvláště pohled k vých. přes Hanšpach a Šenov je rozkošný.

2. **Buchberg** (504 *m*). Přes Lobendavu ($^3/_4$ hod. podle potoka Zalatviny, Hielgersdorfem (nejsevernější ves v Čechách, na konec, kde odbočuje pěšina do saské vsi *Steinigtwohnsdorfu* podle Buchbergu ($1^1/_2$ hod.), kde zřízen je léčebný ústav pro tuberkulosní (*Hochwald*) pro 600 osob saskou zemskou pojišťovnou.

3. **Špičák Hanšpašský** (Spitzberg 454 *m*. Přes Lobendavu ($^3/_4$ hod.) do Neudörflu (65 m), od něhož k JZ. zvedá se čedičový Špičák nad žulovým hřbetem. Vrchol označený křížem poskytuje velice malebnou, ač ovšem na četných místech stromy zacloněnou vyhlídku, která zejména pěknými perspektivami mezi vrcholy horskými vyniká.

Z údolí potoka Šenovského obrací se dráha mohutným obloukem skrze lesnatý žulový hřeben, v němž diabas vy-

stupuje do údolí potoka Mikulášovického, jež překročí do vysoko položené stanice

Mikulášovice (Nixdorf), při malebné, průmyslové vsi, jež je v pravdě největší vsí v Čechách i v Rakousku (7200 ob.). Kvete tu zejména výroba ocelového zboží, kovových knoflíků, prýmků, zboží pleteného a j. Velká elektrárna, diabasové lomy a j. Farní chrám sv. Mikuláše z l. 1750—53 chová obraz Madonny od Führicha a obraz na hl. oltáři od Krackera. Hostinec Ernestův, Freischütz a Město Vratislav ve středu vsi nejspíše se nám zamlouvají. Železité vanové lázně v hor. vsi (Host. zur Bad). V okolí výl. místa s pěknou vyhl. jsou *Davidshöhe* (rs.), *Schäfertal* (s letní rs.), Windmühle (zahr. rs., vyhl.). Z okolních partií doporučuji:

1. **Plissenberg. Mayersberg. Sternberg.** Přes Horní Mikulášovice k vých. ku *kapli sv. Trojice*, jež nalézá se v sedle Plissenbergu ve výši 488 *m* s krásnou vyhlídkou. Odtud v pr. na *Mayersberg* (494 *m*) rovněž s krásnou vyhlídkou a sestup do Sternbergu (3/4 hod. viz str. 110).

2. **Tanzplan**, první odtud dostižný vrchol na hranici československého Švýcarska. K západu (30 min.) do Thomasdorfu, při samé hranici zemské, odkudž za 25 min. znač. cestou k S. dostaneme se na *Tanzplan* (596 *m*), jeden z nejvyšších bodů žulového pohoří rumburského s velkou rozhlednou a rs., po celý rok otevřenou. Rozhled je velkolepý, zejména k Z. a k JZ. do saského a českého Švýcarska, kde rozeznáváme oba Winterbergy, Zschirnsteiny, Šramové Kameny, Vys. Lásku, Papštajn, Králův Kámen, Pfaffenstein, Lilienstein s pozadím Děčínského Sněžníku. Přes nedaleké již nádraží Sebnické hledíme na Finkenberg a Unger a daleko až k Drážďanům dohledáme. K S. korunují nám obzor Černobog a Bělobog v saské Lužici, v popředí leží Einsiedl s velkým nádr. severní dráhy, jejíž velký viadukt u Hielgersdorfu nápadně vyniká, v pr. přes Šenov vidíme Botzen, dále pak Šluknov a Königswalde s Jüttelsbergem v pozadí s Lubijským vrchem a Kotmarem i Zems. Korunou u Zhořelce. Přes Mikulášovice dohledáme na Pirsken s Fürstenwalde a v pr. přes Plissenberg na Wolfsbergspitze, za níž v dálavě vystupují Jizerské Hory a Krkonoše; k jihovýchodu kreslí se skupina Luže a v pravo od ní Tolštýn a Tannenberg s pozadím Ještěda a vrcholů v okolí Boru a Chřibské (Kleis, Ihricht, Kaltenberg, Eibenberg, Ahrenberg), za nimiž vystupují na obzoru Bezděz. K J. až JV. dohledáme v pozadí Ronov a Vlhošť. Sedlo a Lovoš a konečně i Milešovku, před nimi pak Zámecký vrch u Kamenice, výšiny u Kam. Šenova, Rosenberg, výšiny u Němčí a Čeřeniště i ukončujeme svůj rozhled na pr. opět u Winterbergu. S vrchole vedou označ. cesty na všecky strany. Sebnice dojíti lze za 1½ hod.

3. **České Švýcarsko.** K jihu vede Hermsdorfská silnice přes *Hantschberg* (508 *m*), žulový kopec s lesním parkem, rs. a rozhlednou. (odkudž je pouze 1/4 hod. k J. do *Antonietalu*, idyllické letní rs.; (od Bachmannsruh krásný výhled na kopce Švýcarska) dále k J. přes hranici zem. na *Weissberg* (pěkná vyhl.); zde odbočíme v l.; po 10 min. *Schäferräumicht* (výčep ovocných vín) a dále k potoku Heidelbachu, při němž leží *Český mlýn* (pěkná rs., ls., verandy, stáje) a odtud do údolí Křinice na Zadní Doubici (1¼ hod. viz str. 54). Z Weissbergu přímo k J. přes Zad. Hermsdorf do Zad. Jetřichovic (2 hod.).

Za nádražím Mikulášovickým stihneme hned ves *Wölmsdorf*, kde překročíme Wölmsdorfský potok viaduktem 190 *m* dlouhým do zastávky

Wölmsdorfu na sev. úpatí Tanzplanu. Zajímavá je tu skupina kříže na mostě z r. 1770, hrobka Salmův z r. 1731. S výhledem (v pr.) na Botzen a Pirsken (s Fürstenwalde) ubíráme se drahou přes ves Karolinstal do Hor. Einsiedlu (zast.) k severu přímo s Lobendavou souvislého a hlubokým zářezem skalním po viaduktu 31 *m* dlouhém s výhledem v l. na Tanzplan stihneme stanici

Dolní Einsiedl při vsi (2000 ob.), jež táhne se k hranici zemské a bezprostředně souvisí se saskou Sebnicí. Středisko výroby umělých květin, výroba stužkového a ocelového zboží. Dráha vystupuje příkře vzhůru, vyhlížíme v l. Tanzplan a Grenadierburg, v pr. Finkenbaude a vjíždíme do stanice města

Sebnice (8500 obyv.) s pěknou radnicí, novým katol. a starým protest. kostelem (zde pěkná řezba Mater Dolorosa), kteráž je východištěm saského Švýcarska do Žandova (přes Hohenstein (viz díl I.).

Rejstřík jmen místních.

OBSAH.

Vyobrazení.

Přehledná mapka území Lužických Hor a Ještěda.
(Podrobné mapky textu naznačeny červenými rámečky).